

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

ŐRINÉ BILKEI IRÉN:
A ZALAVÁRI ÉS A KAPORNAKI KONVENTEK HITELESHELYI
TEVÉKENYSÉGE ÉS ÜGYFELEI,
A MEGYEI NEMESSÉG A MOHÁCS UTÁNI ÉVTIZEDEKBEN

Történelemtudományi Doktori Iskola
vezetője: dr. Gergely Jenő DSc, tanszékvezető egyetemi tanár
A történelem segédtudományai program
vezetője: dr. Bertényi Iván DSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Elnök:
dr. R. Várkonyi Ágnes DSc, professor emerita

Opponensek:
dr. Borsodi Csaba CSc, tanszékvezető egyetemi docens
dr. Bessenyei József DSc, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem BTK

Tagok:
dr. Molnár Antal PhD, egyetemi adjunktus
dr. Kenyeres István PhD, főigazgatóhelyettes, Budapest Főváros Levéltára
dr. Pálffy Géza PhD, tudományos főmunkatárs MTA TTI
Témavezető:
dr. Gecsényi Lajos DSc, habil. egyetemi tanár, főigazgató, Magyar Országos Levéltár

Budapest, 2007.

A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenysége és ügyfelei, a megyei nemesség a Mohács utáni évtizedekben

1. Bevezetés
 - 1.1. A téma jelentősége, a feldolgozás célja
 - 1.2. A forrásanyag jellemzése és a feldolgozás módszerei
 - 1.3. Historiográfiai áttekintés
 - 1.4. A hiteleshelyek helyzete Mohács után és a korszak írásos gyakorlatának néhány jellemzője
2. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi és oklevéladó működése az 1526 utáni évtizedekben
 - 2.1. Előzmények: a két konvent tevékenysége 1526 előtt
 - 2.2. A hiteleshelyek belső tevékenysége
 - 2.2.1. Tanúskodás a *fassiók*nál
 - 2.2.2. A hiteleshelyek személyzete, kancelláriája és levéltára
 - 2.2.3. A *protocollumok* és a fizetendő illetékek
 - 2.3. A hiteleshelyek külső tevékenysége
 - 2.3.1. Az eljárások és a *mandatumok* vizsgálata
 - 2.3.2. A területi hatáskör és a centrális szerep kérdése
 - 2.4. A kiadványok rendszerezése
 - 2.4.1. Formai: *litterae privilegiales, patentes, clausae*
 - 2.4.2. Tárgyi: *fassio, relatio, transsumptum*
 - 2.5. Az oklevelek diplomatikai jellemzése
 - 2.5.1. Belső ismérvek: oklevélrészek, formulák
 - 2.5.2. Külső ismérvek: anyag, írás, pecsét
 - 2.5.3. A korszak jogéletének tükröződése az oklevelekben: hatalmaskodások, becsületbírószági ügyek, az ítélőmesterek vándorbíráskodása
3. A hiteleshelyek ügyfelei, a megye nemessége
 - 3.1. Zala megye nemessége a kettős királyválasztás pártharcaiban
 - 3.2. A megyei nemesség hivatalvállalása
 - 3.2.1. Megyei szolgálat

- 3.2.2. Jogi karrier a kormányhivatalokig
 - 3.2.3. A megye működése és viszonya a hiteleshelyekhez
 - 3.3. A megyei nemesség familiárisi és rokoni kapcsolatai
 - 3.3.1. Familiárisi /szervitori kapcsolatok
 - 3.3.2. Házassági és rokoni kapcsolatok
 - 3.4. A megyei nemesség anyagi kultúrája és életmódja
- 4. Összefoglalás, konklúziók: a hiteleshelyek jelentősége és tekintélye, az oklevelek forrásértéke
- 5. Függelék
 - 5.1. Felhasznált irodalom
 - 5.2. *In extenso* mellékletek
 - 5.3. Ábrák

1. Bevezetés

Amikor Füßy Tamás, a zalavári apátság monográfusa 1891-ben az apátságban járt, a következőket vetette papírra: „A zalavári [levéltár] jelenleg az apátsági épület első emeletén, két boltozott, tágas, világos, száraz szobában van elhelyezve. A belső szobában, melyet a külsőtől vasajtó választ el, van az országos levéltár. Díszes szekrényekben 21 pléh-capsa, melyek állítólag 640 forintba kerültek (?) van elhelyezve. Az okmányok száma 220 fasciculusban 18 250; ezekből a XIV., XV., XVI. századokra esik 2614. Ezen okmányokhoz tartozó extractusok köteteinek száma 12. A protokollumok kötetszáma 48, a fasciculusokba helyezett okiratokról és protokollumokról (extra protocolla et in protocolla) készített indexes kötet száma 16.” Megjegyezte még azt is a látogató, hogy a belső szoba fölött a következő felirat olvasható: Hic vivunt vita functi, mutique loquuntur.¹

Közel egy évszázaddal később, amikor a Zala Megyei Levéltárban e sorok írója kezdő levéltárosként Degré Alajos és Szabó Béla biztatására és segítségével mellett elkezdett ismerkedni a zalavári és a kapornaki bencés rendi konventek hiteleshelyi levéltárával néhány *fasciculus* még a fent említett fémdobozokból eredeti csomagolásukból emelt ki. Az azóta eltelt másfél évtizednyi időben a 16. századi oklevelek új palliumban és dobozban végleges helyükre kerültek, a velük végzett munka eredményeit pedig a továbbiakban kísérelem meg összefoglalni.

Zalaegerszeg, 2007. Szent Iván havában.

¹ Füßy 1891, 823.

1.1. A téma jelentősége, a feldolgozás célja

A hiteleshelyek (*loca credibilia seu authentica*) olyan egyházi testületek – káptalanok és konventek – voltak, amelyek a felek kérésére vagy hatósági felkérésre állítottak ki közhitelű okleveleket. A magyar jogélet e sajátos intézményrendszere az Európában elterjedt közjegyzők funkcióit ellátva működött 1181-től számítva egészen a közjegyzői intézmény létrehozásáig (1874. évi XXXV. tv.)² A fenti klasszikus definíció Eckhart Ferenc és Szentpétery Imre munkáinak megjelenését követően nem szorul bővítésre, ezzel szemben ma is aktuális feladat a hiteleshelyek kutatásának kiszélesítése az intézmény működésének, fejlődésének jobb megismerése érdekében. Egyrészt az időhatárt szükséges kiterjeszteni a köztörténethez kötődő dátumokon (pl. 1351, 1353, 1526.) túlra, másrészt a hagyományos diplomatikai és hivataltörténeti irány is kiegészítésre szorul. A hiteleshelyeket az elmúlt évszázadban már sokan vizsgálták, de igazán csak az elmúlt kb. négy évtized során derült ki, hogy ezen intézmény működésének kutatása jóval túlmutat önmagán. A hiteleshelyi oklevelek – mint ismételten látni fogjuk – páratlan forrásai a társadalom-, művelődés- és jogtörténet különböző ágainak, különösen olyan területeken és olyan korszakokban, ahol és amikor fontos, hogy a történeti kutatásokba más forráscsoportokat is bevonjunk az eddig vizsgáltakon kívül. Mivel olyan intézményről van szó, amely a magyar történetkutatásban hagyományosan éles korszakhatárnak tekintett Mohácsot követően még évszázadokig folyamatosan működött, minden mellett szól, hogy a hiteleshelyek vizsgálatát az 1526 utáni időkre is kiterjesszük. Az eddig elvégzett kutatások mindemellett azt is bizonyítják, hogy a középkori oklevelekhez képest a korai újkor hiteleshelyi oklevelek számos új köztörténeti adattal is szolgálhatnak pl. a kettős királyválasztás közállapotaikhoz, a török jelenléthez, az egyes kiemelkedő családok kapcsolatrendszerének és a nemesség vagyoni viszonyainak megismeréséhez stb. (Természetesen ott, ahol megfelelő forrásanyag áll rendelkezésre.)

Jelen dolgozatnak ezek alapján hármas célkitűzése van a) feltárni egy eddig kevésbé ismert forráscsoportot, a zalavári és a kapornaki Benedek-rendi konventek 1526 utáni hiteleshelyi működése során keletkezett okleveles anyagot és bevonni új forrásanyagként az adott korszak kutatásába b) vázolni a két konvent kora újkor hiteleshelyi működését az adott időhatárok között c) jellemezni Zala megye köznemesei társadalmának néhány jelenségét.

A kijelölt kutatási időhatár talán indoklásra szorul. Kutatásunk már sokszor bizonyította, hogy 1526 sem a magyar okleveles gyakorlatban, sem az írásbeliségben nem jelent fordulópontot, jóllehet történeti korszakhatár szerepe vitathatatlan.

A társadalomtörténeti jelenségek vizsgálata során természetesen soha nem lehet csak szűken a kijelölt kutatási korszakkal foglalkozni. Mind a megelőző, az adott korszakhoz vagy jelenséghez vezető folyamat, mind pedig az azt követő korszak történései és jelenségei vizsgálandók. Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a korai korszaki források tanulmányozásával sokszor későbbi viszonyokat ismerhetünk meg és természetesen fordítva.³

Ezek alapján a zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi és oklevéladó tevékenységét az 1526 utáni évtizedekben vizsgálom, hangsúlyozottan a – szintén történeti korszakhatárnak tekinthető - 1541-ig tartó másfél évtizedben, a kettős királyválasztás korában.

A hiteleshelyi működésben ez a 15 év azonban nagyon szűk terminus lenne, az oklevelek feltárását és regesztákban való közzétételét viszont az 1548. évvel bezárólag már elvégeztem.

A regeszták készítésénél kiindulásként a középkori oklevelekre vonatkozó klasszikus szabályok voltak irányadók,⁴ de a munka során nyilvánvalóvá vált, hogy a korai korszaki hiteleshelyi oklevelekre nem lehetett mechanikusan alkalmazni a korábbi módszereket, más szempontokat is figyelembe kellett venni. A regesztákban elsősorban a helyi vonatkozásokat hangsúlyoztam, különösen a zalai családokra és birtokokra vonatkozókat, valamint természetesen a köztörténet számára fontos új adatokat emeltem ki. Így a regeszták inkább a közgyűlési jegyzőkönyveknek alkalmazott regesztatípushoz tartoznak, mint a középkori oklevelek kivonataihoz. (Megjegyzendő, hogy a „regesztá” és a „kivonat” szavakat azonos értelemben használtam.) A szokásos módon a regeszták sorrendje szigorúan időrendet követ. A kivonatokban az oklevelek gondolatmenetét követve igyekeztem minden tulajdonnevet megőrizni, valamint az oklevélben tárgyalt jogi tényt kivonatolni és leírni az oklevél külső diplomatikai jellemzőit is. A regesztákhoz személynév-, helynév-, és tárgymutatók készültek. Az 1527 és 1545 közötti évek kivonatai nyomtatásban is megjelentek, jelen sorok írásakor pedig az 1546 és 1548 közöttiek nyomdakész állapotban vannak.⁵ Mivel a hiteleshelyi működésre a későbbi évekből is bőven vannak adataim, ezért a vizsgálódást az 1550-es évek közepéig terjesztettem ki. Még egy érv szól emellett: Zala megye közgyűlési jegyzőkönyvei 1555-től maradtak fenn, így 1526 és 1555 között Zala történetéhez csak a hiteleshelyi oklevelek szolgáltak helyi forrásul, 1555-től ez kiegészül a megyegyűlési jegyzőkönyvi bejegyzésekkel.⁶

Tehát a dolgozat címében talán kissé tágra megfogalmazott „Mohács utáni évtizedek” kifejezés a fentebb elmondottak alapján nem történeti, hanem a forrásanyaghoz kapcsolódó kutatási korszakhatár. A továbbiakban pedig azt szeretném bizonyítani, hogy az egyébként

² Eckhart 1914, 395 – 555. - Szentpétery 1930, 121-138.

³ Tringli 2004.

⁴ Borsa 1946, 47-70. – Borsa 1988, 7.- Tringli 2000, 7-40.

⁵ Bilkei 1999. – Bilkei 2002. – Bilkei 2006. kézirat

⁶ Bilkei-Turbuly 1989.

évszázadok óta töretlenül és egységesen működő intézményrendszer tevékenységében a folyamatosság mellett pontosan a Mohács utáni kb. negyedszázadnyi időben jelentek meg a szükségszerű változások.

1.2. A forrásanyag jellemzése és a feldolgozás módszerei

A téma forrásanyagát a Zala Megyei Levéltár őrzi.⁷ Ez a fond a zalavári és a kapornaki bencés konventek együtt kezelt iratanyaga, mai állapotában összesen kb. 2500 db oklevél az 1375 és 1575 közötti időszakból, valamint még négy *protocollum* tartozik a forrásanyaghoz. Megjegyzendő, hogy a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan hiteleshelyi levéltárában is találhatóak főleg kapornaki oklevelek, amelyek a 18. század végén nem kerültek vissza Zalába.⁸ Monostoraik történetét már többször tárgyalta a szakirodalom, jelen dolgozatnak ezzel nem célja foglalkozni.⁹

A két konvent levéltárát valószínűleg a II. József kori rendezés és lajstromozás után alakították ki a szerzetesek. A rendezetlen iratokat úgy lajstromozták, ahogy a kezük ügyébe kerültek, függetlenül attól, hogy Zalaváron vagy Kapornakon keletkeztek. Az egyes iratok évszámát és rövid tartalmát Extractus-nak nevezett kötetekbe írták az általuk adott sorszám szerint, de nem időrendben. Őrzési helyükre csomagokban, általában 50 db oklevelet tartalmazó fasciculus-okban kerültek. A mai levéltári nyilvántartás alapja ez a *fasciculus-numerus* rendszer. Az Extractus-kötetekkel egy időben készültek birtokok és birtokosok szerinti mutatókötetek is. Ezek kiegészítéséül az 1980-as években időrendi cédula-mutatók készültek. Az oklevelek mellett négy korabeli jegyzőkönyv is fennmaradt a konventek levéltárában (három zalavári, egy kapornaki).

A hiteleshelyi működés során keletkezett teljes okleveles anyagot nem ismerjük.

A Mohács előtti okleveleket (238 db) az 1970-es évek elején a fondjegyzék készítésekor Degré Alajos kiemelte és besorolta a Levéltár Diplomatikai Gyűjteményébe. (ZML XV. 1.) Ezekkel, ill. a két hiteleshely középkori működésével jelen dolgozatnak nem célja foglalkozni, csak ahol a jelenségek magyarázatához szükségesek középkori adatok, ott hivatkozom rájuk.¹⁰

Az oklevelek forrásértékéről már volt szó. A levéltár összetétele időben meglehetősen egyenetlen, 1527-ből csak öt oklevél maradt fenn, 1537-ből egy sem, 1548-ból pedig 77. A konventek levéltárában ma is megtalálható oklevelek mennyiségéből mindössze az állapítható

⁷ ZML XII. 1. A hivatkozás a még nem regesztázott oklevelek esetében: hh. eredeti *fasciculus* és *numerus* szám, a regesztázottaknál pedig az. 5. jz.ben idézett kötetek regesztaszáma nr. megjelöléssel.

⁸ Vas Megyei Levéltár XII. 1.i.Vegyes kötetek 1. Protocollum conventus de Kapornak. – Dominkovits Péter segítségét köszönöm.

⁹ Cselenkó 2006. – Füßy 1902. - Nagyfalusy 1941. - Romhányi 2000. - Sörös 1912

meg, hogy a hiteleshelyi tevékenység folyamatos volt Mohácsot követően is és a kiadott oklevelek száma évről-évre növekedett.

Az okleveles anyag értékelésének a korlátai abból fakadnak, hogy nem ismerhetjük a kiadott oklevelek eredeti mennyiségét és összetételét, ezért számszerű következtetések levonására csak nagyon korlátozottan alkalmasak. Valószínűleg a feldolgozó munka során kirajzolódott és a továbbiakban részletezendő kép a zalai hiteleshelyek Mohács utáni működéséről helyenként csak mozaikkockákat tud bemutatni ill. tendenciákat vázolni. Mindehhez még egy nehézség adódik: nagyon kevés összehasonlító anyag áll rendelkezésre, mert érdekes módon a kutatás néhány kísérlettől eltekintve ritkán érezte feladatának, hogy - ellentétben a középkori oklevelekkel, - korai hiteleshelyi okleveleket adjon ki, vagy a hiteleshelyek Mohács utáni történetével foglalkozzon. Tegyük hozzá, valóban kevés a fennmaradt korai hiteleshelyi anyag a középkorhoz képest.¹¹

1.3. Historiográfiai áttekintés

Amennyiben a dolgozat irodalomjegyzékét¹² áttekintjük – amely a hiteleshelyek vonatkozásában a teljesség igényével készült - akkor megállapíthatjuk, hogy a hiteleshelyeknek, e jellemzően magyar intézménynek a kutatása a magyar történelemben betöltött – máig sem megfelelően hangsúlyozott – szerepének fontosságához képest viszonylag későn és számottevő rész tanulmány nélkül indult meg. A 19. század közepén Jerney Jánosé volt az első említésre méltó munka a szakirodalomban, amely a káptalanokkal és konventekkel, mint hiteleshelyekkel foglalkozott. A század végén Erdújhelyi Menyhért, majd egy évtizeddel később Stolcz Alfonz vette vizsgálat alá a hiteleshelyeket.¹³ A 20. század első évtizedében megszülettek az első munkák, amelyek sorra dolgozták fel a káptalanok és konventek történetét elsősorban az egyháztörténeti szempontokat hangsúlyozva, de szükségszerűen kitérve ezen intézmények hiteleshelyi tevékenységére is. (Várad, Titel, Győr, Pozsony)¹⁴ Ezt a sort méltóan egészítik ki a Pannonhalmi Rendtörténet nagyvű kötetei. A káptalanok mellett két konvent, a zalavári és a jászói, hiteleshelyi tevékenységét tárgyalták először külön tanulmányban Füßy Tamás és Tóth Szabó Pál a század első éveiben.¹⁵

¹⁰ Erről bővebben az első regesztakötet bevezetőjében: Bilkei 1999, 7-18.

¹¹ Papp 1936. – Bónis 1964.

¹² Válogatott bibliográfiát közöltek: Bónis 1964, 141-142. – Solymosi 1994, 264. – Kőfalvi 2000, 61-64.

¹³ Jerney 1855. – Erdújhelyi 1899. – Stolcz 1912.

¹⁴ Bunyitay 1883 és 1886. – Ivánfi 1877. – Bedy 1938. – Vagner 1896. – Ortway 1892.

¹⁵ Füßy 1891. – Tóth-Szabó 1903.

A jogtörténész Eckhart Ferenc 1914-ben első ízben foglalta össze szisztematikusan a magyar hiteleshelyekre vonatkozó tudnivalókat németül megjelent munkájában, amely közel száz éve alapvető jelentőségű. Megállapításait az azóta végzett kutatások kiegészítették esetleg pontosították, de alapjaiban nem módosították.¹⁶

Két évtizeddel később a következő fontos lépést a hiteleshelyek kutatásában Kumorovitz Lajos Bernát munkássága jelentette, aki egy hiteleshely, a leleszi premontrei konvent működésén keresztül mutatta be az intézmény sajátosságait először vonva be a vizsgálatokba Mohács utáni okleveles anyagot is 1596-ig. Kutatásainak másik területe a középkori pecséthasználat, – ennek részeként a hiteleshelyi pecséteké is – feltérképezése volt.¹⁷

1936-ban, egy disszertációban dolgozta fel Papp László a hiteleshelyek újkori történetét hangsúlyozva, hogy ez az intézmény Mohács után még közel 380 évig élt. Munkáját a kapcsolatos törvények és a fennmaradt protocollumok elemzésére építette fel, de nem használta sem a leleszi, sem a zalavári és kapornaki 1526 utáni okleveleket.¹⁸ Neki köszönhető egy fontos résztanulmány is a hiteleshelyi munka egyik fontos alkotójáról, a birtokbaiktatási eljárásokról.¹⁹

A negyvenes években a csanádi káptalan és a kapornaki konvent történetének megírása mellett az aradi káptalan és a csornai konvent hiteleshelyi működése került publikálásra.²⁰

A hatvanas években egyrészt Bónis György, másrészt Mezey László folytatta a hiteleshelyek kutatását. A jogtörténész Bónis 1964-ben egy francia szakfolyóirat részére foglalta össze a középkori magyar közhitelességi szervezetről a tudnivalókat. A tanulmány fontosságára való tekintettel megjelent magyarul is.²¹ Mezey László pedig a hiteleshelyeknek a középkori magyarországi latin írás fejlődésében betöltött helyét vizsgálta több tanulmányban.²²

Egy hiteleshely, a somogyi bencés konvent oklevél regesztáinak szisztematikus közlését indította el Komjáthy Miklós 1970-ben, időrendi sorrendben, ámbar a Jagelló kortól indulva 21 közleményben visszafelé.²³ A munkát 1995-től Borsa Iván folytatta ugyancsak időrendben, az első ismert Árpád-kori oklevéllel indítva az újabb sorozatot.²⁴

¹⁶ Eckhart 1913. – Eckhart 1914.

¹⁷ Kumorovitz 1928. és 1936.

¹⁸ Papp 1936.

¹⁹ Papp 1938.

²⁰ Juhász 1941. – Nagyfalussy 1941. – Juhász 1954. – Horváth 1943.

²¹ Bónis 1962. és 1964.

²² Mezey 1967. és 1974.

²³ Komjáthy 1970-1989.

²⁴ Borsa 1995-2001.

Közben elindult a különböző káptalanok és konventek hiteleshelyi működésének feldolgozása: Szekszárd, Vasvár,²⁵ az erdélyi intézmények,²⁶ Esztergom, Eger²⁷ hiteleshelyeinek középkori tevékenysége vált ismertté kb. két évtized alatt.

Solymosi László a hiteleshelyi pecséthasználatról, az oklevelek grafikus szimbólumairól és a fehérvári káptalan pecséthasználatának sajátosságairól tett közzé számos írást, legújabban pedig az Árpád-kor írásbeliségével és társadalmával kapcsolatos kutatásait foglalata össze..²⁸

A kilencvenes évek elején érzékelhetően újra fellendült a hiteleshelyek kutatása. A kalocsai székeskáptalan²⁹ és türjei prépostság³⁰ monográfiája mellett Koszta László a pécsi egyházmegye hiteleshelyeinek tevékenységét vizsgálta.³¹

1996-ban, Pannonhalma alapításának 1000 éves évfordulóján, a Mons Sacer kötetiben³² születtek alapvető tanulmányok a pannonhalmi és a többi bencés konvent oklevéladásának kezdeteiről Solymosi László, Szovák Kornél és Dreska Gábor tollából.³³

A Szegedi Egyetemen Koszta László vezetésével működő Capitulum kutatócsoport tagjai a kilencvenes évek végétől tették közzé a délvidéki hiteleshelyekről szóló tanulmányait főleg egyháztörténeti szempontokat hangsúlyozva, a feldolgozást többnyire 1353-ban zárva. A munkát irányító Koszta László a pécsi és a pozsegei káptalan³⁴, tanítványai (Tóth Ildikó, Kőfalvi Tamás, Fedeles Tamás és többen mások) pedig a boszniai, pécsváradi, a kalocsai és a bácsi hiteleshelyek működését dolgozták fel.³⁵

Borsa Iván az utóbbi évtizedben a leleszi konvent működéséhez járult hozzá új adatokkal, 2000-ben pedig összegezte a hiteleshelyek kutatásának további feladatait, kijelölve a kutatás lehetséges irányait.³⁶ Ezirányú munkásságát tanítványa, C. Tóth Norbert folytatja.³⁷

A hiteleshelyekkel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat Solymosi László és Érszegi Géza foglalták össze lexikon-szócikkekben.³⁸

²⁵ Szakály 1968. – Sill 1976. és 1977.

²⁶ Sipos 1979. – Varga 1980.

²⁷ Trostovszky 1989. – E. Kovács 1990.

²⁸ Solymosi 1984, 1996, 2001, 2006.

²⁹ Udvardy 1992.

³⁰ Kovács 1991.

³¹ Koszta 1990. és 1998./1. 2. 3.

³² Mons Sacer 1996.

³³ Solymosi 1996. – Szovák 1996. – Dreska 1996.

³⁴ Koszta 1998. és 1998./1.

³⁵ Tóth 2000. – Kőfalvi 1998. – Fedeles 2001. és 2003.

³⁶ Borsa 1987, 1996, 1997, 2000.

³⁷ Tóth 1998, 2001, 2002.

³⁸ Solymosi 1994. – Érszegi 2005.

Legújabbban e sorok szerzője kezdte el két zalai hiteleshely 1526 utáni oklevélregesztáinak szisztematikus közzétételét.³⁹

Az irodalomjegyzékből az is kiderül, hogy az eltelt bő évszázad alatt melyek voltak a hiteleshelyek kutatásainak fő irányai. Meglehetősen jól kutatott az intézményrendszer kialakulásának és Árpád-kori működésének folyamata. Néhány hiteleshely esetében a magyar középkor végének számító 1526-ig létezik feldolgozás. Hasonlóan kedvelt témája volt a kutatásnak a hiteleshelyi pecséthasználát.

Az intézményrendszer Mohács utáni hiteleshelyi és oklevélkiadó tevékenységére Kumorovitz Lajos irányította rá a figyelmet a leleszi konvent működését 1569-ig elemző, alapvető jelentőségű tanulmányában.⁴⁰ Más céllal és más módszerekkel készült Papp László doktori disszertációja a hiteleshelyek koraiújkorai tevékenységéről 1936-ban, amely során a vonatkozó törvények elemzését végezte el, ill. a megmaradt *protocollumokat* vizsgálta, de nagyon kevés oklevélre hivatkozott.⁴¹ Jakó Zsigmond a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveit 1556-ig közölte.⁴² Legújabbban az egri székeskáptalan hiteleshelyi tevékenységének legutolsó, 19. századi szakaszát dolgozták fel úttörő kezdeményezésként.⁴³ Ezeken kívül a Mohácsi utáni évtizedekkel foglalkozó szakirodalomban, ideértve a forráskiadványokat is, csak elvétve történik hivatkozás hiteleshelyi oklevelekre.

Az egyébként régóta számontartott zalavári és kapornaki okleveleket még kevesebben használták. Ráth Károly a Hazai Okmánytár köteteiben közölt néhány Mohács utánit.⁴⁴ A zalai okmánytárba, ami egyébként a Hunyadiak korával le is zárul, pedig csak középkoriakat vettek be.⁴⁵ Holub József Zala megye monográfiájában természetesen alapvető forrásként használta a zalavári és a kapornaki konventek okleveleit és Mohács utáni anyagot is gyűjtött, de a megye középkori történetét tárgyaló monográfia első kötetében csak a Mohács előttiakat használta fel.⁴⁶

Füssy Tamás a Bencés Rendtörténet zalavári kötetének összeállításakor, valamint Nagyfalusy Lajos az akkor már a jezsuiták kezén lévő kapornaki apátság történetének megírásakor viszont bőszégesen merítettek a zalavári és a kapornaki konventek 1526 utáni okleveleiből, néhányat a művek okmánytáraiban is közöltek. Már ezeket olvasva is látszik, hogy a jelen dolgozat vizsgálódásainak alapul szolgáló oklevelek felhasználása jóval túlmutat az említett konventek és

³⁹ Bilkei 1999. 2002. 2006. kézirat.

⁴⁰ Kumorovitz 1928, 1-39.

⁴¹ Papp 1936.

⁴² Jakó 1990. – Az erdélyi hiteleshelyeknek a királyságbeli fejlődésétől eltérő kora-újkorai sajátosságaira lásd Sunkó Attila és Vekov Károly idézett műveit

⁴³ Halász 2005, 79-110.

⁴⁴ HO II. 280. 1539. év, III. 303-305. 1538. 1542. 1549. év, IV. 316. 1529. év.

⁴⁵ ZO I. II.

⁴⁶ Holub 1929. – A cédula és jegyzetanyag a Zala Megyei Levéltár kéziratárában hozzáférhető, természetesen hasznosítottam. ZML XV. 2a.

apátságok történetén, és az oklevelek számtalan adatot rejtenek a hiteleshelyek ügyfeleinek, a megye nemességének megismeréséhez.⁴⁷

1.4. A hiteleshelyek helyzete Mohács után és a korszak írásos gyakorlatának néhány jellemzője

A mohácsi csata után a török pusztításnak elsősorban az első betörés útvonalába eső hiteleshelyek estek áldozatul, Pécs és Szekszárd, 1529-ben pedig a csornai konvent levéltárát elpusztította a Bécs ellen vonuló török.⁴⁸ A zalai hiteleshelyek okleveleiben először 1531-ben bukkant fel a török veszedelemre való hivatkozás, az ennek nyomán fellépő szegénységet és nélkülözést panaszolta a *fassio*-tevő.⁴⁹ Ez a török hadjárat azonban a hiteleshelyi működést még nem fenyegette. A királyi Magyarország területén a korai újkorban változatlanul működött tovább a hiteleshelyek nagy része, a Hódoltságban azonban tevékenységüket nem tudták folytatni.⁵⁰

A török jelenléttel, ill. terjeszkedéssel függött össze az a jelenség, hogy a hiteleshelyek kényszerűségből, hogy túlélhessék a pusztulást, áthelyezték működésüket a török által nem vesélyeztetett területekre⁵¹ de illetékességi körük nem változott.

Két dunántúli példa Zalához kapcsolódik. 1546. márc. 21-én Ferdinánd Zala megyéhez szóló mandatumra arról rendelkezik, hogy mivel a veszprémi káptalan a törökök miatt Veszprém várában nem működhet, Zala megye erősítse meg a veszprémi püspökség Egerszeg nevű oppidumát és a veszprémi káptalan ott folytassa tovább tevékenységét.⁵² A rendelkezést biztosan nem hajtották végre.

A 16. század közepére több, valaha tekintélyes konvent a Dél-Dunántúlon siralmas állapotba jutott. A somogyvári bencés konventről tudjuk, hogy 1508-ban, amikor a rendi vizitátorok vizsgálatot tartottak a Szent Egyed-apátságban, dűledező templomépületet és összesen öt szerzetest találtak, akik közül kettő állandóan kiküldetésben járt hiteles tevékenységet végezni. A szekszárdi konvent már 1526-ban elpusztult. Így gyakorlatilag a zalavári és a kapornaki konventre maradt a Dél-Dunántúl lakossága jogügyleteinek intézése.⁵³

⁴⁷ Füßy 1902. – Nagyfalusi 1941.

⁴⁸ Horváth 1943, 17.

⁴⁹ Bilkei 1999, 54. nr. 74: „... presertim prenimia inopia egestaque et paupertate que annis superioribus, proxime transactis per devastationem et flagrantionem sevissimi Thurcarum cesaris non solum ipsi, sed etiam huic universe terre Zaladiensis provenierint”.

⁵⁰ Papp 1936, 17.

⁵¹ Papp 1936, 18-20.

⁵² ETE IV. nr. 439.

⁵³ Bilkei 1989, 343-350.

1566-ban a török elfoglalta Szigetvárt és nyomult tovább a Dunántúlon. Ez volt a két konvent hanyatlásának kora, a kiadott hiteles oklevelek száma rohamosan csökkent, majd megszűnt. 1575-ben törvény rendelte el (1575. évi 17. tc.), hogy a zalavári és a kapornaki konventek iratait Vasvárra szállítsák át és a hiteleshelyi jogokat a vasvári káptalan gyakorolja tovább. Ezt a rendeletet akkor még biztosan nem hajtották végre, mert Zala megye közgyűlése 1580. május 12-én határozott arról, hogy a két konvent iratait a somogyi konvent pecsétjével együtt az akkor már Szombathelyen működő vasvári káptalanhoz kellett vinni. Ez végül csak a megye ismételt sürgetésére 1583. szeptember 11. után történt meg.⁵⁴

A hiteleshelyi működést a Mohács utáni években nemcsak a török veszély, hanem a kettős királyválasztást követő zavaros közállapotok is befolyásolták. Az anarchia bizonytalanná tette a hiteleshelyi kiküldetéseket, a szerzetesek elleni támadások megsűrűsödtek, hiába hoztak újabb és újabb törvényeket a védelmükre.⁵⁵ Zala is többször cserélt királyt ezekben a zavaros időkben attól függően, hogy Nádasdy Tamás vagy Török Bálint éppen melyik király oldalán álltak.⁵⁶

A kapornaki apátság is belesodródott a két király közötti küzdelembe, mert akkori apátja, Semjén Antal Szapolyai János hűséges híve volt. Ferdinánd 1530-ban többször is Vincentius Pimpinella pápai követnek adományozta a kapornaki apátságot és Semjénit Antalt kegyvesztettnek nyilvánította, mire ő önként lemondott, de megválasztatta unokaöccsét Szili Albertet utódává. Így a legátus még 1533-ban sem tudta az apátságot elfoglalni.⁵⁷

A zalavári apátság élén ezekben az években Nádasdy Tamás állt világi kormányzóként. Ő Ferdinánd hűséges híve volt, ámbár rövid időre (1529-1534) átállt János király pártjára.⁵⁸ A zalavári és a kapornaki oklevelek tanúsága szerint 1527 és 1541 között a pártviszályok ellenére a hiteleshelyi tevékenység zavartalanul folyt mindkét konventben.

A hiteleshelyi intézmény tekintélye továbbra is megkérdőjelezhetetlen volt, a perjog működésüket erősítette és mindkét konventnél megfelelő számú rendtag volt, akik el tudták végezni a munkát.

Papp László többször idézett művében mégis a hiteleshelyi tevékenység hanyatlásáról beszélt. Ennek okául a nyilvánvaló török pusztításon és a zavaros közállapotokon túl az egyházi fegyelem lanygulását és a protestantizmus térhódítását is megjelölte.⁵⁹ A dolgozatnak ezzel a szemponttal

⁵⁴ ZML IV. 1. a. Megyei Közgyűlési jegyzőkönyvek 1580. máj. 12. ill. 1583. szept. 11.

⁵⁵ Papp 1936, 15. – Konkrét példát említ a kapornaki konvent jelentése 1547-ből: hh. fasc. 19. nr. 1008. – a későbbiekben még lesz róla szó.

⁵⁶ Bilkei 1997, 21-59.

⁵⁷ Nagyfalusy 1941, 102-111.

⁵⁸ Bessenyei 1999, 9-27.

⁵⁹ Papp 1936, 6-17.

nem célja foglalkozni, ezzel kapcsolatos Kapornakra és Zalavárra vonatkozó adatok nem ismertek, további egyháztörténeti kutatások erősíthetik vagy cáfolhatják meg ezt az állítást.

Mindenesetre a zalavári és a kapornaki hiteleshelyeknek biztosan nem ártott az írásbeliség Mohács után tapasztalható kiszélesedése sem.

Az iratok mennyisége ugrásszerűen megnövekedett és az oklevelek mellett új iratfajták terjedtek el: *portalis* és *dialis* összeírások, vármegyei és városi jegyzőkönyvek, megyei nemesség-összeírások stb. Kiszélesedett mind az iratkiadók, mind az írástudók köre, a világi litteratus réteg számszerű növekedésének lehetünk tanúi. A korszak jellemzője volt még a magyar nyelvű hivatali és magán írásbeliség már Mohács előtt megindult terjedése.

Hasonlóan nem ártott a hiteleshelyeknek ezekben az évtizedekben a világi hivatali írásbeliség térhódítása sem. A vármegye nem vette át a hiteleshely szerepét. A Mohács utáni évekből vannak adataink Zala megye működésére, de a megyei közigazgatás 1541-ig akadozott, csak ezután említene rendszeresen vármegyei tisztségviselőket és vannak utalások közgyűlésekre valamint sedriákra. Mivel a két zalai hiteleshely folyamatosan működött és a hitelessége iránti bizalom töretlen volt, ezért a megye írásbeli tevékenysége valószínűleg nem terjedt ki hiteles oklevelek kiállítására, erre egyébként sem lehetőség, sem szükség nem volt. Ennek ellenére nyilvánvalóan volt kapcsolat a hiteleshely és a megye között. Oklevelek bizonyítják, hogy 1550-ben a kapornaki konvent notarius a megye jegyzőjének a tisztét is ellátta⁶⁰, ez egyébként általános jelenség lehetett. (Erről a továbbiakban még lesz szó.)

Papp László és Bónis György összeállítása alapján Mohács után hosszabb-rövidebb ideig 21 káptalan és hét konvent végzett hiteleshelyi tevékenységet.⁶¹

2. A zalavári és a kapornaki koventek hiteleshelyi és oklevéladó működése az 1526 utáni évtizedekben

2.1. Előzmények: a két konvent oklevéladó tevékenysége 1526 előtt

Jóllehet jelen dolgozatnak nem célja a két konvent középkori működésének vizsgálata – ezt a jövőben szeretném elvégezni – mégis szükségesnek látszott egy rövid történeti áttekintés.⁶² A bencések hiteleshelyi oklevéladását ismertette Solymosi László a két konvent működésének kezdetét viszonylag későinek tartotta.⁶³ Zalaváron és Kapornakon az Árpád-kor utolsó

⁶⁰ Bilkei 2005, 49-50.

⁶¹ Papp 1936, 8. – Bónis 1964, 132.

⁶² Füßy 1891, 808-810. – Füßy 1902, 65-112. – Sörös 1912 - Nagyfalusy II. 1941, 146-156. – Bilkei 1989, 344-345.

⁶³ Solymosi 1996, 481-498.

évtizedeiben indult el és teljesedett ki a hiteleshelyi oklevélkiadás, az első fennmaradt kiadványok 1251-ből származnak.⁶⁴

A történelmi Zala megyében hiteleshelyi tevékenységet végeztek a zalavári, a kapornaki, a tihanyi, a csatári és az almádi bencés, a türjei premontrei és az újudvari keresztes konventek. (1. ábra)

Az 1351. évi Nagy Lajos által kiadott korlátozó rendelkezés a zalavári és a kapornaki konventeket nem érintette, azáltal, hogy ők visszakapták pecsétjeiket, a többi zalai kis konvent pedig nem, mindkettőjük tevékenysége ezt követően kiteljesedett.⁶⁵ (2. 3. 4. ábrák) 1351 és 1526 között a fennmaradt zalavári és kapornaki oklevelek száma valamivel meghaladja a másfél ezret – pontos számot nem ismerhetünk –, ezzel a közepes forgalmú konventek közé számíthatnak. Az ismert okleveles adat szerint 1341-ben Zalaváron tűz pusztította el az apátság sekrestyéjében elhelyezett okleveleket.⁶⁶ Feltételezhetően hasonló iratpusztulás rablótámadások miatt is bekövetkezhetett.

A kiadott oklevelek számát az is befolyásolta, hogy a közelben hány másik hiteleshely működött. Esetünkben a két szomszédos megyében működő vasvári és veszprémi káptalanok is jelentős oklevélkiadó tevékenységet folytattak, amely figyelembe vételével már nem is tűnhet kevésnek a zalavári és a kapornaki oklevelek száma.

A kapornaki oklevelek számának növekedése arra is utalhat, hogy a *sedria* jelenléte miatt a hiteleshely már a középkorban bekapcsolódott a megye jogéletébe.⁶⁷

A kapornaki konvent első pecsétjének legkorábbi lenyomata 1292-ből ismert, ezt valószínűleg 1400 körül váltotta fel a motívumként később is használt, sírjától feltámadó Megváltót ábrázoló pecsét.⁶⁸ A zalavári konvent 1251-től az egész középkorban a Szent Adorjánt ábrázoló pecsétet használta.⁶⁹

Mohács előtti jegyzőkönyv egészében nem maradt fenn, de az egyik későbbi zalavári protocollumban 1478. szept. 6. és 1511. márc. 9. közötti oklevélszövegek kivonatai olvashatók.⁷⁰ Ezenkívül a középkori oklevelek gyűjteményébe soroltak be egy 1523. április 23. és augusztus 14. közötti bejegyzéseket tartalmazó jegyzőkönyvlapot.⁷¹

A két konvent középkori okleveleiről feltárás és feldolgozás hiányában jelenleg csak annyit mondható el, hogy teljesen hasonlóak a többi bencés konvent okleveleihez.

⁶⁴ Szovák 2001, 84. 16. és 17. jz.

⁶⁵ Bilkei 1999, 8-9.

⁶⁶ Uo. – az oklevelet idézi Füßy 1902, 519.

⁶⁷ Holub 1929, 312-327. – Bilkei 2000, 16-17.

⁶⁸ Takács 1992, 68-69.

⁶⁹ Takács 1992, 100.

⁷⁰ ZML XII. 1. „C” protocollum.

⁷¹ ZML XV. 1. Dl. 287.

A jelenleg a Zala Megyei Levéltárban őrzött Mohács előtti zalavári és kapornaki oklevelekből vegyünk néhány példát! Ha az oklevelek formai szempontú osztályozását tekintjük, privilégialis, nyílt és zárt okleveleket különböztetünk meg. Amint majd a későbbiekben látni fogjuk, 1526 után a több száz között csak egy olyan van, amelyet privilégialis formában állítottak ki, a középkoriak között viszont a megszokott módon viszonylag sok a pergamenre írt, függőpecséttel ellátott privilégium, amelyek között található bevallás is,⁷² jelentés is.⁷³ *Transsumptum* is van privilégialis alakban: a zalavári konvent saját korábbi oklevelét írta át pergamenre.⁷⁴ A teljes szövegű átirás miatt került a középkori gyűjteménybe Ferdinánd 1549. június 26-án a kapornaki konventhez intézett oklevele, amelyben II. Lajos oklevelét írta át.⁷⁵

A jelentések többnyire fogalmazványi formában maradtak fenn. A Mohács előtti időkben a mandatumok hátlapján keresztben még csak néhány sor jegyzetet készítettek,⁷⁶ de már megjelent az a forma is, amely később a kettős királyság éveiben lett általános: a mandatum hátlapjára keresztben írt jegyzetek mellett az előlapon a szöveg körül fogalmazták meg a jelentést.⁷⁷

A fassiók az egyébként megszokott formájukat mutatják.

Az oklevelek jogi tartalma a megszokott birtokügylet: adásvétel,⁷⁸ iktatás,⁷⁹ osztály,⁸⁰ határjárás,⁸¹ de van végrendelet,⁸² hitbér és jegyajándék,⁸³ életkormegállapítás,⁸⁴ stb. Megjegyzendő, hogy a fentebb említett adatok csak tendenciákat mutatnak, a továbbiakhoz szükséges a két konvent Mohács előtti hiteleshelyi működésének forrásfeltárásokon alapuló feldolgozása.

A továbbiakban tehát, amikor a két hiteleshely Mohács utáni tevékenysége lesz a vizsgálat tárgya, egy már évszázadok óta létező intézmény működésében keressük a folyamatosságot ill. a változásokat.

A hiteleshelyi működést szabályozó törvények a későközépkorban a XVI. század első felében még érvényben voltak. Törvény szabályozta a pecséthasználatot, az illetékességi kört, a személyzet feladatait valamint a szolgáltatásokért fizetendő díjakat. Tárgyalt korszakunk

⁷² Pl. DL. 380. 1492. szept. 19. – DL. 134. 1502. szept. 5. – DL. 286. 1523. márc. 16.

⁷³ Pl. DL. 40. 1430. júl. 11. – DL. 77. 1465. júl. 23.

⁷⁴ DL. 22. 1351. okt. 8. átirása: 1384. aug. 5.

⁷⁵ DL. 342. 1516. aug. 24.

⁷⁶ DL. 313. 1525. jan. 28. – DL. 314. 1525. febr. 4.

⁷⁷ DL. 328. 1526. júl. 5.

⁷⁸ DL. 316. 1525. febr. 9.

⁷⁹ DL. 324. 1525. dec. 28.

⁸⁰ DL. 22. 1351. okt. 8.

⁸¹ DL. 18. 1381. aug. 24.

⁸² DL. 281. 1522. máj. 8.

⁸³ DL. 39. 1429. ápr. 16.

⁸⁴ DL. 393. 1465. szept. 11.

hiteleshelyi tevékenysége leginkább Mátyás király 1486. évi *Decretum maius*-án, Ulászló 1492. évi törvényein, valamint Werbőczy egyes tételein alapult.⁸⁵

2.2. A hiteleshelyek belső tevékenysége

2.2.1. Tanúskodás a fassióknál

Mint ismeretes, a hiteleshelyi tevékenység lényegében tanúskodás volt valamilyen jogügyletnél és a tanúskodás alapján az illető ügyről szóló, autentikus pecséttel ellátott oklevél kiállítása. Az ügyfelek jogi természetű akaratnyilvánítását nevezték bevállásnak (*fassio*). Papp László megállapítása szerint a fassio-tétel módjában a középkorhoz képest nem történt változás.⁸⁶ Kumorovitz Lajosnak a leleszi konvent oklevelein 1569-ig végzett vizsgálatából ugyanez derült ki.⁸⁷ Joggal feltételezhető, hogy ez Zalaváron ill. Kapornakon is hasonlóan történt. Magáról az eljárásról az oklevelek nem adnak felvilágosítást. A bevállásra érkező ügyfeleknek a személyazonosságáról valamilyen módon meg kellett győződni. Maga a bevállás többnyire személyesen (*personaliter*) történt, élőszóban (*viva voce*) a konvent színe előtt (*coram nobis*). Konventjeinknél a bevállások többsége így történt. Előfordult, hogy a bevállástevő betegsége vagy öregsége miatt a szerzetesek szálltak ki az ügyfélhez és ott vették fel a fassiót. Pl. 1548. május 2-án a zalavári konvent tanúsította, hogy Orsolya asszony betegsége miatt (*corporis infirmitatis*) nem tudott előttük megjelenni, ezért két konventtagot küldtek ki, akik előtt Orsolya asszony Rátk birtokon lévő kúriájában tette meg a bevállást.⁸⁸

1547. január 2-án pedig Mezőlaki Ferenc és Albert apát nem értek rá (*propter certum et arduum negotium eorum ad nos venire non valentes* – fogalmazta meg az oklevél szövege) ezért a zalavári konvent kiküldte hozzájuk Kapornakra (ez egyébként kb. 60 km távolságot jelent) Benedek perjelt és Péter *custos*, akik ott felvették a *fassio*-t és visszatérve Zalavárra másnap kiállították az oklevelet.⁸⁹

⁸⁵ A középkori szabályozásra Szentpétery 1930, 214-218. a koraujkorira Papp 1936, 19-34.

⁸⁶ Papp 1936, 74-75.

⁸⁷ Kumorovitz 1928, 2-3.

⁸⁸ Bilkei 2006, kézirat nr. 512.

⁸⁹ XII. 1. „C” protocollum 271. p. – Füßy 1902, 595.

2.2.2. A hiteleshelyek kancelláriája, személyzete, és levéltára

A kancelláriát a zalavári és a kapornaki hiteleshelyeken méretei miatt túlzás lenne így nevezni, az iroda kifejezés helytállóbbnak tűnik. Nincsenek arról adataink, hogy mikortól igazolható a működése. Azután beszélhetünk kancelláriáról, amikor a hiteleshelyi munka jogi és írásbeli részre differenciálódott. Tárgyalt korszakunkban valószínűleg a középkorhoz hasonlóan működött, az oklevélkiadás folyamata az oklevelek számának növekedéséből ítélve a bevallás vagy jelentés megfogalmazásából, protocollumba bevezetéséből, collacionálásból, tisztázásból és megpecsételésből állt.⁹⁰

A két hiteleshely kancelláriájának napi forgalmáról a fennmaradt oklevelek száma nem ad megbízható tájékoztatást. Az 1527 és 1575 között keletkezett és máig fennmaradt kb. 2500 oklevélről nem lehet tudni, hogy hány százaléka az összesnek. Ráadásul, mint az a publikált regeszta-kötetek⁹¹ mutatóiból kiderül, a levéltárban ma található oklevelek kb. $\frac{3}{4}$ része a konventekhez intézett mandatum, amelyekre többnyire rávezették a jelentés fogalmazványát, vagy az ahhoz készített jegyzeteket. Az önálló jelentésfogalmazvány nagyon kevés és nem sokkal több a fennmaradt bevallás sem. Ezek mellett a két konvent fennmaradt anyagában nem ismerünk sem pecsételési, sem taxalajstromot. Az mindenesetre nyilvánvalónak látszik, hogy a kapornaki konvent nagyobb hiteleshelyi forgalmat bonyolított le a Mohács utáni évtizedekben, mint a zalavári valószínűleg nem azért, mert az okleveleit magasabb jogértékűnek tartották, hanem mert a gyűlések és az ítélőszékek valamint a vásárok miatt fontosabb centrális szerepe volt, többen látogatták.

Abban a jelenségben, hogy 1543-tól megemelkedett a birtokjogi vonatkozású hiteleshelyi oklevelek száma, valószínűleg a beszercebányai törvények hatását kell látni, amelyek kimondták, hogy a hűtlenség miatt elidegenített birtokokat eredeti tulajdonosaiknak vissza kell adni. (1542. évi decretum 1. cikkely)

A hiteleshelyi munka irányítója konventeknél a *custos*, az őrszerzetes volt⁹², az oklevelek kiállításáért pedig az 1492:44. tc. rendelkezései szerint a *custos* a *priorral* (= perjel) együtt volt felelős. Ugyanezen törvény megszabta, hogy a hiteles pecsétekkel bíró konventeknél legkevesebb hét pappá szentelt rendtagnak kellett lenni.⁹³ Mivel már a későközépkori oklevelekben is nagyon

⁹⁰ Kumorovitz 1928, 5-8. – Papp 1936, 76-79.

⁹¹ Bilkei 1999, – Bilkei 2002, 103-107, 132-135.

⁹² Kumorovitz 1928, 8-10.

⁹³ Szentpétery 1930, 215.

ritkán van tanúnévsor és méltóságsor, a teljes személyzetet⁹⁴ összeállítani nem lehet, a szerzetesek nevét a jelentésekből ill. fogalmazványaikból ismerjük sokszor csak név nélkül, általánosan említve: *religiosus frater, socius noster conventualis*.

A hiteleshelyi tevékenységben név szerint ismert résztvevők

Zalavár

custos: 1526. Benedek⁹⁵

1543-1547. Péter⁹⁶

prior: 1526. Miklós⁹⁷

1545-1547. Benedek⁹⁸

notarius: 1549. Hereházi György⁹⁹

conventuales:¹⁰⁰

1528. Péter

1530. László

1535. Péter

1536. Péter

1538. Péter, Barnabás

1539. Péter

1540. Péter, Barnabás

1543. Péter, Benedek

1544. Péter

1546. Péter

1547. Benedek

1548. Benedek, Bálint, Barnabás, László

⁹⁴ A hiteleshelyeket 1526-ig tárgyaló feldolgozások sikeresebben tudták ezt elvégezni, legutóbb a pécsi székeskáptalanhoz: Fedeles 2004, 73-86.

⁹⁵ Füßy 1902, 114. 3. 4. jz.

⁹⁶ Bilkei 2002, nr. 232. és nr. 300. –Bilkei 2006. kézirat.

⁹⁷ Lásd a 64. jz-t!

⁹⁸ Bilkei 2006, kézirat nr. 385.

⁹⁹ Füßy 1902, 133. (hivatkozással a zalavári apátság házi levéltára nr. 94.)

custos: 1547-1548. Balázs¹⁰¹

notarius: 1531-1537. Heteyi János¹⁰²

1543. Mezőlaki Ferenc¹⁰³

1550. Porgovczi Balázs¹⁰⁴

conventuales:¹⁰⁵

1527. Mihály

1528. Benedek, Fülöp, György

1529. Benedek, István

1532. György, Mihály

1534. Mihály

1535. Mátyás, Lukács

1536. Mátyás

1537. Fülöp

1538. István

1539. Fülöp

1540. Fülöp, Mihály

1542. Fülöp,

1543. Fülöp, Ferenc, Mihály, Jakab, György

1544. Mihály, Jakab, Fülöp, Balázs

1545. Jakab, Mihály, Barnabás, Fülöp, Balázs

1546. Barnabás, Jakab, Fülöp

1547. Barnabás, Jakab, Fülöp

1548. Barnabás, Jakab, Fülöp

Ha végignézzük a *conventualis*-ok névsorát, elsőként megállapítható, hogy mind Zalaváron, mind Kapornakon folyamatosan két-három szerzetes tudta végezni a külső munkát, tehát volt

¹⁰⁰ Lásd a regesztakötetek névmutatóiban.

¹⁰¹ Bilkei 2006.

¹⁰² Sörös 1912, 289. 6. jz. – valószínűleg azonos az 1538. dec. 21-én Ferdinánd oklevelében említett Heteyi János litteratus-al: Bilkei 1999, nr. 154.

¹⁰³ Bilkei 2002, nr. 257.

¹⁰⁴ ZML. XII. 1. fasc. 2. nr. 117.

¹⁰⁵ Lásd a regesztakötetek névmutatóiban.

megfelelő számú konventtag. Az 1508-ban végzett rendi vizitáció alkalmával Kapornakon kilenc konventtagot regisztráltak és megjegyezték, hogy a konvent pecsétjét három kulcsra járó szekrényben őrizték.¹⁰⁶ Hogy a Mohácsot követő években pontosan hány főből állt a konvent, nem lehet megállapítani. Arra sem lehet biztosan válaszolni a több azonos név miatt, hogy pl. a zalavári Péter szerzetes 1528 és 1546 között ugyanez-e, ill. azonos-e az 1543-1547 közötti években említett Péter custossal? Kapornakról a több oklevél miatt több nevet ismerünk, itt már megállapítható, hogy következetesen ismétlődnek 1539-től a hiteleshelyi kiküldetésben járó szerzetesek nevei.

A jegyzőkről külön is kell szólni. Az okleveleket a *notarius* fogalmazta és írta, ezért az oklevélszerkesztésen kívül gyakorlati jogi ismeretekkel is rendelkeznie kellett. Tárgyalt korszakunkban a hiteleshelyi jegyzői világi írástudó emberek voltak. Nevük mellett gyakran szerepel a *litteratus* jelző:

nobilis Gregorius litteratus de Herebaza notarius iuratus conventus ecclesie Sancti Adriani Martyris,

Jobannes litteratus de Hethey,

Franciscus litteratus notarius conventus Kapornakiensis,

*Blasius litteratus de Porgovez notarius conventus et sedis.*¹⁰⁷

Valószínűleg a véletlennek köszönhető, hogy meglehetősen kevés jegyző nevét őrizték meg az oklevelek. (A szomszédos vasvári káptalannál a 15. század végétől folyamatosan ismerünk jegyzőket a hiteleshelyi működés végéig.)¹⁰⁸ A vasvári káptalan notáriusai kapcsán hívta fel Kóta Péter a figyelmet arra, hogy ha a hiteleshely megyeszékhelyen működött, akkor kialakult köztük valamilyen együttműködés, ami többnyire közös jegyzőt jelentett.¹⁰⁹ Nem volt ez másként a 16. századi Zalában sem, erről részletesebben a későbbiekben lesz szó.

A káptalanok és konventek többsége iskolát is működtetett,¹¹⁰ ezekről azonban – különösen a konventek esetében – kevés adat maradt fenn, valószínűleg azért, mert az oktatásban résztvevő szerzetesek nem vettek részt a kiszállásokban, így nevüket nem említik az oklevelek. Két konventünk iratanyagában sem *cantor*, sem *lector* nem szerepel. A hiteleshely iskolájában tanulók a notarius mellett tanulhatták a latin nyelvet és az oklevélszerkesztést. Zalavárról nincs adat iskolára, Kapornakról pedig tárgyalt korszakunk előtről ill. utánról van. 1522. november 7-én Gerencsér Miklós kapornaki polgár végrendelkezésénél tanúként jelen volt Sebestyén „*tunc*

¹⁰⁶ Nagyfalusy 1941, 97. – Érszegi 1996, 561-570.

¹⁰⁷ Lásd a 68. 71-73. sz. jegyzeteknél valamint Bílkei 1990, 29-48.

¹⁰⁸ Sill 1976, 29-32.

¹⁰⁹ Kóta 2000, 155.

¹¹⁰ Miklós 1940-1941, 170-178.

scolasticus”.¹¹¹ Kapornak 1569. évi urbánuma szerint az iskolamester évi fizetése 10 forint 50 dénár volt. Megjegyzendő, hogy ugyanakkor Márton deák, jegyzőnek (Oltárci Lakosi Márton) kilenc hónpra 22 forint 16 dénár fizetés járt.¹¹²

A hiteleshelyi levéltár meglétéről Zalavárról már a középkorból vannak adataink. A veszprémi káptalan oklevele szerint 1341-ben tűz ütött ki a monostor sekrestyéjében (*sacristia ... monasterii*), és az ott lévő oklevelek elégték.¹¹³

A levéltár elnevezése évszázadokon át megmaradt. 1548-ban történik említés a kapornaki konvent levéltárában elhelyezett oklevelekről, amelyeket: *...sacristia sive conservatorio ecclesie vestre prefate more solito reposita*.¹¹⁴

A *conservatorium*, tehát a megőrző funkció jól látszik néhány oklevélen, biztosan a kapornaki hiteleshely levéltárában őrizték a konventhez közelálló emberek okleveleit.¹¹⁵ Valószínűleg nemcsak egyes okleveleket, hanem kisebb családi levéltárakat is elhelyezhettek a hiteleshelyi levéltárakban, mert ezeket vélték a leginkább biztonságosnak. Két konkrét adatunk van arra, hogy armálisokat is őriztek a konvent levéltárában. A Dely család 1477-ben kiállított címerlevele az 1780-as években került a zalavári levéltárba, Krencsei Károly Miklós 1609-ben kelt armálisa pedig 1766. szeptember 30-án. Ez utóbbi már akkor rossz állapotban volt, ezért hitelesített másolatot kértek róla a konventtől. Az átírás tényét és az oklevél – néhol hiányos – szövegét hitelesítő záradékkal bejegyezték a hiteleshely jegyzőkönyvébe.¹¹⁶

Megemlítendő még, hogy sok esetben a már sérült 16. századi oklevelekről a 18. század végi rendezés során, vagy még később, másolatot készítettek, ezt néha hitelesítették, néha csak aláírták, és az eredeti mellé helyezték a palliumban. (Ezek a másolatok nagy segítséget jelentettek a sérült szövegek értelmezésénél.)¹¹⁷

¹¹¹ ETE I. 74. nr. 66.

¹¹² Nagyfalussy I. 1941, 58.

¹¹³ Füssy 1902, 519. nr. 20.

¹¹⁴ Bilkei 2006, nr. 509.

¹¹⁵ Pl. Antal kapornaki apát adománylevele Isebori János deáknak 1533. november. 16. (Bilkei 1999, nr. 92.), valamint Isebori János özvegyének, Ilona asszonynak ügyében kiállított oklevél 1547. január 16. (Bilkei 2006, nr. 400.)

¹¹⁶ Armálisok 2004, 32. ill. 50.

2.2.3. A *protocollumok* és a fizetendő illetékek

A hiteleshelyi jegyzőkönyveket a középkorban *registrum*nak, a 16. század elejétől *protocollum*nak hívták. Céljuk – mint régebben – az oklevélszövegek megőrzése volt. A két kifejezés ugyanazt jelenti, a *protocollum* csak a formára utal (=bekötött jegyzőkönyv).¹¹⁸ A *protocollumok* utólag (valószínűleg a 18. századi rendezés során) egybekötött könyvek az ABC betűivel jelölve. Zalavárról három, Kapornakról egy kötet maradt fenn. Évköreib: „A”: 1563-1565, illetve 1598-1603, „B”: 1549-1562, „C”: 1527-1567. – belemásolva 1444 és 1511 közötti oklevélszövegek „D”: kapornaki kötet 1543-1569.¹¹⁹

A zalavári és kapornaki jegyzőkönyvek vizsgálata során Papp László arra a megállapításra jutott, hogy a 16. században az okleveleket a *protocollumban* fogalmazta meg a jegyző, a jegyzőkönyvek vezetése pedig valószínűleg a leleszihez hasonlóan történhetett.¹²⁰

A jegyzőkönyveket sem időrendben, sem tematikailag nem rendezték, ezek tulajdonképpen egyedi lapok egybekötve. Egyaránt szerepelnek bennük *fassio*- és *relatio*-fogalmazványok, tollpróbák, egyéni megjegyzések, mint az „A” *protocollum* 72. oldalán: *Melius est sedendo capere muscas, quam ingrato Domino servire.*

Az egyes oklevelek elé sokszor rövid fejregesztát írtak, megnevezték az oklevél típusát és az ügy kedvezményezettjét. Mind a négy kötetben vannak olyan oklevelek, amelyek szemmel láthatólag eredetileg nem oda tartoztak, pl. megpecsételt tisztázatok.

A jegyzőkönyvet a notarius írta, a „C” jelűben: „*Prothocolon ... per me Gregorium notarium conscriptum ...*”.¹²¹ A jegyzőkönyvekben magyar nyelvű szövegek is előfordulnak. Valószínűleg ezek a konvent előtt tett *fassiók* fogalmazványai.¹²²

A hiteleshelyen fizetendő illetékeket évszázadok óta törvények szabályozták, így egységesnek kellett volna lenniük, de egyes hiteleshelyek ettől eltértek. Tárgyalt korszakunkban valószínűleg az 1486. évi *Decretum mains* 74.-77.§-a és Ulászló 1492. évi decretumának 95. §-a lehettek érvényben.¹²³ Sajnos sem Zalaváron, sem Kapornakon nem ismert közép- vagy koraiúj kori

¹¹⁷ Pl. Bilkei 2006, kézirat nr. 515. 1548. máj. 21. *Ex lacero et detricto originali transsumpsit Eugenius OSB lector et custos 1909.*

¹¹⁸ Kumorovitz 1928, 18-23. – Papp 1936, 92-107.

¹¹⁹ Jelzete XII. 1. A-D, *protocollum*. – A jegyzőkönyvek elemzése nem tartozik jelen munka témakörébe, erre a – nagyon fontos – kérdéskörre más helyen, önálló tanulmányban térek vissza.

¹²⁰ Papp 1936, 94-103. – Újabbán a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiről: Jakó 1990.

¹²¹ Papp 1936, 103.

¹²² B *protocollum* 200 p. – C *protocollum* 94-95. p. – D *protocollum* 204. és 288. p.

¹²³ Szentpétery 1930, 217-217.

díjszabás.¹²⁴ Lehet, hogy a zalai hiteleshelyek is a leleszihez hasonló tarifákkal dolgoztak, amelyek egyébként nagyon változatosak.¹²⁵

2.3. A hiteleshelyek külső tevékenysége

2.3.1. Az eljárások és a mandatumok vizsgálata

A külső hiteleshelyi munkát a középkorhoz hasonlóan a közjogi alapon végzett eljárások jelentették, amelyek során a hiteleshelyek a király vagy az országos főméltóságok parancsára közreműködtek azok mandatumainak végrehajtásánál.¹²⁶

A közhatóság eljuttatta a mandatumot, amelynek tárgya valamilyen birtokjogi ügy vagy egyéb más peres eljárás lehetett, az illetékes hiteleshelyhez, amely ezután kiküldte hites tanúbizonyságát (*testimonium fide dignum*), akinek jelenlétében a királyi vagy nádori ember (*homo regius sive palatinalis*) elvégezte a jogi aktust. A hiteleshelyre visszatérve beszámoltak (*retulerunt*) az eljárásról, majd a helyszínen készített jegyzetek alapján megírták a jelentést (*relatio*). A kiszállások helyszínén végzett tevékenység az ügy tárgyának megfelelően alakult.¹²⁷ A birtokbaiktatási eljárásoknál¹²⁸ (*statutio et introductio*) összehívták az illető birtok szomszédait és határos birtokosait (*vicini et commetanei sive comprovinciales*) majd az iktatás után három napig a helyszínen maradtak, hogy az esetleges ellentmondások megtörténhessenek. Ez a régtől érvényes törvényi szabályozás tárgyalt korszakunkban is hatályos volt, néhány évtizeddel későbből Nádasdy Tamás familiárisának, Csányi Ákosnak (róla az alábbiakban még lesz szó) egy leveléből értesülünk arról, hogy

„... halotam, hogy az meli józákba iktatták, harmadnapik laktak bene, határos zomzédal, én is iktatam valami józákba makamat, aba is harmadnapik lakot az királi embere.”¹²⁹

A statutiót a helyszínen kellett végrehajtani (*ad speciem possessionis*). Ha az iktatandó birtokok több megyében feküdtek, az eljárás egy központban folyt le. A török terjeszkedésével kapcsolatos a birtokbaiktatás egyik Mohács utáni speciális jelensége, ha a statutio nem történhetett meg a helyszínen, az aktust egy közeli, de biztonságos helyen hajtották végre a töröktől való félelem miatt.

¹²⁴ Érdekeség, hogy a zalavári apátság házi levéltárában 1909-ből fennmaradt egy kezelési szabályzat, ami díjszabást is tartalmaz. ZML. XII. 12. nr. 19.

¹²⁵ Kumorovitz 1928, 17-18. – Kumorovitz 1929, 312-313.

¹²⁶ Eckhart 1914, 430-440. – Kumorovitz 1928, 4-5.

¹²⁷ Sipos 1979, 41-42.

¹²⁸ Papp 1938, 372-

¹²⁹ 1558. augusztus 18. – Óze 1996 II. nr. 258.

1559. október 27-én a zalavári konvent jelentette, hogy Ferdinánd király mandátumára végrehajtott egy birtokbaiktatást Horpács nevű birtokba, de azt akkor már a török elfoglalta, így az aktus Szenyér várában történt.¹³⁰ Ugyanebből az évből jelentette a konvent Nádasdy Tamás nádornak, hogy a fent említett Szenyér várában hajtott végre Somogy megyei birtokba iktatásokat, mert az érdekeltek a töröktől való félelem miatt az adományozott falvak színe előtt egyszerűen nem mertek megjelenni.¹³¹

Ezt a helyzetet néhány évvel később már a törvény is szentesítette, amennyiben megengedte, hogy az iktatásokat a birtokhoz legközelebb levő helyen végezzék el a megye alispánjainak, szolgabíráinak és más nemeseknek a jelenlétében. (1563. évi 45. tc.)¹³²

Megjegyzendő, hogy a két konvent levéltárában fennmaradt birtokbaiktatást elrendelő mandatumokból, ill. az ezekre adott jelentésekből jól nyomon követhetők Zala megye birtokviszonyainak változásai a kettős királyválasztás éveiben. Hasonlóan a statutiós oklevelek számának csökkenéséből lehet következtetni a birtokviszonyok 1541 utáni stabilizálódásáról is (a későbbiekben erről még lesz szó).¹³³

A hiteleshelyi kiküldöttek kézbesítették a különböző peres ügyekben az alpereseknek az idézéseket és perbehívásokat (*evocatio et citatio*). Az idéző oklevél már a Jagelló-kortól egy mandatum volt, amely a királyi ember mellé adandó tanú küldésére szólította fel a hiteleshelyet. Ez egyébként új elem az eljárásban, korábban az idézés szóban történt a hiteleshelyi és a királyi ember által. Az idéző oklevelet (*littere preceptorie*) a hiteles ember egyedül adta át. Ehhez az eljáráshoz már nem volt szükség homo regius-ra, mert kész határozatot kellett bemutatni (*exhiberi et presentari faciat* – fogalmaznak az oklevélszövegek). A hiteleshelyi *testimonium* egyedül is elvégezhette a feladatot, aki az idézést az idézett saját birtokán mutatta be, ha otthon nem találta, akkor meghagyta, hogy jelenjen meg 15. napra a személyes jelenlét bírósága előtt. Erre a jelenségre már a 15. század közepétől láthatók példák.¹³⁴

A kiküldöttet hivatali tevékenységében időnként akadályozták. Nem volt egyedi az alábbi eset. 1547. november 2-án Nádasdy Tamás országbíró mandatumot intézett a kapornaki konventhez Telekesi Dorottyának, a veszprémvölgyi apácák apátnője panaszának ügyében. Az oklevél szerint a környék urai Rátóti Gyulafi László, Palonyai Magyar Bálint, Vásonkői Horváth Péter és Gáspár servitoraikkal hatalmaskodtak az apácakolostor birtokain, ezért az országbíró a kapornaki konventtel megidézette őket a szokásos módon. A mandatumra írt jelentésfogalmazvány szerint

¹³⁰ ZML XII. 1. fasc. 1. nr. 9.

¹³¹ ZML XII. 1. fasc. 1. nr. 11. és 13.

¹³² Papp 1938, 376.

¹³³ Bilkei 1997, 21-60.

Jakab szerzetes néhány nap múlva beszámolt a kiküldetéséről: Gyulafi Lászlót a csobánci vár alatt levő malomból figyelmeztette, mert személyesen a várban nem merte: *quia per formidinem mortis nec personaliter ... evocare ausus fuisset*. Magyar Bálintnak sem merte az idézést személyesen bemutatni: *timore mortis...quia intellexisset, quod multi hajdones et malefactores in illis castris essent ,qui necem ipsi intulissent quia etiam temporibus unum ex sociis nostris conventualibus fratrem videlicet Phillippum in executione quadam in ipso castro Zelligeth facta, nonnulli improbi letalibus vulneribus affecerant, ut parum absuerit, quin vita privatus sit...*¹³⁵

Arra is van példa hiteleshelyi okleveleinkben, hogy köztudományvétele (*communis inquisitio*) és helyszíni szemlére (*oculata revisio*) is rendelték hites *testimoniumot* a királyi ember mellé.¹³⁶ A hiteleshelyek egyébként az 1723. évi törvénykezési reformokig vettek részt a bírói eljárásokban, viszont a statutióknál az újkorban végig megmaradt a szerepük.¹³⁷

A külső munkára kiküldött ismert konventtagok névsorát fentebb, a személyzet tárgyalásánál már láthattuk. A mandatumok vizsgálatából azonban még sok tanulság vonható le.

A hiteleshelyekkel foglalkozó szakirodalom kevésbé szokta a mandatumokat vizsgálni. Az valóban igaz, hogy ritkán van bennük adat magára a hiteleshelyi működésre, pl. akkor, ha a kibocsátó okleveleket kerestet.¹³⁸ Figyelembe véve azt, hogy nem ismert okokból nagyon kevés a *fassio* a két konvent ma ismert levéltári anyagában, ill. különösen az 1541 utáni években már a jelentések fogalmazványai is elnagyoltak, inkább csak jegyzetek, ezért érdemi információk a mandatumokból olvashatók ki. (Jelen dolgozat második része, amely a zalai köznemesi társadalom néhány jellemzőjét ismerteti a Mohács utáni évtizedekben, nagyrészt a két zalai hiteleshelyhez intézett mandatumokból merít.)

A zalavári és a kapornaki hiteleshelyekhez mandatumokat intéztek 1526 és 1541 között Szapolyai János és Ferdinánd királyok, Báthori István nádor, Bethlenfalvi Thurzó Elek országbíró, királyi helytartó, Révai Ferenc nádori helytartó, Nádasdy Tamás országbíró majd nádor, Várdai Pál királyi helytartó, főkancellár, esztergomi érsek. A két konvent levéltárában ma nem található egyetlen olyan mandatum sem, amelyet Zala megye intézett a hiteleshelyekhez, ez a Dunántúlon általános jelenség. Az a tény, hogy a főméltóságok közül Nádasdy Tamás intézte a legtöbb parancslevelet a zalai konventekhez, a Nyugat-Dunántúlon természetes, az országbíró – a

¹³⁴ Bónis-Degré-Varga 1996, 54-57. – Béli 1996, 123 – 135. – Kőfalvi 2006, 49. – Tringli István segítségét köszönöm.

¹³⁵ Bilkei 2006, kézirat nr. 491.

¹³⁶ 1528. június 19. Bilkei 1999, nr. 26. – Bilkei 2002, nr. 282. 345.

¹³⁷ Papp 1936, 73.

¹³⁸ Bilkei 2006, kézirat nr. 509. 1548. április 24. Nádasdy Tamás utasítja a kapornaki konventet, hogy egy *fassio*-t tartalmazó oklevélről, amit a konvent előtt tettek le és a szokásos módon elhelyeztek a levéltárban, állítsanak ki *transsumptumot*.

későbbi nádor – érdekszférájába tartozott majdnem az egész Nyugat-Dunántúl. (Róla is lesz szó a dolgozat második részében.)

Azokból az oklevelekből, amelyek tartalmazzák a mandatumot és a relatio fogalmazványát is, értékes adatok nyerhetők arra nézve, hogy a hiteleshely kiket küldött ki, mennyi ideig tartott az ügyintézés a mandatum kiadásától a jelentés kiállításáig. A zalavári és a kapornaki oklevelekből mindenesetre az derült ki, hogy az idézéseket gyorsan, egy-két hét alatt kézbesítették az illetékeseknek. A statutos eljárás sokkal lassúbb volt, az oklevél kézhezvételétől számítva néha hónapok is elteltek a jogi aktus végrehajtásáig.¹³⁹ Figyelembe kell azonban azt is venni, hogy az eljárások időtartamát egyrészt gyakorlati szempontok, pl. az iktatandó birtok távolsága, a hiteleshelyen éppen folyamatban lévő ügyek száma stb., másrészt perjogi előírások befolyásolták.

Sokféle számítás létezik arra nézve, hogy a középkori útvízszyonok között mekkora távolságot lehetett megtenni egy nap alatt kocsival, lovagolva stb. A Koszta László által idézett adatok szerint egy nap alatt kb. négy mérföldet, kb. 35-40 km-t lehetett kocsival megtenni.¹⁴⁰ Kubinyi András véleménye szerint a háromvásáros kikiáltások alapján meghatározhatók a vásározók útvonalai, amelyeket valószínűleg az idézéseket vivő hiteleshelyi *testimoniumok* (és a királyi emberek) is követték. Az is valószínű, hogy a hivatalos úton járók gyorsabbak voltak, mint a megrakott szekérrel közlekedő kereskedők.¹⁴¹ Néhány évtizeddel későbbi adatok szerint Devecseri Choron András kérésére Ferdinánd mandatumot intézett a kapornaki konventhez hatalmaskodási ügyekben. Az 1545. március 23-án és 24-én kelt parancslevelekre a konvent jelentette, hogy Barnabás testvér az előbbi idézést március 31-én Pápán, az utóbbit március 30-án Szentgróton mutatta be a címzetteknek.¹⁴² A két település távolsága megközelítőleg 40 km, tehát a Kapornak-Szentgrót-Pápa út megtehető volt két nap alatt.

Újabbán Borsa Iván a leleszi levéltár 15. századi mandatumainak vizsgálata alapján bizonyította, hogy a hiteleshelyi kiküldöttek útjaik során is vettek fel bevállásokat, és azokról a konvent oklevelet állított ki. Ezeknek bizonyítéka a *fussio facta est* megjegyzés, amit a mandatum hátlapjának bal oldalára keresztben írtak.¹⁴³ Valószínűleg így történhetett ez a zalavári és a kapornaki konventek illetékességi területén a 16. században is.

A mandatumokból és relatiókból kiderülhet az is, hogy milyen módon és kik közül jelölték ki a királyi embereket? Az 1527 és 1548 közötti parancslevelek és jelentések vizsgálatából az feltételezhető, hogy a potenciális királyi embereket maga a kérelmező nevezhette meg saját

¹³⁹ Az 1527 és 1548 közötti oklevélregesztákban mindegyikre számos példát találunk.

¹⁴⁰ Koszta 1998, 112.

¹⁴¹ Kubinyi 2001, 53-60.

¹⁴² Bilkei 2006, kézirat nr. 353. és 354.

¹⁴³ Borsa 1996, 101-108.

ismeretségi köréből, nem valószínű, hogy a kancelláriában ehhez bármilyen lista rendelkezésre állt volna.

A királyi emberek között a megye középbirtokos családjainak – amelyek egyébként a hivatalvállalókat is adták – neveit fedezhetjük fel. Alaposabban végignézve a névsort, négy csoport ismerhető fel közöttük. A kérelmező 1. ismert, köztisztviselőben álló vagy hivatalviselő embert, 2. birtokszomszédot, 3. saját családjával rokoni vagy szervitori kapcsolatban állót, 4. írástudó embert nevezett meg lehetséges *homo regiusként*.¹⁴⁴ (Erre a kérdésre is visszatérünk a dolgozat második részében.)

2.3.2. A területi hatáskör és a centrális szerep kérdése

A hiteleshelyek területi hatásköre azt a területet foglalta magába, amelyen az illetékes hiteleshely emberei kiszállásokat végeztek (külső tevékenység) és amelyekről a lakosok a testületet felkeresték fassiot tenni (belső tevékenység). A területi hatáskör kezdetben a szokásjog alapján formálódott, majd a 15. századtól, Zsigmond idejétől törvény is szabályozta, hogy a jogügyletről abban a megyében állítsanak ki hiteles oklevelet, ahol a jogügylet tárgyát képező birtok feküdt.¹⁴⁵ Ezt az elvet a Hármaskönyv is megerősítette.¹⁴⁶ Hozzá kell tenni, hogy a területi hatáskört olyan, törvénnyel nem szabályozott tényezők is befolyásolták, mint a közlekedési- és útviszonyok, valamint a közelben működő más hiteleshelyek száma és távolsága. Ez utóbbinak gyakorlati jelentősége is volt: a távolabbi hiteleshelyre elutazva többre került volna az oklevél. A középkor évszázadaiban Zalában a zalavári és kapornaki konventek oklevelein kívül találkozunk még a veszprémi és a vaskúti káptalan ill. a somogyvári konvent bizonyásaival.¹⁴⁷ Ez a helyzet a mohácsi csata, majd az ország három részre szakadása után változott meg. Fentebb már említésre került, hogy Mohács után a dél-dunántúli hiteleshelyek működése megszűnt, feladataikat egyre inkább a zalavári és a kapornaki konventek vették át.¹⁴⁸

A török terjeszkedés miatt a hódítók útvonalába eső konventek és káptalanok szüntették be működésüket: Pécs, Pécsvárad, Szekszárd, Somogyvár. Nádasdy Tamás egy 1546. január 21-én kelt mandatumában utasítja a zalavári konventet, hogy somogyi birtokokba végezzen iktatást,

¹⁴⁴ Bilkei 2004, 41-43.

¹⁴⁵ Eckhart 1914, 62. – Szentpétery 1930, 216-217.

¹⁴⁶ Werbőczy, Tripartitum II. tit. 21.

¹⁴⁷ Holub 1929, 324-326.

¹⁴⁸ Papp 1936, 18-34. Bilkei 1989, 345-346.

mert¹⁴⁹ *pre metu Thurcarum temporibus iniuria conventus ecclesie Sancti Egidij de Simigio nunc vacat.* Ismerünk pl. 1557-ből egy rendeletet is (1557. évi 22. tc.), amely megengedi, hogy a zalavári és a kapornaki konvent azon területen is hajthasson végre hiteleshelyi működést, ahol egyébként a veszprémi káptalan lenne illetékes.¹⁵⁰

Így két konventünk hiteles tevékenységének nyomai Zala, a szomszédos Vas, Veszprém, délen Baranya, Somogy és Tolna megyékből ismertek, mégpedig úgy, hogy a zalavári konvent Zala megyén kívül inkább Baranyában és Somogyban működött. 1563-ban az országgyűlés rendelte el, hogy a zalavári apát küldjön ki Sziget várába 1-2 konventtagot, hogy a hiteleshelyi munkát elvégezzék, mert a szigetiek a töröktől való félelem miatt nem mernek a várból kimozdulni.¹⁵¹ Az oklevelek tanúsága szerint a két konvent munkája 1559-60-ban volt a legnagyobb arányú. A konvent levéltárában e két évben az előzőekhez képest majdnem megduplázódott a ránk maradt oklevelek száma.¹⁵²

A területi hatáskör változásainál valószínűleg ugyanaz a helyzet állt elő, mint a statutiós eljárás változásainál: a Mohács utáni évtizedekben a szükség alakította gyakorlatot némi késéssel szentesítették a rendeletek.

Régóta ismert tény, hogy a hiteleshelyek száma az ország területén keletről nyugatra haladva nőtt, így területi hatáskörük csökkent.¹⁵³ A középkor évszázadaiban – mint láttuk – a zalavári és a kapornaki konventek illetékessége többnyire Zalára terjedt ki, néhány veszprémi és vasi kivételtől eltekintve. A Mohács utáni évtizedekben a Nyugat-Dunántúlra, majd a három részre szakadás utáni években már több (Veszprém és Somogy) megyére terjedt a zalai konventek hiteleshelyi illetékessége egészen működésük megszűnéséig, vagyis az 1580-as évek elejéig.

A hiteleshelyek a szokásjog alapján kerültek a saját ügyben történő oklevéladást még akkor is, ha ezt a törvény nem tiltotta¹⁵⁴ és saját valamint az érdekszférájukba tartozó nemesek ügyeiben inkább valamelyik közeli hiteleshelyhez fordultak. Zalavár és Kapornak földrajzi közelsége miatt természetes volt az egymás ügyeiben való eljárás. Néhány példa: 1530. július 1-én a zalavári konvent tanúsította, hogy Semjén Antal kapornaki apát a színe előtt Albert *litteratust*, unokaöccsét jelölte utódjául.¹⁵⁵ 1545. március 29-én Ferdinánd a zalavári konventhez intézett mandatumot, hogy Mezőlaki Ferenc deákat, Antal apát másik unokaöccsét, a későbbi kapornaki *commendatort*

¹⁴⁹ Bilkei 2006, kézirat nr. 413.

¹⁵⁰ Nagyfalusy II 1941, 160.

¹⁵¹ Füßy 1891, 811.

¹⁵² Bilkei 1989, 345-346.

¹⁵³ Tóth 2002, 361-362. – Fedeles 2003, 9-21.

¹⁵⁴ Szentpétery 1930, 127.

¹⁵⁵ Vas Megyei Levéltár XII. 1. i. Kapornak. Nr. 27.

iktassák be Kapornak mezővárosban két jobbágytelek birtokába.¹⁵⁶ 1545. április 2-án Várdai Pál főkancellár pedig a kapornaki konventet utasította, hogy járjon el Háshágyi Dénes (volt zalavári *commendator*) özvegyének, Kerecsenyi Katalinnak a jegyajándéka ügyében.¹⁵⁷

A hiteleshelyek körül a jogéletben betöltött funkciójuk miatt már a középkorban a területi hatáskörükön túl vonzáskörzet alakult ki, amely bizonyos centrális hely szerepet biztosított a hiteleshelynek helyet adó településnek. Kubinyi András kutatásai bizonyították, hogy egy adott településen működő hiteleshely fontos centralitási mutató volt, ez különösen a „városmentes” vidékeken játszott fontos szerepet.¹⁵⁸ Már 1526 előtt megfigyelhető, hogy azok a települések játszottak központi hely szerepet, ahol működött hiteleshely, volt hetipiac és vásár, valamint *sedriát* vagy megyegyűlést is tartottak.¹⁵⁹ Jó példa ezekre Kapornak esete. A kb. kéthetente tartott *sedriák* időpontja mind a későközépkorban, mind a Mohács utáni évtizedekben sokszor egybeesett a heti piacnapokkal (általában csütörtök).¹⁶⁰ Joggal feltételezhető, hogy az ilyenkor összegyűlt emberek elintézték ügyes-bajos dolgaikat a hiteleshelyen is. A dolog fordítva is működött: Barnabás, kapornaki szerzetes Kapornakon, a sedrián mutatta be az idézést az ügyfélnek, pl. Bebesi Osvátnak hatalmaskodási ügyben 1547. január 20-án (ez egyébként csütörtöki nap volt).¹⁶¹ Arra is van példa, hogy a hiteleshellyel nem rendelkező Kehidán, a megyegyűlés alkalmával mutatott be Barnabás fráter egy idézést Sal Illésnek 1546. június 13-án.¹⁶²

A korábbiakban már említett jelenség, hogy a két működő zalai hiteleshely közül már a későközépkorban kevesebb adat szól a zalaváriról, illetve 1526 után sokkal kevesebb oklevele maradt fenn, valószínűleg Kapornak centrális szerepével magyarázható.

2.4. A kiadványok rendszerezése

2.4.1. Formai: *litterae privilegiales*, *patentes*, *clausae*

A hagyományos módon formai és tartalmi alapon csoportosíthatók az oklevelek. Alakilag függőpecsétes (*litterae privilegiales*), nyílt (*litterae patentes*) és zárt (*litterae clausae*) oklevelekről beszélhetünk. Ez a középkorinak megfelelő felosztás a többi, 1526 után is működő hiteleshelyen

¹⁵⁶ Bilkei 2002. nr. 356.

¹⁵⁷ Bilkei 2002. nr. 357.

¹⁵⁸ Kubinyi 1989,

¹⁵⁹ Holub 1929, 213-223.

¹⁶⁰ Nagyfalusy II. 1941, 46. – Csukovits 1997, 377-385. – Kubinyi 2001, 55. – Bilkei 2004, 57.

¹⁶¹ Bilkei 2006, kézirat nr. 461.

¹⁶² Bilkei 2006, kézirat nr. 429.

is bizonyára így volt.¹⁶³ A formai különbségek összefüggtek az oklevél tartalmával. A függőpecsételés privilégiumokat örökérvényűnek szánták. Amíg azonban a középkori hiteleshelyi oklevelek között bőven van privilegialis formájú¹⁶⁴, Mohács után a feldolgozott zalavári és kapornaki oklevelek között csak egy privilegium van: a zalavári konvent 1538. január 13-án Révész István bárándi polgár (*civis, vir circumspectus*) kérésére átírta, és pergamenen, privilegialis formában függő pecséttel megerősítve kiadta Nádasdy Tamásnak egy 1529-ben kelt, pátons formában kiállított oklevelét.¹⁶⁵ (Valószínűleg azt is figyelembe kell venni, hogy a függőpecsételés oklevél sokkal többbe került.)

A nyílt oklevelek általában ideiglenes intézkedésről szóltak és rányomott pecséttel voltak ellátva. Általában ez volt a bevallások formája. A zárt okleveleket kívülről, összehajtás után pecsételték meg, általában átmeneti intézkedésről szóltak, többnyire ez volt a relatiók formája. Ezek is teljesen hasonlóak a középkoriakhoz.

2.4.1. Tárgyi: *fassio, relatio, transsumptum*

A tartalmi csoportosítás is a több évszázadosnak megfelelő. A hiteleshely alapvető funkcióinak megfelelően bevallásokról (*fassio*), jelentésekről (*relatio*) és átírásokról (*transsumptum*) beszélhetünk.¹⁶⁶

Amint a fentiekben már említésre került, a *fassio*-tétel módjában a középkorhoz képest nem történt változás.¹⁶⁷ A bevallástevők megjelentek a hiteleshely előtt és előadták az ügyet, amiről a *notarius* jegyzeteket készített. Ezek alapján megfogalmazta az oklevél szövegét. Mindkét konventünk levéltárában több ilyen fogalmazvány maradt fenn. Közös jellemzőjük néha az értelmetlenségig hevenyészett írás, rengeteg javítással.¹⁶⁸ A fogalmazványt ezután a konvent előtt felolvasták, erre a *lecta (et correcta)* megjegyzés utal, amit a kúriai gyakorlat mintájára tüntettek fel az okleveleken a XV. század végétől.¹⁶⁹ Az oklevelet ezután letisztázták, majd megpecsételték. Egy kapornaki *fassio* hátlapján a *sigillari nostro necesse* ügyviteli feljegyzés olvasható.¹⁷⁰

¹⁶³ Szentpétery 1930, 95-98. – Papp 1936, 85-86.

¹⁶⁴ Pl. az utolsók egyike a Zala Megyei Levéltárban: *fassio* a zalavári konvent előtt, amelyben Szegfalvi Szegi Péter egy malmát az aracsai plébániára hagyta. Pergamen oklevél, bordó sodrott selyemzsinóron függőpecsét töredékével. 1492. szeptember 9. ZML XV. 1. Dl. 380.

¹⁶⁵ Bilkei 1999, nr. 140.

¹⁶⁶ Szentpétery 1930, 131.

¹⁶⁷ Kumorovitz 1928, 11-12.

¹⁶⁸ Pl. Bilkei 1999, nr. 54., 56., 65., 76., 86., stb.

¹⁶⁹ Szovák 2001, 96. 61. jz.

¹⁷⁰ 1547. december 18. Bilkei 2006, kézirat nr. 494.

A fassionalis oklevél tárgya mindig magánjogi ügylet volt. Adásvétel, csere, zálog, osztály, leánynegyed, hitbér-jegyajándék, végrendelet, tiltakozás-eltiltás, nyugta.¹⁷¹

A Mohács utáni évtizedek oklevelei között nem maradt fenn határjárás, jóllehet biztosan volt. 1544. április 10-én Ferdinánd király utasította a kapornaki konventet, hogy a Németi nevű birtokon végezzen határjárást (*metalīs reambulatio*) és vizsgálja felül a határjeleket,¹⁷² az eljárás további sorsáról nincs adatunk.

Végrendeletet is csak egy maradt fenn ebből a korszakból, Szántói Botka Imre özvegyének, Szentersébeti Terjék Mártának a zalavári hiteleshely előtt 1529. december 12-én tett testamentuma. A hölgy apja és férje révén is Zala megye jómódú köznemes családjaihoz tartozott, rokonságban álltak Nádasdy Tamással is. A testamentum formája is, tartalma is megfelel az ebből a korból ismerteknek.¹⁷³ A hiteleshelyeknek fontos, de nem kötelező szerepe volt a végrendelkezésnél, egy, a soproni levéltárban őrzött magyar nyelvű levél tanúsága szerint 1558. november 12-én Csirkési Albani György végrendelet-mintát küldött Zeke Györgynek felesége, Pető Piroska testálásához, amit 1559. március 6-án a győri székeskáptalan, mint hiteleshely árt.¹⁷⁴

A *fassiók* a hiteleshelyi levéltárakban többnyire fogalmazvány formájában maradtak fenn, néha bevezetve a jegyzőkönyvekbe. Tisztázati példányok valószínűleg akkor kerültek be a levéltárba, ha azokat ott megőrzés céljára elhelyezték, Isebori János deák özvegyének, Ákosházi Sárkány Ilonának a kapornaki konvent előtt 1547. január 16-án tett *fassió*járól kibocsátott oklevél kissé megviselt megpecsételt tisztázatának példája is ezt bizonyítja.¹⁷⁵

A hiteleshelyi külső munkáról készült jelentések (*relatio*) formájában a középkorhoz képest néhány változás figyelhető meg. Kumorovitz Bernát igazolta a leleszi példák alapján, hogy a relatiók szerkesztése a 16. század közepére állapodott meg.¹⁷⁶ Az eljárásban résztvevő kiküldöttek már az *executio* során a helyszínen készítettek jegyzeteket a végrehajtás helyéről és idejéről, valamint az eljárásban résztvevőkről, néha a *mandatum* hátlapján, néha a pecsét papírfelzetén. Majd visszatérve a hiteleshelyre az oklevél szabadon maradt részeire megírták a jelentés fogalmazványát. A zalavári és a kapornaki levéltárban fennmaradt oklevelek között a *relatiók* illetve fogalmazványaik nagy számban és változatos formában maradtak fenn, a *mandatumok* elő- és hátlapján egyaránt előfordulhatnak, de körbe is vehetik a *mandatumot*.¹⁷⁷ Kevesebb az olyan *relatio*-tisztázat, amibe szó szerint belefoglalták a *mandatumot*, mert a jelentés-tisztázatot

¹⁷¹ Lásd Bilkei 1999. és 2002. tárgymutatóiban.

¹⁷² Bilkei 2002, nr. 324.

¹⁷³ Bilkei 2004-2005, 111 – 118.

¹⁷⁴ Dominkovits 1996, 23-26.

¹⁷⁵ Bilkei 2006, kézirat nr. 459-460.

¹⁷⁶ Kumorovitz 1928, 12-13.

¹⁷⁷ Bilkei 1999, nr. 10. és 15.

értelemszerűen visszaküldték a parancslevél írójának. Néha hátlapi ügyviteli feljegyzés tudósít arról, hogy másodlatot is adtak ki: *extradata relatio et par.*¹⁷⁸ A Mohács utáni kapornaki oklevelek között egy esetben maradt fenn a mandatum (1528. április 14.), hátlapján a jelentés fogalmazványa (április 17.) és ugyanezen jelentés tisztázata a benne foglalt mandatummal.¹⁷⁹

Az 1541. utáni okleveleken már egyszerűsödés figyelhető meg, a notarius már nem írt jelentésfogalmazványt a parancslevélre, csak jegyzeteket. A hatalmaskodási ügyekben ez a néhány sor általában már csak arról szólt, hogy az idéző oklevelet bemutatták a címzettnek. A relatiofogalmazványt is felolvasták a konvent előtt és szükség szerint javították, a javítás tényét jelezve: *correcta per notarium.*¹⁸⁰ Így a relatiók többnyire mandatumokra írt fogalmazványokban őrződtek meg. Tartalmukról az alábbiakban már esett szó: vagy peren kívüli cselekményről szólnak (*statutio*) vagy a peres eljárásban a per egyes fázisairól (pl. *evocatio, citatio, inquisitio* stb.).

Átírások (*transsumptum*) a felek igényei szerint készülhetnek bevallásokról is, jelentésekről is a *par* vagy a *regístrum* alapján.¹⁸¹ A hiteleshelyek átírhatták saját kiadványaikat, a király vagy főméltóságok okleveleit, megyei vagy más hiteleshelyi kiadványokat. Az átírás célja többnyire a magasabb jogértékű, tehát nagyobb bizonyító erejű oklevél megszerzése és megőrzése volt. A transsumptum formailag a pápens átírását jelentette privilegialis alakban, pergamenen, függő pecséttel.

A zalai Mohács utáni hiteleshelyi levéltárakból nagyon kevés átírás maradt fenn. Egyikről már esett szó: 1538. január 13-án a zalavári konvent Révész István kérésére átírta Nádasdy Tamásnak, a monostor akkori *commendatorának* egy szülő adományozása ügyében 1529. május 29-én, Budán papíron, pápens formában kiadott oklevelét pergamenre, privilegiumként, nagyobb jogértékű formában, függő pecséttel (csak a zsinór számára készített bevágások vannak meg).¹⁸²

¹⁷⁸ Bilkei 1999, nr. 27. és 30. – 1528. július 9. és 31.

¹⁷⁹ Bilkei 1999, nr. 11., 12., 13., 14.

¹⁸⁰ Bilkei 1999, nr. 12., 14.

¹⁸¹ Szentpétery 1930, 132.

¹⁸² Bilkei 1999, nr. 140.

2.5. Az oklevelek diplomatikai jellemzése

2.5.1. Belső ismérvek: oklevélrészek, formulák

A Mohács utáni hiteleshelyi oklevelek szerkezete a középkorhoz hasonlóan a királyi kancellária(k)ból kikerült oklevelekéhez hasonlít. A megszokott formulák folyamatosan tovább élnek a kettős királyság éveiben gyakorlatilag változatlanul, majd 1541 után lassú változások figyelhetők meg. Az elemzés nehézségét az jelenti, hogy feldolgozás hiányában nem ismerjük igazán sem Ferdinánd, sem Szapolyai kancelláriáinak oklevélszerkesztési jellegzetességeit. Hasonlóan Leleszen kívül más Mohács utáni hiteleshelyi anyagot sem lehet analógiaként használni.

A zalai konventek 1526 utáni okleveleit összehasonlítva a lelesziekkel már első látásra is nemcsak hasonlóságot, hanem azonosságot mutatnak és valószínűsítik, hogy a hiteleshelyi gyakorlat 1526 után is egységes maradt, legalábbis a Királyi Magyarország területén.¹⁸³

A hagyományos felosztás szerinti oklevélrészek - *protocollum-contextus-eschatocollum*¹⁸⁴ - az 1526 utáni oklevelekben már nem különülnek el mindig határozottan egymástól. Ezenkívül különbségek vannak (mint eddig) a fassiók és relatiók felépítése között. A bevallások intitulatioiban a konvent először megnevezi önmagát: *Nos, conventus ecclesie Beati Adriani martiris de Zala*¹⁸⁵ illetve *sancti Salvatoris de Kapornak*. Ez utóbbi oklevelei néha az apát nevében is szólnak. *Nos, Anthonius abbas et conventus* stb.¹⁸⁶ Arenga a Mohács utáni évtizedekben már soha nincs.

A *promulgatio* megelőzheti az *inscriptiot*: *memorie commendamus tenore presentium significantes quibus, expedit universis*, majd *quod-al* bevezetve a vallomástevő(k) neve következik a *coram nobis personaliter constitutus sponte et libere uniformiter confessus extitit in hunc modum* formulákkal.¹⁸⁷ A *narratio* és a *dispositio* a bevallott jogi cselekménytől függően változatos, megfogalmazása viszont teljesen sablonos. Mivel a fassiók többnyire birtokjogi ügyről szólnak, megvan bennük a pertinencia formula, általában kibővítve: *utilitatibus et pertinenciis quilibet... vocabulo vocitatis*.¹⁸⁸ A *corroboratio* lehetett egyszerűbb: *harumstrarum vigore et testimonio litterarum mediante*,¹⁸⁹ vagy utalhattak a pecsételésre is: *in quorum omnium premissorum robur et testimonium presentes litteras nostras sigillo nostro conventuali consignatas eidem ... duximus concedendas*.¹⁹⁰

¹⁸³ Ezt erősíti meg a Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltárának a Győri Egyházmegyei Levéltárban tanulmányozott oklevelei is. IV. 2. Theca et Cimeliotheca. –Vajk Ádám segítségét köszönöm.

¹⁸⁴ Szentpétery 1930, 134-135.

¹⁸⁵ A konvent védőszentjéről és nevéről lásd Tóth 1999, 3-40.

¹⁸⁶ 1533. november 16. Bilkei 1999, nr. 92.

¹⁸⁷ Teljesen hasonlóan a leleszi példákhoz. Kumorovitz 1928, 15-16. – Bilkei 1999, nr. 47.

¹⁸⁸ Ugyanebben az oklevélben 1529. március 21.

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ Bilkei 2006, kézirat nr. 399.

A bevallások dátuma az oklevélkiadás (és pecsételés) napja ugyanúgy az egyházi ünnepekhez igazodik, mint a középkorban. Érdekesség, hogy nagyon korán, 1527. október 6-án már találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az évszámot arab számjegyekkel írták.¹⁹¹ Két konventünk Mohács utáni kiadványaiban nincs *datum per manus* formula ill. méltóságsor.

A relatiók tisztázatai formájuk szerint zárt oklevelek, szerkesztésük a *mandatum*hoz igazodik. A *protocollumban* itt is egy mondatban olvad össze a *mandatum* kibocsájtójához szóló *inscriptio* és a *salutatio*. A *narratio* lemásolja vagy átírja a *mandatumot*, a *dispositio* rész pedig a hiteleshelyi eljárásról szóló jelentést tartalmazza. A relatiók kezdete egy üdvözlő formula a *mandatum* kibocsájtójának megnevezésével és az üdvözléssel: *serenissimo principi domini regis* vagy *spectabili et magnifico palatino* stb. *paratum amicitiam cum honore*. Ezután jelezték a *mandatum* vételét: *litteras... recepimus*, majd *in hac verba* kezdettel lemásolták annak szövegét. Ezek után következett a jelentés az intézkedés lefolytatásáról, esetünkben nagyrészt birtokba bevezetésről és beiktatásról, valamint a hatalmaskodások kapcsán kiadott idéző oklevelek kézbesítéséről. A szövegben megnevezték az eljárásnál résztvevő királyi vagy nádori embert és a konvent által kiküldött szerzetest, a hites tanúbizonyságot, valamint azt a napot, amelyen a hiteleshely az aktust végrehajtotta. A relatio dátumát általában nem konkrét napi kelettel jelölték, hanem a végrehajtás dátumához viszonyították. Pl. *tertio die diei introductionis/exhibitionis anno supradicto*. A relatiók és a *mandatumok* külzetén feltüntették a címzett hatóságot, az ügyfél nevét és az ügy tárgyát. Pl. *introductoria et statutoria* vagy *exhibitoria, ammonitoria et certificatoria*. Esetenként a külzeten rövid, regeszta szerű emlékeztető (*memorialis*) található valamint korabeli s későbbi ügyviteli feljegyzések.¹⁹²

A fogalmazáshoz formuláriumot vagy minta-okleveleket használhattak. A két zalai hiteleshelyen formuláskönyvre utaló konkrét adat nincs, de az állandóan használt sztereotíp formulák biztosan minták használatára utalnak, amelyek lehettek egész oklevelek, vagy oklevélrészek. Ezekben a formulás részekben gyakorlatilag a középkori oklevelek állandó fordulatai éltek tovább.

Az ismert formuláskönyvek a késői középkorból származnak. Adatok híján nem lehet megállapítani, hogy a zalai konventeknél használtak-e formuláskönyveket. Ha volt, valószínűleg több nemzedéken keresztül használták a nótáriusok és a diákok.¹⁹³ Sokkal valószínűbb, hogy a jegyzők egyrészt a saját memóriájukra támaszkodva emlékezetből is írtak oklevelet, másrészt pedig egymás alapján, egyik oklevelet a másikhoz miután használva állították ki azokat. Ilyen célra nemcsak teljes okleveleket, hanem oklevélrészeket is használtak.¹⁹⁴

¹⁹¹ Bilkei 1999, nr. 5.

¹⁹² Kumorovitz 1928, – Bilkei 1999, 14.

¹⁹³ Bónis 1967, 247-258. – felsorolja a fennmaradt formuláriumokat.

¹⁹⁴ Papp 1936, 81-84.

A hiteleshelyekkel foglalkozó szakirodalom már régen megállapította, hogy a szinte teljesen egységes gyakorlat arra utal, hogy az oklevélszerkesztést azonos elvek alapján tanították és a hiteleshelyek nemcsak a jogügyek intézésének fórumai, hanem a gyakorlati jogászártelmiség képzésének színhelyei is voltak.¹⁹⁵

A zalai konventek Mohács utáni hiteleshelyi okleveleinek sztereotip részeit vizsgálva és összehasonlítva a hasonló évekből származó leleszickekkel több száz oklevél adatai alapján sem lehet csak rájuk jellemzőt találni.¹⁹⁶

Az oklevelek nyelve a középkorban természetesen a latin volt, ez nem változott a Mohács utáni évtizedekben.¹⁹⁷ Hosszabb-rövidebb magyar szövegek, főként egyes szavak sok hiteleshelyi oklevélben előfordulnak, de ezek többnyire olyan tárgyakat jelölő szavak, amelyeknek nem volt latin megfelelőjük. Pl. Terjék Márta 1529. évi végrendeletében: *imegual, zokenya, elevketbe* – a példák sora szaporítható a tárgyi kultúra több eszközével: *suba, parta, dolman, pwska, serfezewenst*.¹⁹⁸

Előfordulnak olyan közel egykorú magyar szövegek is oklevelek hátlapján, amelyeknek nincs közük az oklevél tartalmához.¹⁹⁹ Elemzésük nem tartozik jelen munka témájához.

A zalai hiteleshelyek gyakorlatában csak az 1550-es években bukkan fel az a jelenség, hogy a bevallást magyarul rögzítik a *protocollumban*, majd a nótárius bevezető és befejező részt írt hozzá latinul és ezután adták ki az oklevelet.²⁰⁰ Az írás jellegzetességei alapján az 1550-es évek közepén jegyezhettek fel a kapornaki jegyzőkönyvbe a magyar bevallást: *Ezékylth Swlyok Anna azzon wallottbam...*,²⁰¹ a zalaváriban: *az zalaghot jgh kynano, bogh az myth...*²⁰². Eltitlás is előfordul magyarul: *Raikey Gabriel thythya az arwak kypeben...*,²⁰³ valamint egy nyugta 1562. szeptember 27-ről a kapornaki jegyzőkönyvben: *Az myth fizetthem az Kapornaky conventh eleoth Werbewehly Lorynch Deaknak*²⁰⁴ Egy teljes magyar nyelvű oklevél is van. A kapornaki konvent tanúsítja szabályos latin nyelvű bevezetővel, hogy előtte 1551. november 16-án a Csányi család bemutatott egy egyezséget... *propriorum manum quoddam regestum hungarica lingua conscriptum subscriptione eorundem...* ezután következik az oklevél 41 sornyi magyar szövege, majd a latin nyelvű záradék.²⁰⁵ A család néhány tagja azonban később megtámadta az egyezséget, mondván, hogy az *in scriptura vulgari*

¹⁹⁵ Bónis 1963, 373-388. – Mezey 1967, 53-85.

¹⁹⁶ Kumorovitz 1928, 14-16.

¹⁹⁷ Papp 1936, 90-92.

¹⁹⁸ Bilkei 2004-2005, 111-118.

¹⁹⁹ Pl. Bilkei 1999, nr. 172. 1539. augusztus 31.

²⁰⁰ Papp 1936, 90-91. ill. 106-107.

²⁰¹ D. protocollum 307-308. p.

²⁰² B. protocollum 103. folio.

²⁰³ C. protocollum 94-95. p.

²⁰⁴ D. protocollum 204. p.

²⁰⁵ ZML. XII. 1. fasc. 44. nr. 2281.

lingua írt szöveg nem hiteles. Ezután Ferdinánd 1554. szeptember 11-én kiadott mandatum a kötelezte a zalavári konventet, hogy az ügyről hiteles (azaz latin nyelvű) oklevelet állítson ki.²⁰⁶

Ez a fentebb említett néhány szórványos példa azonban nem bizonyítja azt, hogy a 16. század közepén elterjedő magyar nyelvhasználat befolyásolni tudta volna a latin nyelvű hiteleshelyi írásbeliséget, sőt a jelenség fordítva érvényesült: az élő latinitás alakította a formálódó magyar nyelvű írásbeliséget.

2.5.2. Külső ismérvek: anyag, írás, pecsét

A zalai konventek Mohács utáni évtizedekben keletkezett oklevelei között csak egy pergamen anyagú van, róla a fentebbiekben már volt szó. Az írásbeliség elterjedéséhez a papír használata is hozzájárult, korszakunkban a papír használata már természetesnek mondható. Nincs arra adatunk, hogy a két zalai hiteleshely hol szerezte be a papírt, valószínűsíthető, hogy bécsi kereskedőktől.²⁰⁷ A felhasznált papírok vízjeleinek vizsgálata további kutatások feladata lehet.

Az oklevelek formája vegyesen álló és fekvő téglalap, néha szemmel láthatólag maradék papírra írták.²⁰⁸ Ha ezt a szöveg hosszúsága megkívánta, több ív papírt is ragasztottak egymás alá. Különösen jellemző ez az átírásokat, vagy több lépésből álló, bonyolult jogi ügyeket tárgyaló okleveleknél.

1529-ben tűnt fel a könyv alakban összefűzött 8 lapból álló oklevél a zalavári konvent kiadványai között, Márta asszony már idézett végrendelete.²⁰⁹

Az oklevelek írása a humanista kurzíva helyi változata.²¹⁰ A fogalmazványok többnyire elnagyoltak, sok rövidítéssel és javítással néha az olvashatlanság határát súrolva. A tisztázatok – amikből sokkal kevesebb van – már gondosabb kivitelezésűek. Inicialékat nem használtak, néhány *fassio* tisztázatának első sorában *scriptura longior* ismerhető fel.²¹¹

A Mohács utáni évtizedekből – mint már jóval korábbról sem – nem ismerünk *chirographummal* hitelesített zalai oklevelet. A kiadványokat rányomott papírfelzetes pecséttel hitelesítették, amelyeket tisztázati példányok hiányában alig ismerünk.

A kapornaki konvent középkori pecsétjeinek két változatát ismerjük. A korábbi (13 – 14. század) a pad alakú trónuson ülő Krisztus ábrázolása látható, a későbbin (15. század közepe)

²⁰⁶ ZML XII. 1. fasc. 5. nr. 274.

²⁰⁷ Bogdán 1965, 871-881.

²⁰⁸ 1548. máj. 22. *fassio* a zalavári konvent előtt – Bilkei 2006, kézirat nr. 520.

²⁰⁹ Bilkei 1999, nr. 63. ld. a 161. jzt.

²¹⁰ Érszegi 2001, 118.

pedig a nyitott koporsóból kilépő Megváltó.²¹² A Mohács utáni évtizedekből származó kapornaki okleveleken egyetlen ép pecsét sincs. A megőrzésre a hiteleshelyi levéltárban hagyott tisztázatok között van egy 1533. november 16-án kiadott oklevél, amelynek hátlapján viszonylag jól látható a konvent pecsétjének kör alakú lenyomata. Rajta felismerhető a felnyíló koporsóból kiemelkedő Megváltó alakja, körirata viszont olvashatatlan.²¹³ A Zala Megyei Levéltár őrzi a konvent 19. századi fém pecsétnyomóját. Ovális alakú, képmézejében a glóriás, lepelbe öltözött Megváltó baljában keresztet tart, jobbájával áldást osztva lép ki koporsójából. Alatta felirat: RENOV. 1831. Körirat: ECCL. ABBATIAE S. S. SALVATORIS DE KAPORNAK 1433.²¹⁴ (8. ábra)

A zalavári konvent a középkorban végig ugyanazt a pecsétet használta.²¹⁵ A Mohács utáni évtizedek zalavári oklevelein hasonlóan nincs egyetlen ép pecsétlenyomat sem. Biztosan a folyamatosan használt pecsét alapján készült az új pecsétnyomó 1757-ben, amelyet valószínűleg Mária Terézia a hiteleshelyi jog visszaadásával együtt adományozott a zalavári apátságnak. A privilégium formában kiadott oklevélben²¹⁶ szerepel a pecsét adományozása: *novum sigillum priori iniuria temporum deperdito alioquin simile*, a pecsét leírása a címerekéhez hasonló megfogalmazású: *scutum videlicet forma iuxta veterem morem rotunda candidum, in quo Sanctus Adrianus Ecclesiae de Zala Patronus, rubeo, Martyri scilicet conveniente, amictu, subductura, et cingulo flavis vestitus. manuum dextra bifidum caerulei coloris vexillum a sua pertica pone pedem dextrum fixa defluum prebendens, sinistra vero vomerem ferri colore imbutum, et deorsum versum tenens, circulo aureo sanctitatis tessera caput ambiente ornatus, inter numero 1757.* Az új pecsét körirata: SIGILLUM. CONVENTUS. SANCTI ADRIANI DE ZALA 1757. Egyébként ez a *típarium* is megvan a Zala Megyei Levéltárban.²¹⁷ A már említett 19 - 20. századi hiteleshelyi okleveleket ennek felzetes lenyomatával hitelesítették. (7. ábra)

2.5.3 A korszak jogéletének tükröződése az oklevelekben: hatalmaskodások, becsületbíróági ügyek, az ítélőmesterek vándorbíráskodása.

Nem látszik ugyan szükségesnek újra hangsúlyozni a hiteleshelyeknek a magyar jogéletben játszott alapvető szerepét, de mivel ezen szerep érthető módon tükröződik a hiteleshelyekhez érkezett ill. ott keletkezett oklevelekben, érdemesnek látszott néhány ponton tovább vizsgálni.

²¹¹ Pl. egy kapornaki *fassio*: 1547. december 18. Bilkei 2006, kézirat nr. 494.

²¹² Nagyfalusy II. 1940, 145-146. – Takács 1992, 68-69.

²¹³ Bilkei 1999, nr. 92.

²¹⁴ ZML XV. 9. Pecsétnyomók gyűjteménye – 3 x 2,8 cm.

²¹⁵ Füssy 1891, 822 – Takács 1992, 100. – Füssy a PRT VII. kötet, 79. oldalon közölt egy fotót hivatkozás nélkül „A zalavári konvent ostayapcséte 1392-1565.” aláírással. – Tóth 1999, 12-13.

²¹⁶ ZML XII. 2. A Zalavári Apátság Házi Levéltára.

A perjogi írásbeliséget évszázadokon keresztül a hiteleshelyek határozták meg.²¹⁸ Az elmondottak alapján kézenfekvőnek látszik, hogy a Mohács utáni évtizedek hiteleshelyi okleveleiben is tükröződnek az adott korszak jogéletének jelenségei. Ezek közül azért is fontos néhányat kiemelni, hogy újfent hangsúlyozni lehessen a hiteleshelyi levéltárak okleveleinek páratlan forráserértékét.

Jelen dolgozat szerzője más helyen már vizsgálta a 16. századi köznemesség tárgyi kultúráját a hatalmaskodási okleveleket használva forrásul. Megállapítást nyert, hogy amíg pl. a végrendeletek, ingóságjegyzékek egy bizonyos értékhatár alatti tárgyakat nem regisztráltak, addig a hatalmaskodási oklevelekben értékes és értéktelenebb tárgyakat is megemlítettek, mert a hatalmaskodóknak minden áldozatul esett: *omnia mobilia*, ahogy szinte már közhelyszerűen említik az oklevelek.²¹⁹

Fentebb (2. 3. 1. fejezet) a *mandatum*ok vizsgálatakor említésre került azok tartalma is. A zalai hiteleshelyek eddig feldolgozott okleveleiből²²⁰ láthatóan kiderül, hogy arányaiban kevés a *fassio*, a *mandatum*ok száma kb. ezek kétszerese, a *mandatum*okon belül döntő többségben vannak azok, amelyek hatalmaskodások kivizsgálására illetve a bennük résztvevők idézésére utasítanak.

A két konvent hiteleshelyi levéltárának 1541 utáni okleveleit nézve pedig úgy tűnhet, hogy a külső hiteles tevékenység nagy részét Mohács után a hatalmaskodási ügyekben keletkezett idéző oklevelek kézbesítése tette ki. A kettős királyválasztás másfél évtizedének anarchikus viszonyai között a központi hatalom gyengülése miatt mindennaposá váltak az erőszakos cselekmények. A hiteleshelyi levéltár anyagában 1542 után szaporodtak meg a hatalmaskodások kivizsgálására, illetve idézésre felszólító *mandatum*ok (és a jelentések vagy azok fogalmazványai), mert a beszercebányai törvények (1542. évi decretum I. cikkely) alapján a jogtalanul elfoglalt birtokokat visszakérhették eredeti tulajdonosaik.²²¹

A hatalmaskodások középkori megítélésének törvényi hátterével kapcsolatban Tringli István úgy véli, hogy a hatalmaskodás olyan jogszokás volt, amelyet kordában kellett tartani és kriminalizálni²²². Kőfalvi Tamás több helyen is foglalkozott a kérdéssel. Tanulmányai rávilágítottak,²²³ hogy a középkorhoz valószínűleg a Mohács utáni évtizedekben sem változott a helyzet. A törvényhozás kénytelen volt újra és újra megújítani a hatalmaskodók elleni jogszabályokat. Lajos király 1522. évi budai decretuma szerint a hatalmaskodókat a 15. napra

²¹⁷ ZML. XV. 9. Pecsétnyomók gyűjteménye nr. 806. – átm. 4,3 cm.

²¹⁸ Erről bővebben Solymosi 2002, 527.

²¹⁹ Bilkei 2002/1, 11-12.

²²⁰ Lásd Bilkei 1999, 2002. ill. 2006. kézirat

²²¹ Bilkei 2002, 9-10.

²²² Tringli 1998, 18.

²²³ Kőfalvi 2001, 89-100. – a vonatkozó törvénycikkkel. – legújabban Kőfalvi 2006.

rövid perbehívással (*breves brevium*) kell megidézni. Ezt ismétli meg az 1527. évi pozsonyi koronázási országgyűlésen hozott törvény is, majd 1536-ban és 1537-ben is ezt rendelte el a törvény.²²⁴ A korszakban majdnem az összes olyan magánbűntett, amelynek során valaki hatalmával, erejével visszaélve más tulajdonában, testi épségében kárt tett, vagy jogait korlátozta, hatalmaskodásnak vettek, és *potencia* névvel illették.²²⁵

A hatalmaskodási esetekkel kapcsolatban keletkezett oklevelekből derülnek ki a bűn elkövetésének jellemzői, ezen kívül néhány oklevéltani tanulság is levonható belőlük. Mindemellett a hiteleshelyi eljárás folyamata ismerhető meg: a hatalmaskodások kivizsgálása a hites tanúbizonyság jelenlétében történt, aki aztán visszatérve jelentést írt a vizsgálatról.²²⁶ A zalavári és kapornaki hiteleshelyi levéltárban többnyire a mandatumok maradtak fenn a rájuk írt jelentésfogalmazvánnyal. Az 1541 utáni években aztán az vált gyakorlattá, hogy a szerzetes a mandatumra már csak néhány jegyzetet írt a jelentéshez, amely csak azt tartalmazta, hogy bemutatta az idézést a címzettnek. Ez alapján készült a tiszttázat, amit természetesen elküldtek a mandatum kibocsátójának, így nagyon kevés *par* maradt meg a levéltárban.²²⁷ A hatalmaskodási oklevelekből levonható tanulságok feltárásához Kőfalvi Tamás szempontrendszere a Mohács után évtizedekre nézve is kiindulási pontként szolgál.

A hatalmaskodások időpontját néha pontos nappal, néha *circa festum* megjelöléssel adták meg. Ferdinánd királynak a kapornaki konventhez 1545. március 23-án és 24-én intézett mandatumából az derül ki, hogy Devecseri Choron András jól emlékezett arra a 13 évvel ezelőtti, a Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe körüli időre (*circa festum purificationis Mariæ*), amikor Török Bálint familiárisaival az ő Veszprém megyei birtokaira támadt. Most a panaszos a fiaitól szeretett volna elégtételt kapni.²²⁸ Ha azonban nagyon régen történt az eset, érthetően csak az évre emlékeztek.

Hogy kik voltak a hatalmaskodások értelmi szerzői és tényleges végrehajtói, azt az oklevelek meglehetősen pontosan megmondják: Zala megye Mohács utáni nemességének minden rétege. A köznemesség egyik prominens családja, a Gersei Pethők már a középkorban híresek voltak erőszakos cselekedeteikről, hatalmaskodásaikat Mohács után is folytatták, konfliktussorozatba kerültek még Kecseti Márton veszprémi püspökkel is. A püspök emberei 1538-ban a két király közötti pártharcokban elfoglalták a Pethők táitkai várát, néhány évvel később pedig a Pethő család familiárisaival 1541 végén megtámadta és kifosztotta Kecseti püspök egerszegi várát és

²²⁴ PL 1522: 55. tc., 1527: 5. tc., 1536:14.tc., 1537:23. tc. stb.

²²⁵ Kőfalvi 2001, 93.

²²⁶ Kőfalvi 2001, 100.

²²⁷ Bilkei 2002, 16-17.

²²⁸ Bilkei 2006, kézirat nr. 353. és 354.

mezővárosát.²²⁹ A hatalmaskodások elkövetői (vagy megrendelői) között azonban ott voltak a főmúltóságok is: Nádasdy Tamás országbíró, Rajki István alországbíró, valamint Alsólendvai Bánffy László és István zalai főispánok.²³⁰

Természetesen a nemes urak nem maguk követték el a hatalmaskodásokat, hanem familiárisaik vagy jobbágyaik: *compluribus hominibus et servitoribus manibus armatis et potenciaris*–fogalmazták meg számtalan esetben az oklevelek.²³¹

Érdemes megemlíteni, hogy nők kezdeményezésére is történtek hatalmaskodások. Alsólendvai Bánffy Jánosnak, Szapolyai nádorának özvegye, Ormosdi Székely Margit többször is volt erőszakos cselekmények ösztönzője. 1536-ban az ő, valamint fiának, Istvánnak a megbízásából familiárisaik rátámadtak Montor Tamás özvegyének, Sárkány Annának Szentandrás birtokán lévő nemesi kúriájára és más holmik mellett még okleveleket is elvittek.²³² 1543-ban az úrnő familiárisai Montor Magdolna mindszeri birtokán hatalmaskodtak, fia pedig a nemes kisasszony néhány birtokát foglalta el.²³³ Ugyanebben az évben pedig Pozsegai Skaricza Máté Kőrös megyei Orbona nevű birtokáról lovakat és fegyvereket raboltatott el.²³⁴

A hatalmaskodások okai nyilvánvalóak voltak még akkor is, ha a kivizsgálást elrendelő mandatumokban többnyire *nescitur unde motus* szerepel. Az erőszakos cselekmények hátterében anyagi haszonszerzés, a termelés akadályozása vagy egyszerűen személyes bosszú állhatott.²³⁵ Mint már volt róla szó, az esetek leírásából az adott korszak anyagi kultúrája és ezen keresztül gazdasága ismerhető meg. Hozzá kell tenni azt is, hogy a hatalmaskodások áldozatai panaszaikban feltehetőleg a ténylegesnél nagyobbra becsülték káraikat, ezért az oklevelekben megjelölt kárösszegekkel óvatosan kell bánni.

A hatalmaskodások elszennedői minden társadalmi rétegből kikerülhettek, de többnyire jobbágyok voltak. A Mohács utáni évtizedekben is – mint a középkorban – szólnak az oklevelek kirabolt utazókról vagy megtámadott nőkről, de a korszak anarchikus közállapotaira nagyon jellemző módon megszorodtak mind az egyházi emberek és intézmények, mind az adó- és tizedszedők elleni támadások. Mindkettőre számtalan példát hozhatunk a hiteleshelyi oklevelekből. 1547. november 2-án Nádasdy Tamás országbíró, 1548. május 13-án pedig Révai Ferenc nádori helytartó intézett parancslevelet a kapornaki konventhez, amelyekben Telekesi Dorottyának, a veszprémvölgyi apácalostor apátnője panaszána kivizsgálására utasították a

²²⁹ Bilkei 1999, nr. 145. és 2002, nr. 215.

²³⁰ Bilkei 2002, nr. 328. ill. 240., 251., 312.

²³¹ Pl. 1545. január 30-án Palatics János, Báthori András *officialis*a hatalmaskodott. Bilkei 2006, kézirat. nr. 350.

²³² Bilkei 1999, nr. 159.

²³³ Bilkei 2002, nr. 228.

²³⁴ Bilkei 2002, nr. 235.

²³⁵ Kőfalvi 2001, 109-112.

konventet Palonyai Magyar Bálint, Rátóti Gyulafi Gáspár és a Vásonkői Horváth testvéreknek az apácakolostor birtokain történt hatalmaskodásai miatt.²³⁶ Zalában a veszprémi püspökség birtokain 1526-ban, 1529-ben és 1543-ban támadtak meg adószedőket.²³⁷

Ha a hiteleshelyi levéltárak hatalmaskodási ügyeket említő okleveleit diplomatikai szempontból vizsgáljuk, megállapítható, hogy a Mohács utáni évtizedekben fokozatosan teljesen sematikusá váltak, gyakorlatilag a használt formulás részeket illesztették egybe néhány konkrét adat behelyettesítésével. A királyi vagy más főméltóság kancelláriájából érkezett mandatumok szinte közhelyszerű formulákkal írják le az utasítást a hiteleshelynek, ahol a *notarius* hasonlóan egyszerűsítve írta meg a jelentést. Valószínű, hogy a formulák állandósulásához hozzájárult az is, hogy az ilyen ügyek egyre nagyobb számban fordultak elő.

A két konvent Mohács utáni hiteleshelyi okleveleiben adatok találhatók egy speciális jogintézmény, a *curia militaris* működésének továbbélésére is.²³⁸ A témával foglalkozó Sunkó Attila szerint szükséges az a forrásanyag, amiből ennek a becsületbírósnak is nevezett intézménynek a korai működésére adatok nyerhetők.²³⁹ Az 1527 és 1548 közötti zalavári és kapornaki oklevelek között hét olyan található, amelyben a kiadó utasítja a hiteleshelyet, hogy a megnevezett személyt, aki a királyi udvarhoz közelálló zalai köznemes lehetett, idéztesse meg becsületbeli ügyben: *factum honoris concernens*.²⁴⁰ Sajnálatos, hogy egyik mandatum sem részletezi a becsületbeli ügy mibenlétét, valószínűleg a mai becsületsértés fogalmát kimerítő szóbeli, szidalmazási ügyek lehettek - a relatiohoz készített jegyzetek pedig csak arról szólnak, hogy a hites ember bemutatta a megidézettnek az oklevelet. Ennek a hét oklevélnek a mélyebb elemzése itt nem lehet közvetlen feladat. Egyiküket azonban külön is érdemes megemlíteni: 1546. február 10-én Ferdinánd király mandatumot intézett a kapornaki konventhez, amely szerint Ákosházi Sárkány Bernát kérésére idézzék meg becsületbeli ügyben Rajki Gábort és Jánost. Mindkét család Zala megye vezető köznépmesesi családjához tartozott. Az oklevélben foglalt ügy (amit nem részleteztek) fontosságát jelezhetette, hogy a nagyon gondosan kiállított oklevelet saját kezűleg írta alá Ferdinánd király és Oláh Miklós.²⁴¹ (5. ábra)

Végül a korszak jogéletének egy harmadik jelensége is megfigyelhető néhány, a zalai konventekhez intézett oklevélben.²⁴² Ferdinánd mandatumainak kiadási helye legtöbbször

²³⁶ Bilkei 2006, kézirat. 491. és 515.

²³⁷ Bilkei 1999, nr. 42., 43., 45. – Bilkei 2002, nr. 323.

²³⁸ Pálffy Géza segítségét köszönöm.

²³⁹ Sunkó 2001.

²⁴⁰ 1544. január 18. Bilkei 2002, nr. 297, 1544. január 18. Bilkei 2002, nr. 298, 1544. szeptember 5. Bilkei 2002, nr. 337., 1545. március 29. Bilkei 2006, kézirat nr. 355, 1546. február 10. Bilkei 2006, kézirat nr. 416, 1546. április 17. Bilkei 2006, kézirat nr. 427, 1547. október 1. Bilkei 2006, kézirat nr. 481.

²⁴¹ Bilkei 2006, kézirat nr. 416.

²⁴² Gecsenyi Lajosnak külön is köszönöm, hogy a jelenségre felhívta a figyelmemet.

Pozsony, de néhányat Szenyéren, Devceserben, Pölöskén, Szentivánon, Sopronban kelteztek, jöllehet a királyi kancellária ott biztosan nem állíthatta ki őket.²⁴³ Az oklevelek tényleges kiállítói ezen esetekben a nagybírák *protonotariussai* lehettek. Az ítélmesteri tisztség a Mohács előtti évtizedekben olyan joghatósággá alakult, amely a török időkben képes volt átvenni a kúriai bíróságok feladatainak egy részét. Mivel az ítélmesterek őrizték és alkalmazták a nagybírák pecsétjét, de a személynök is átengedte nekik, uruk pecsétjével állíthattak ki oklevelet. A *lecta* és *correcta* jegyzetek működésükre utalnak.²⁴⁴

Mohács után a kuriális bíráskodás nem működött folyamatosan, csak alkalmilag ült össze egy-egy törvényszakra – *octava*. A 16 század közepének anarchiája sűrű törvénykezési szüneteket eredményezett, ezért a jogszolgáltatás más formái terjedhettek el mind a zavaros, háborús időszakokra jellemző *protonotariális* vándorbíráskodás. Az ítélmester írnokai kíséretében bejárt egy országrészt és szükség szerint ítélkezett, illetve okleveleket állított ki ura nevében. Az öt *protonotarius* (két személynök, egy horvát báni, egy nádori, egy országbírói) helyi törvénykezése sok visszaélésre adott okot. Törvényi alapja nem volt, illetékesség szempontjából semmi nem korlátozta a működését. A jogszokás alapján később is élt ez a tevékenység egészen az 1723. évi igazságügyi reformig.²⁴⁵

3. A hiteleshelyek ügyfelei, a megye nemessége

Az eddigiekben már többször volt arról szó, hogy a hiteleshelyek kutatását egyrészt időben érdemes kiszélesíteni az 1526 utáni idősakra is, másrészt a kutatást a klasszikus intézménytörténeti szempontok mellett a társadalomtörténetre is ki kell terjeszteni, ugyanis az oklevelek számtalan adatot tartalmaznak a hiteleshelyek ügyfeleinek, a megyei nemességnek a megismeréséhez. Középkori nemességünk már a hiteleshelyi intézmény megalakulásától kezdve hozzájuk fordult írásbeli igényeinek kielégítésére, ami döntő többségben birtokjogi ügyeket jelentett. Fügedi Erik kutatásai alapján úgy vélte, hogy a magyar köznemesség még a 15. században is szóbeliségben élt, számításai alapján az ország minden tizedik nemesi klánjában lehetett egy *litteratus* műveltségű ember.²⁴⁶ Mivel mindenhol volt a közelben hiteleshely, amit könnyen el lehetett érni, Koszta László kissé túlzó véleménye szerint nem volt olyan külső

²⁴³ 1542 és 1544 között: Bilkei 2002, nr. 241., 246., 247., 248., 249., 264., 285., 295., 297., 298., 299., 305., 320., 324., 327., 330., 331., 332.

²⁴⁴ Bónis 1971, 380-381.

²⁴⁵ Bónis-Degré-Varga 1996, 85-86. – Eckhart 2000, 258-260.

²⁴⁶ Fügedi 1984, 118-127.

kényszerítő erő, amely a nemességet az írni-olvasni tudás és ezen túllépve bizonyos szintű „hivatalos” ismeretek elsajátítására ösztönözte volna. Ilyen értelemben a hiteleshelyek egyenesen hátrányosan befolyásolták volna a nemesség nagy része írástudásának alakulását.²⁴⁷ Ez a helyzet a Jagelló-korban megváltozott. Ez az az időszak, amikor rohamosan kezdtek elszaporodni a saját kezűleg írt levelek (magyarul is) és nyugták, vagy legalább a saját kezű aláírások, ami az írás-olvasás gyors terjedését mutatja.²⁴⁸ Két dolgot azonban továbbra is figyelembe kell vennünk. A társadalmi különbségek a Mohács körüli évtizedekben is meghatározóak voltak, az arisztokrácia nagy része már tudott bizonyos szinten írni-olvasni, a nemesség alsóbb rétegei biztosan nem. A másik szempont: az írástudás nem feltétlenül jelentette a „hivatalos” iratok elolvasásának, értelmezésének és különösen nem a fogalmazásának a készségét. Annak a nemes embernek, aki el tudta olvasni a Bibliát vagy egy kalendáriumot, ill. képes volt megírni egy magánlevelet, a birtokügyeiben szükséges oklevelek kiállításáért továbbra is az illetékes hiteleshelyhez kellett fordulni, mert ott nemcsak írásba foglalták a jogügyletet, hanem annak hitelességét is szavatolták.

A zalai köznemesség olvasás-írás ismeretéről a hiteleshelyi oklevelek meglehetősen szűkszavúan szólnak. Tárgyalt korszakunk határán túl, 1562-ben említi egy hatalmaskodási oklevél, hogy Deli Tamás (ismert tehetős köznemesi família tagja) ísebori birtokáról a hatalmaskodók állatok, termények és ruhák mellett elvittek egy Bibliát (*volumina Bibliorum*), egy Calepinus-féle latin szótárt (*dictionaryum Calepini*) és Guillelmus *postilláját*. A Biblia valószínűleg több köznemesi családban előfordulhatott a 16. század közepén, de mind a latin szótár, mind a *postilla* esete, ha nem is egyedi, de nagyon ritka. A könyvek meglétét a nemességnél emellett a korabeli régészeti leletekben előforduló fém könyvsarkok is bizonyítják.²⁴⁹

Nem fér bele ugyan tárgyalt korszakunk időbeli kereteibe, de érdemes megemlíteni, hogy a helyzet a később is csak lassan változott, az írás és olvasás térhódításáról igazán csak a 17–18. században beszélhetünk²⁵⁰

Az elmondottak alapján talán már nem szükségesek újabb érvek annak bizonyításához, hogy a 16. század közepe köznemesi társadalmának vizsgálatához mekkora forrásértékkel bírnak a hiteleshelyi oklevelek. A továbbiakban a zalai köznemesség lesz a vizsgálat tárgya a Mohács utáni hiteleshelyi oklevelek alapján.

²⁴⁷ Koszta 1998, 182.

²⁴⁸ Kubinyi 1984/2, 186–188. – Kubinyi 1988, 7–21.

²⁴⁹ Bilkei 2002/2, 19.

²⁵⁰ Tóth I. Gy. 1996. – Tóth I. Gy. 1996/1.

3. 1. Zala megye nemessége a kettős királyválasztás pártharcaiban

Fentebb (1. 4. fejezet) már láttuk, hogy 1526 és 1541 között a pártviszályok ellenére mind a zalavári, mind a kapornaki konventben zavartalanul folyt a hiteleshelyi tevékenység. Az ebből a tevékenységből keletkezett oklevelek pedig meglehetősen pontosan megrajzolják a két király pártharcainak zalai lecsapódását. Ezenfelül még – hála a szerencsés forrásadottságoknak – párhuzamosan vizsgálhatók mind Ferdinánd, mind Szapolyai oklevelei, ill. a rájuk adott válaszok.

A Mohács utáni években az ország sorsát döntően befolyásoló események nem történtek Zalában, ezért a korszak elbeszélő forrásaiban is kevés a zalai adat.²⁵¹ Azt, hogy a mohácsi csatavesztés híre hogyan és mikor jutott el a megyébe, pontosan nem tudjuk. A csatában sok más névtelen zalai mellett elesett Ákosházi Sárkány Ambrus főispán is.²⁵² Megmenekült viszont Alsólendvai Bánffy János, a zalai származású verőcei főispán, akit Istvánffy Miklós krónikája szerint szolgálja, a zalai köznemes Szentgyörgyvölgyi Bakács Sándor mentett meg.²⁵³ Ezt a jelenetet örökíti meg a Bakács család armálisának címerrajza, amelyet Szapolyai Jánostól kaptak 1532-ben.²⁵⁴ Nagyfalusy Lajos szerint Semjén Antal kapornaki apát is a csata túlélői között volt.²⁵⁵ Szintén megmenekültek Batthyányi Ferenc horvát-szlavón-dalmát bán és Török Bálint, akiknek a későbbi években nagy szerepük lett Zala történetének alakításában.²⁵⁶

A csata utáni hetekben a Dél-Dunántúlon a rabló, fosztogató török csapatok elleni védelmet Frangepán Kristóf főkapitány szervezte, akit 1526. szeptember végén a szlavóniai rendek védelmezőjüknek és kormányzójuknak választottak. Hamarosan Pozsega, Baranya, Somogy és Zala megyék is tőle kértek segítséget. Valószínűleg neki volt köszönhető, hogy a Szapolyai János által novemberre Fehérváron összehívott országgyűlésen megjelentek Zala követei is.²⁵⁷ Egyébként Szapolyainak Frangepán Kristóf hatásától függetlenül már évek óta voltak zalai kapcsolatai. Várdai Pál még kincstartóként 1520-tól évente bérbe adta az akkori erdélyi vajdának a veszprémi püspökséghez tartozó kapornaki tizedkerület dézsmáját.²⁵⁸ Semjén Antal apát Szapolyai hűséges híve lett. Volt azonban a közben királlyá koronázott Szapolyainak a kapornaki apátnál is hathatósabb embere Zalában, a már említett Alsólendvai Bánffy János személyében. Sok magyar

²⁵¹ A korszak történetének máig alapvető feldolgozása Jászay 1846. Újabb: Pálffy 2000. – R. Várkonyi 1999. – Tringli 2003.

²⁵² Kubinyi 1994, 263-289. – Bilkei 1994, 3-14.

²⁵³ Istvánffy 1962, 118-119.

²⁵⁴ Nyulásziné 1987, 130. LV. tábla

²⁵⁵ Nagyfalusy II. 1941, 103.

²⁵⁶ Barta 1977/1, 3.

²⁵⁷ Barta 1977/1, 4-10.

²⁵⁸ Nagyfalusy II. 1941, 102 – Laczlavik 2004, 36.

arisztokrata mellett ő is részt vett Szapolyai 1527. évi budai országgyűlésén.²⁵⁹ Később szerepet kapott János király központi kormányzatában: 1530-ban nádorrá választották, ezt a tisztségét haláláig, 1534-ig viselte.²⁶⁰ Személye fontos lett volna az ellentábornak is. Közben ugyanis Habsburg Ferdinánd főherceg örökösödési jogának érvényesítésére készült, amiben húga, Mária mellett az elkövetkező évek egyik főszereplője, Nádasdy Tamás volt a segítségére.²⁶¹ Abban a névsorban, amit az akkor a zalavári apátság világi kormányzójaként és királyi titkárként ismert Nádasdy összeállított, több olyan főúr szerepel, akinek fontos szerepe volt Zala és a Nyugat-Dunántúl későbbi sorsának alakításában: a már említett Batthyány Ferenc horvát-szlavón-dalmát bán és Bánffy János főpohárnokmester, valamint Monyorókeréki Erdődi Péter, a későbbi főispán.²⁶² Ferdinánd és Mária hívei decemberre országgyűlést hirdettek Pozsonyba, ahol december 16-án királlyá választották Ferdinándot.

Mindkét király egy hatalmi csoportosulásnak köszönhette megválasztását. Harcuk a hatalom megtartásáért másfél évtizedre anarchiába sodorta az országot. Az ország nemessége pedig mindig a saját érdekeit szem előtt tartva a két király közt egyensúlyozva fordította a saját javára a zűrzavaros helyzetet és igyekezett valamelyik királytól újabb és újabb birtokadományokat kieszközölni. Ferdinánd már 1526. novemberétől próbálkozott birtokadományozások ígérgetésével, sőt testvérének, Máriának is adott birtokadományozási jogot.²⁶³ Szapolyai az 1527. évi budai országgyűlésen nyilvánította Ferdinánd híveit hűtlennek²⁶⁴ és kezdte meg birtokaik eladományozását.

A zalai hiteleshelyi oklevelek adataiból az derült ki, hogy az ország egészéhez hasonlóan a Nyugat-Dunántúl is pártokra szakadt. Mint már fentebb láttuk, a zalai hiteleshelyek ekkor is folyamatosan működtek. 1526. szeptembere és 1527. február eleje között jelenlegi ismereteink szerint azonban csak egy oklevelet ismerünk, Nádasdy Tamás zalavári *commendator* 1526. november 16-i fogalmazványát.²⁶⁵ 1527-ből ugyan nagyon kevés oklevél maradt fenn, ezek közül három János király mandátuma, egy jelentésfogalmazvány és két bevallás.²⁶⁶ Ez lehet a véletlen műve is, de kiegészíti azt az ismert tény, hogy Zalában a Mohács utáni évtizedekben Szapolyainak szép számmal akadtak párthívei. Ami a kölcsönös birtokadományozásokat illeti, Ferdinánd, miután 1527. őszen az ország nagy része uralma alá került, a következő hónapokban megkezdte a Szapolyai híveitől hűtlenség címen elvett birtokok osztogatását. Zalában érthető

²⁵⁹ Barta 1977, 676.

²⁶⁰ Bánffy Jánosról Bilkei 1997, 23-25.

²⁶¹ Barta 1977, 1, 25-26.

²⁶² ETE I. nr. 287.

²⁶³ Barta 1977/1, 25.

²⁶⁴ Barta 1977, 676.

²⁶⁵ ZML XV. 1. DL nr. 329. = hh. nr. 2373.

módon elsőként Alsólendvai Bánffy János birtokai estek ennek áldozatul. 1528. április 23-án Báthori István nádor Ferdinánd helytartójaként intézett mandátumot a kapornaki konventhez, hogy iktassák be Tóti Lengyel János asztalnokmestert a Bánffy Jánostól hűtlensége (*nota infidelitatis*) miatt elvett Aranyad, Szentpéter és Zalaszeg nevű birtokokba.²⁶⁷ 1528. június 17-én Bethlenfalvi Thurzó Eleknek, Ferdinánd országbírájának mandátumára iktatták be Várdai Pál esztergomi érseket és testvéreit az eredetileg Bánffy János birtokában lévő Lenti (akkori nevén Nempti) uradalom fele részének birtokába.²⁶⁸ 1528. november 19-én pedig Ferdinánd ismét Bánffy János Aranyad, Szentpéter és Zalaszeg nevű birtokaiba, valamint Bánújfalva és Gödrösbánfalva birtokrészeibe rendelt iktatást Gosztonyi Mihály kérésére.²⁶⁹

Az 1529. év második felében, Szapolyai regnálásának második szakaszában már ő adományozta Ferdinánd híveinek birtokait. 1529. augusztus 1-jén János király intézett *mandatumot* a kapornaki konventhez, hogy Pölöskei Ördög Mátyást (akit később rövid időre főispánná is kinevezett) iktassa be azokba a *possessiókba*, amelyek Rajki István és Terjék Antal birtokában vannak Rajkon és Pötrétén, de azok hűtlensége miatt adományozásra kerültek.²⁷⁰ Mind a Rajki, mindpedig a Terjék család Nádasdy Tamás familiárisi körébe tartozott, tehát uruk Habsburg hűsége miatt minősültek hűtlennek. 1529. szeptember 10-én Szapolyai újabb parancsot intézett a kapornaki konventhez, amelyben elrendelte, hogy Szentgyörgyvölgyi Bakács Sándort iktassák be Ákosházi Sárkány Antal és Bernát birtokaiba Balazsér, Tormafölde és Dobri falvakban, amelyeket hűtlenségük (ez alatt szintén a család Ferdinánd-pártisága értendő) miatt vettek el tőlük.²⁷¹ Az adományt biztosan Bánffy János eszközölte ki megmentője számára.

A következő több, mint egy évtizedben az ország sorsát a két király pártharcai következtében kialakult anarchia jellemezte. Ezen az 1531. és 1532. évben tartott, ún. „királytalan” országgyűlések sem tudtak felülkerekedni, jóllehet azokon mindkét király hívei megjelentek, köztük zalai nemesek is.²⁷²

Az országos méreteket öltő zűrzavar annyiban befolyásolta Zala sorsát, amennyiben a korszak főszereplőinek pártváltoztatásaival együtt familiárisi körük is a két király egyikének vagy másikának körébe tartozott. A pártharcok néha még azonos családon belül is konfliktusokat okoztak. Jó példa erre a Gersei Pethő család esete, amelyben a rezi ág Ferdinánd-párti volt, a

²⁶⁶ Bilkei 1999, nr. 1-6.

²⁶⁷ Bilkei 1999, nr. 16. ill 19.

²⁶⁸ Bilkei 1999, nr. 25.

²⁶⁹ Bilkei 1999, nr. 36. és 38.

²⁷⁰ Bilkei 1999, nr. 57.

²⁷¹ Bilkei 1999, nr. 58.

²⁷² Pl. 1531. Bélavár: Máté kapornaki apát, Pethő Tamás, Hagymási János, Sárkány Bernát, Gyulafi István: MOE I. 313-315. – 1532. Kenese: a kapornaki apát, Choron András, Háshágyi Dénes, Botka Ferenc, Gyulafi István, Lengyel Gáspár, Sitkei Boldizsár: MOE I. 348-350.

tátiakai ág pedig Szapolyai-párti.²⁷³ Zala megye (és a Dunántúl nagy részének) sorsát a kettős királyválasztás éveiben a továbbiakban Török Bálint és Nádasdy Tamás, ill. familiárisaik alakították.

Török Bálint 1527-ben egy éven belül mindkét királynak hűséget esküdött, és később sem bizonyult az állhatatosság mintaképének (több más kortársához hasonlóan). 1531 körül már a kortársak egy része sem tudta mindig eldönteni, hogy éppen melyik királyt szolgálja. A Mohács után Szapolyai környezetében feltűnő Török Bálintot Nádasdy Ferdinánd pártjára állította, ahol az 1536. év közepéig maradt, ezután Szapolyaihoz pártolt majd annak halála után özvegyét és fiát szolgálta fogságba eséséig.²⁷⁴ Mindenesetre Török Bálint szerepe Zalában és az egész Dunántúlon mindig konfliktusokkal volt terhelt 1534. november 30-án Bethlenfalvi Thurzó Eleeknek, Ferdinánd helytartójának egy, a kapornaki konventhez intézett mandátumában említették, hogy Török Bálint a Somogy megyei Lad birtokot jogtalanul elfoglalta, jóllehet, az rokonságából és familiárisai közül többeket illetve *divisio* jogán.²⁷⁵

1536-tól a nagyúr ismét átállt Szapolyai hűségére.²⁷⁶ Ebben az időben már teljesen a befolyása alá vonta Zalát és több dunántúli megyét annak ellenére, hogy több tehetős zalai köznemesi család (Sibrik, Rajki, Hosszútóti, Sárkány stb.) hűséges hívei voltak Nádasdynak ill. Ferdinándnak. Erről János király egy, 1539. április 15-én, a kapornaki konventhez intézett oklevele is megemlékezik: ... *comitatus Zaladiensis a potestate serenissimi principis domini Ferdinandi Romanorum regi semper Augusti per fidelem nostrum magnificum Valentinum Thewrewk de Enying generalem capitaneum nostrum intra Danubium exemptus et in nostram legitimam iurisdictionem redactus* ²⁷⁷

Ő volt ezekben az években a kapornaki apátság kegyura, Semjén Antal apáttal levelezésben állt.²⁷⁸ 1537. november 30-án a körmendi várnagyok hírül adták Nádasdy Tamásnak, hogy Török Bálint seregével Kapornakon volt, innen készült a Körmend elleni támadásra.²⁷⁹ A két király pártharcainak a váradi béke sem vetett véget. 1538 és 1541 között Zala továbbra is Szapolyai nevében Török Bálint érdekszférájába tartozott. János király – nyilván Török Bálint hatására – még főispánokat is kinevezett a megye élére, annak ellenére, hogy a megyének voltak főispánjai (erről bővebben a következő fejezetben lesz szó). Illadiai Palatics János, Török Bálint kapitánya 1538. december 18-án egy kötelezvényben *comes comitatus Zaladiensis*nek nevezte magát.²⁸⁰ 1539. július 5-én pedig János király intézett oklevelet a zalavári konventhez Pölöskei Ördög Mátyásnak,

²⁷³ Bessenyei 1994, nr. 198.

²⁷⁴ Bessenyei 1994, XV.

²⁷⁵ Bilkei 1999, nr. 99.

²⁷⁶ Bessenyei 1994, XIX.

²⁷⁷ Bilkei 1999, nr. 159.

²⁷⁸ Bessenyei 1994, nr. 168. és 236.

²⁷⁹ Bessenyei 1994, nr. 197.

Zala megye főispánjának kérésére.²⁸¹ Török Bálint hatalma és befolyása az ellenpárt híveinek körében joggal váltott ki félelmet, jellemző módon 1541. május 30-án Kanizsai Orsolya azt írta Nádasdy Tamásnak, hogy nem mer kimozdulni Sárvárról, mert fél Török Bálinttól.²⁸² Hozzá kell azonban tenni, hogy a nagyúr fogságba esése után szinte egy emberként fordult mindenki a feleség, Pemflinger Katalin ellen, a beszercebányai törvényekre hivatkozva visszakövetelve a Bálint úr által tőlük jogtalanul elfoglalt birtokokat. A zalavári és a kapornaki hiteleshelyi oklevelek között számtalan ilyen olvasható.²⁸³

Mint ismeretes, a két király pártharcainak csak Szapolyai halála vetett véget 1540. július közepén. Egy év múlva Buda török kézre kerülése, és Török Bálint fogságba esése után az ország három részre szakadt. Rövid idővel ezután, 1541. október 30-án Zala megye Kapornakon tartott közgyűlésén hűségesküt tett Ferdinándnak. Erről a korszak másik főszereplőjének, Nádasdy Tamásnak Devecseri Choron Andrásához 1541. november 3-án intézett leveléből értesülünk.²⁸⁴

Az 1526 és 1541 közötti másfél évtizedben Zala felváltva tartozott Ferdinánd és Szapolyai érdekszférájába. Ha az ebből a korszakból fennmaradt hiteleshelyi okleveleket számba vesszük, ugyanezt a következtetést vonhatjuk le. Jóllehet a két király ma meglévő okleveleinek száma nem nagy (azt nem tudjuk, hogy eredetileg mennyi volt), de tendenciák érzékeltesére alkalmas. 1527-ben csak János királytól maradt fenn három mandátum, a következő évben, 1528-ban viszont egy sem. Az 1528. év Ferdinánd király uralma kiépítésének időszaka, nem lehet véletlen tehát a fennmaradt 19 mandátum, amit vagy ő, vagy nagybírái intéztek a zalai hiteleshelyekhez. A következő években a kisszámú parancslevél megközelítőleg egyenletesen oszlik meg a két király között, kisebb ingadozásokkal a Habsburg uralkodó javára. A kivétel az 1539. év, amikor a két Ferdinánd mandátummal szemben nyolc Jánostól származó parancslevelünk van. Fentebb már említettük, hogy ebben az évben volt a leginkább érzékelhető Török Bálint befolyása.

A kettős királyválasztás éveiben tehát a folyamatosan működő zalai hiteleshelyekhez mindkét király (ill. nagybíráik) intéztek mandátumokat, amelyeket a jelentésfogalmazványok tanúsága szerint a konventek attól függetlenül hajtottak végre, hogy melyik királytól kapták.²⁸⁵ Ez azt bizonyítja, hogy hiteleshelyeknek sikerült megőrizni mind tekintélyüket, mind az aktuális politikai helyzettől való függetlenségüket.

Visszatérve Nádasdy Tamásra, ő itáliai tanulmányok után az 1520-as évek elején II. Lajos kancelláriáján dolgozott. Titkári szolgálataitért kapta 1525-ben a zalavári apátságot. Egy 1526.

²⁸⁰ Bessenyei 1994, nr. 231.

²⁸¹ Bilkei 1999, nr. 164.

²⁸² Bessenyei 1999, nr. 261.

²⁸³ Pl. Bilkei 2002, nr. 209.

²⁸⁴ Bessenyei 1994, nr. 274.

április 5-én kelt oklevélben Lajos király *venerabilis et egregius magister Thomas de Nadasd commendatarius abbacie beati Adriani martyris de insula Zaladiensi secretarius noster* kérésére átírta a Zsigmond és Albert királyok által kiállított, a zalavári apátság vásártartási jogára vonatkozó okleveleket.²⁸⁶ (6. ábra)

A mohácsi csata után Mária királyné őt bízta meg azzal, hogy a dunántúli nemességet Ferdinánd oldalára állítsa. 1529-ben, amikor a török Magyarország ellen vonult, Budát Ferdinánd várnagyaként Nádasdy Tamás védte, de a fizetett német zsoldosok átadták a várat a szultánnak. Szeptember 14-én Szulejmán átadta Budát és a fogságba esett Nádasdyt Szapolyainak, aki őt szolgálatába fogadta mint a királyi jövedelmek kezelőjét. Nádasdy nem maradt sokáig János király mellett, mert összeütközésbe került Lodovico Grittivel. Ez a velencei származású kalandor üzletember először Szapolyai kincstartója volt, majd 1530 decemberében a király kinevezette teljhatalmú kormányzóvá. Szapolyai később inkább Nádasdynak kedvezett: 1531-ben ígéretet tett, hogy fiúsítja kiszemelt menyasszonyát, a Dunántúl legnagyobb birtokával rendelkező Kanizsai Orsolyát. A házasság 1534-ben létrejött, Nádasdyt ekkor már birtokai földrajzi közelsége is Ferdinándhoz kötötte, így visszatért annak hűségére.²⁸⁷

Nádasdy valószínűleg keveset tartózkodott személyesen Zalaváron, csak néhány oklevelet adott ki *commendatorként*. 1534-ben a Kanizsay-birtokok fejében ugyan névleg lemondott az apátságról, de azt a jogát megtartotta, hogy a maga helyére apátot ajánlhasson Háshágyi Ferenc személyében. (A Háshágyiak a Kanizsay család familiárisai voltak.²⁸⁸) A következő három évtizedben Nádasdy kapcsolatban maradt Zalával, befolyása familiárisain keresztül folyamatosan érvényesült. A nevében kiadott oklevelek 1530-tól jelentek meg a zalavári és a kapornaki hiteleshelyi levéltárban és számuk – különösen 1541 után – évről-évre nőtt, jelezvén, hogy a Nyugat-Dunántúl az akkor országbíró és főkapitány érdekszférájába tartozott egészen haláláig, 1562-ig.

²⁸⁵ Bilkei 1999, 1-198. regeszták.

²⁸⁶ XV. 1. ZML DL. 29. – ZO II. nr. 315.

²⁸⁷ Horváth 1838, 9-59. – Füßy 1902, 113-124. – Bessenyei 1999, 9-27. – Bessenyei 2003, 93-107.

²⁸⁸ Füßy 1902, 114-115.

3. 2. A megyei nemesség hivatalvállalása

3. 2. 1. Megyei szolgálat

A mohácsi csatavesztés és a kettős királyválasztás korának anarchikus viszonyai, majd az ország három részre szakadása - jöllehet évszázadokra határozták meg az ország sorsát – a koraújkori magyar társadalom szerkezetében nem hoztak alapvető változást.²⁸⁹ A társadalom meghatározó rétege mindhárom országrészben a már a középkor óta egységesen nemességnek (*nobilitas*) nevezett, földbirtokkal és/vagy kiváltságokkal rendelkező csoport volt, amely a földbirtok nagysága és a rangbéli különbségek alapján tagolódott. A vármegyék vezető tisztségviselőit a köznemesség adta, amelynek politikai súlya éppen a Mohács utáni időkben növekedett meg. A köznemesség sem volt egységes, rétegződése vagyoni helyzetétől, a vármegyei közigazgatásban vállalt szerepétől, familiárisi és rokoni kapcsolatrendszerétől függött.²⁹⁰

A köznemesség mint társadalmi réteg²⁹¹ kutatása az utóbbi időkben lendült fel,²⁹² amelyhez jelen dolgozat szerzője néhány esettanulmánnyal ill. Zala megye archontológiájának koraújkori részével járult hozzá.²⁹³ Visszaulva a hiteleshelyi okleveleknek a dolgozatban már többször hangsúlyozott forrásértékére, a szerző idézett tanulmányaiban új forrásanyagként az 1526 utáni hiteleshelyi okleveleket is bevonta a köznemesség társadalomtörténetének vizsgálatába az eddig használt oklevelek, levelek, különböző összeírások, közgyűlési jegyzőkönyvek, stb. mellett.²⁹⁴

A köznemesség nem véletlenül ennyire hangsúlyos a továbbiakban: Zalában szabad királyi város nem volt ebben a korszakban, ezért a klasszikus értelemben vett polgárságról nem is beszélhetünk. A hiteleshelyi oklevelekben a mezővárosok lakóit nevezték többször polgárnak (*civis*). 1529. április 10-én egy hatalmaskodási oklevélben Nova *oppidum* polgáraitól (*cives*) esett szó.²⁹⁵ A zalavári konvent 1538. január 13-án pergamenre átírt oklevélben szerplő Révész István bárándi mezővárosi polgárról (*civis, vir circumspectus*) már volt szó.²⁹⁶ Művelődéstörténeti vonatkozásai miatt érdemes itt még egy „polgárról” megemlékezni. Egy 1548. november 8-án Ferdinándtól a kapornaki konventhez intézett parancslevélben *circumspectus magister Elias barbitonsor*

²⁸⁹ Várkonyi 1999, 108 – 113. – Pálffy 2000, 140 – 147.

²⁹⁰ Kubinyi 1984/1, 5 – 24. – Draskóczy 2000, 91 – 115.

²⁹¹ Ezt a társadalmi réteget az egyszerűség kedvéért a továbbiakban is köznemességnek nevezem. Az ezzel kapcsolatos terminológiai kérdésekkel jelen dolgozatnak nem lehet célja foglalkozni. Lásd pl. Kubinyi 1984/1, 9.

²⁹² A kutatás állásának összefoglalása: Pálffy 2002, 926-928. – Pálffy 2005, 9-12.

²⁹³ Bilkei 1993, 7-16. – Bilkei 1994, 3-14. – Bilkei 1997, 21-60. – Bilkei 2000, 9-21.

²⁹⁴ Bilkei 2004, 39-57.

²⁹⁵ Bilkei 1999, nr. 50.

²⁹⁶ Bilkei 1999, nr. 140.

nevét említik, akinél a hatalmaskodás áldozatául esett panaszos *per sanacione vulnerum* tartózkodott.²⁹⁷

Egyébként már a 14-15. századi hiteleshelyi oklevelek is fontos forrásanyagul szolgálhatnak a korabeli megye működésére pl. vizsgálatokra, kikiáltott közgyűlésekre vonatkozólag.²⁹⁸ A késői középkorban és a korájukban pedig okleveleink bevonhatók a vármegyei tisztségviselők társadalmi és vagyoni helyzetének, familiárisi és családi kapcsolatainak vizsgálatába is. A hiteleshelyeken ugyanis szinte a megye teljes nemesi lakossága megfordult főleg birtokügyek miatt. Az oklevelek többnyire ugyan csak a nemesember társadalmi helyének kijáró jelzőt tüntették fel, de azt következetesen. *Magnificus* = nagyságos titulus járt a főnemességnek, *egregius* = vitézlő a köznemeseknek, családjuk nőtagjainak pedig *generosa domina* = nemzeti asszony.²⁹⁹

A nemesemberek által viselt tisztségek említésre kerültek az oklevelekben. Mindenesetre Zala megye világi archontológiájának összeállításakor a hiteleshelyi oklevelek alapvető forrásként szolgáltak.³⁰⁰

Zala utolsó középkori főispánja Ákosházi Sárkány Ambrus volt, aki elesett Mohácsnál.³⁰¹ A Mohácsot követő évektől egészen 1534-ig nem sikerült adatot találni zalai főispánról.³⁰² 1534-től a Ferdinánd-párti Devecseri Choron Andrást említik zalai főispánként, majd 1535-től a szintén Ferdinánd-párti Monyorókeréki Erdődi Pétert.³⁰³ Tisztségüket mindketten 1541-ig viselhették. Közben 1538-ban egy levélben Illadiai Palatics János, Török Bálint híve *comes comitatus Zaladiensis*nek nevezte magát. A cím bizonyára János királytól származott, ugyanúgy mint Pölöskei Ördög Mátyásé 1539-ben egy hiteleshelyi oklevélben. Arról nincs adat, hogy tisztségüket ténylegesen gyakorolták-e.³⁰⁴ 1541-től hosszú évekig Alsólendvai Bánffy István és Lászlóé volt a főispáni szék.

A Mohács előtti alispánok, Hosszútóti György és Csányi Balázs, valószínűleg Mohács után is hivatalban maradtak néhány évig. A kettős királyválasztás korából alig van adat, majd 1540-től másfél évtizedig Zala egyik (néha mindkét) alispánját a Gersei Pethő család adta.³⁰⁵

²⁹⁷ Bilkei 2006, kézirat, nr. 559.

²⁹⁸ Tringli 2001, 11-12.

²⁹⁹ Maksay 1990, I. köt. 32-33.

³⁰⁰ Bilkei 2000, címtár. – kiegészítések: www.zml.hu/adatbazisok/archontologia

³⁰¹ Kubinyi 1994, 263-289. – Bilkei 1994, 3-14.

³⁰² Vö. Barta 1977, 670.

³⁰³ Varga 2002, 264.

³⁰⁴ Bilkei 1999, nr. 164. – Bilkei 2004, 47. 1. táblázat.

³⁰⁵ Uo. 2. táblázat – forráshivatkozásokkal.

Név szerint ismert alispánok:

1528. Hosszútóti György
1530. Pölöskei Ördög Mátyás
1536. Kozmafalvi Nagy Ambrus
1540. Gersei Pethő Péter
Csabi Basó András
1542. Gersei Pethő Péter
Gersei Pethő Benedek
1544. Gersei Pethő Péter
Kányaföldi Kerecsenyi Mihály
1548. Gersei Pethő János

A megyei szolgabírákról alig akadt említés a hiteleshelyi kiadványokban.³⁰⁶

Név szerint ismert szolgabírák:

1528. Sárosdi Gotthárd
1532. Átalfalvi Orbán
1540. Lőrincfalvai Garázda György
1543. Nagy Máté
1544. Átalfalvi Orbán
1545. Átalfalvi Orbán
1545. Uzsa János
1545. Sárosdi Gotthárd
1548. Átalfalvi Orbán
1548. Ormándi István

A megye jogéletében betöltött szerepük nemcsak a hagyományos szolgabírói feladatokra korlátozódott, hanem királyi (vagy nádori) emberként gyakran jelölték őket a hiteleshelyi eljárásokban való részvételre. Szakály Ferenc vetette fel, hogy a királyi emberek a köznemesség kevésbé módos rétegeiből kerülhettek ki, gyakorlatilag ugyanonnan, ahonnan a szolgabírák³⁰⁷, ez indokolja, hogy ezen a helyen essen róluk szó.

³⁰⁶ Bilkei 2004, 48. 3. táblázat – forráshivatkozásokkal.

³⁰⁷ Szakály 1998, 66-67.

Engel Pálnak a középkori Valkó megyéből ismert királyi emberek körében végzett vizsgálatai arra utaltak, hogy a lehetséges *homo regius*-t maga a kérelmező nevezhette meg a saját ismeretségi köréből, valószínűleg a kancelláriá(k)nak nem állt rendelkezésére ehhez semmilyen lista.³⁰⁸ Ha vizsgálat alá vesszük az 1526 utáni zalai hiteleshelyi oklevelekből megismert királyi emberek neveit,³⁰⁹ az első adandó következtetés, hogy a megye már ismert középbirtokos familiáit látjuk viszont.³¹⁰ Alaposabb vizsgálat alá vetve a névsort, négy csoport különíthető el közöttük.

A/ A kérelmező hivatalviselő vagy egyéb okból ismert tekintélyes embert nevezett meg lehetséges *homo regius*-ként. A „hivatalból” megnevezettek között van Ormándi István és Sárosdi Gotthárd az adott években hivatalban lévő szolgabírák, Gulácsi Basa Bálint és Czupi Balázs későbbi szolgabírák, Pethő János a hivatalban lévő alispán, Rajki Gábor és Zichy Rafael, a későbbi évek alispánjai.

B/ A kérelmező a lehetséges királyi embereket az iktatandó birtok szomszédai és határos birtokosai közül kérte kijelölni. Amikor a horvát származású Klizi testvérek Monoszlón kaptak birtokot 1534-ben, királyi embernek nem a saját horvátországi ismerőseiket, hanem a szomszéd dörögdi és kapolcsi családok egy-egy tagját jelölték. Dénesfalvi László kérésére Egerszeg környéki falvakban szomszéd birtokosok működtek közre a határjárásnál 1544-ben. Azonos birtokon (Kisgörbő) három új birtokost iktattak 1543. április 26-án és 27-én ugyanazon királyi emberek kijelölésével.

C/ A királyi embereket sokszor jelölték saját rokoni vagy szervitori körükből. Az előbbieket felismerni szinte lehetetlen addig, amíg a zalai kora újkori köznemesség családi kapcsolatait nem ismerjük mélyebben, az utóbbira azonban konkrét példák is vannak. Amikor 1534-ben Alsólendvai Bánffy János özvegyét és fiát iktatták Lenti környéki birtokokba, a *homo regius*-ok közé jelölték azt a Szentgyörgyvölgyi Bakács Sándort, aki megmentette a mohácsi csatában Bánffy János életét, és azóta a család szolgálatában állt. Kapornak ura, Mezölaki Ferenc a kapornaki vár várnagyát, Markalházi Markal Ferencet jelölte ki kétszer is a részére történő birtokba iktatáshoz. Devecseri Choron András a Zala és Veszprém megyék határain fekvő falvakban történő iktatáshoz 1535 és 1545 között négy esetben mindig ugyanazokat kérte királyi embernek. (Hanyi Tamás, Hobai Balázs, Bejci Demeter, Sárosi Gotthárd).

D/ Új jelenség a korai újkorban, hogy a jogi aktus hiteleshelyi kiküldött jelenlétében történő elvégzéséhez a kérelmező írástudó ember jelenlétét is igényelte. Balázs deák, Bélavár várnagya, Gógánfalvi Miklós deák 1545-ben a megyei törvényszék jegyzője, Porgovci Balázs deák 1550-ben

³⁰⁸ Engel 1999, 71-88.

³⁰⁹ Bilkei 2004, 49-57. 4. táblázat.

³¹⁰ Bilkei 1997, 32-58.

a megye jegyzője, Sárhidai Gergely, Keresztúri András, Gyülevészi Benedek, Szentgyörgyi Gergely *litteratusok* mind a kijelölt királyi emberek között szerepeltek. Köztük a leghíresebb Budróci Budor Sixtus, Nádasdy Tamás titkára, akinek a neve 1546-ban egy nagyszabású ügylelnél bukkant fel, amelynek során Somogy megyei birtokokat, illetve a légrádi révjogot szerezte meg a Kerecsenyi Nagy és a Bakónaki Karol család. (Később még esik róla szó.)

A fenti négy szempont szerint bemutatott példák talán önkényesen kiragadottnak tűnhetnek, de tendenciát mindenképpen mutatnak. A táblázatokban szereplő nevekhez köthető személyek vagy családok egy részéről a kutatás jelen állása szerint szinte semmit, vagy csak nagyon keveset tudunk. A királyi embereknek jelöltek nagy része más hiteleshelyi oklevelekben is előfordul a birtokügyek kedvezményezettjeként, akik feltehetően a megye nemességének a kis-, és közepes nagyságú birtokkal rendelkező része közé tartoztak.³¹¹

3. 2. 2. Jogi karrier a kormányhivatalokig

A hiteleshelyi oklevelek tanúsága szerint volt a zalai köznemességnek egy olyan rétege is, amely a hiteleshelyi eljárásokban való közreműködésen és a vármegyei szolgálaton túllépve az országos kormányzervekig is eljutott. A köznemes számára a társadalmi és anyagi felemelkedés útját³¹² a jó házassági kapcsolatokon kívül (erről később még lesz szó) jogi tanulmányok után egy nagyúr familiárisaként végzett értelmiségi munka jelenthette. Ezek a familiárisok túlnyomórészt (de nem kizárólagosan) a többnyire *litteratus-nak* nevezett világi írástudókból kerültek ki.³¹³ A hiteleshelyi oklevelekből megismert koraijkori zalai *litteratusok* összegyűjtése során az általuk végzett munkák is elkülöníthetők voltak: megyei tisztségviselők (jegyző, adószedő), udvarbíró, gazdatiszt, várnagy, íródeák és magántanító egyaránt előfordult köztük.³¹⁴ Jelen vizsgálódás szempontjából azok a rendi főméltság szolgálatában álló, az egyszerűség kedvéért íródeáknak nevezett familiárisok állnak, akik a levélírás tudományán túl alapvető jogi és oklevél-szerkesztési ismeretekkel is rendelkeztek.

Néhányan közülük eljutottak az ítélmesteri tisztségig is. Az ítélmesterek (*protonotarii*) a kúriai bíróságok vezető munkatársai voltak, és bírótársként vettek részt a bírásokodásban. A Mohács utáni évtizedekben a tisztség olyan joghatósággá alakult, amely képes volt átvenni a kúriai

³¹¹ Bilkei 2004, 41-43.

³¹² Maksay 1990, I., 31-42.

³¹³ A *litteratus*, deák, értelmiségi kérdéskörrel a dolgozatnak nem célja foglalkozni. Lásd pl. Kubinyi 1984/2, 186-208.

– Kubinyi 1988, 7-21.

³¹⁴ Bilkei 1990, 29-48.

bíróságok feladatainak egy részét: uruk pecsétjével még okleveleket is állítottak ki.³¹⁵ Az oklevelek *lecta et correcta* jegyzeteiből, amelyek a felolvasás és javítás tényét rögzítik, ismerjük nevüket. A zalai hiteleshelyi oklevelek *lecta* jegyzeteiben felbukkanó *litteratusok* egy része zalainak mondható, amennyiben itt birtokkal rendelkezett, más részénél zalai kötődés mutatható ki. Többségük Nádasdy Tamás országbíró szolgálatában tevékenykedett. A királyi Magyarország politikáját és sorsát jelentősen befolyásoló későbbi nádor familiárisai között mind deákos műveltségű emberek, mind kormányzerveknél dolgozó hivatalnokok voltak. Kimutatható a zalai kötődés az országbíró két horvát származású titkáránál (*secretarius*) is. Budróci Budor Sixtus³¹⁶ még Kanizsai Orsolya anyjának, Drágffy Annának a titkára volt, és ilyen minőségében működött közre az Anna asszony végrendelete körüli jogi eljárásban, 1528-ban.³¹⁷ 1545-ben egy Nádasdy sárvári kancelláriájából kikerült, hatalmaskodás kivizsgálását elrendelő mandátumon *lecta et correcta per Budroczy* jegyzet olvasható.³¹⁸ (9. ábra) 1546-ban királyi emberként bukkant fel a neve³¹⁹ egy nagyszabású jogügyletnél, amelynek során Somogy megyei birtokokat, illetve a légrádi révjogot szerezte meg a Kerecsenyi Nagy család. Az országbíró másik titkára Raveni (Ravoni) Mihály³²⁰ volt, aki a korábbi években a Batthyány család szolgálatában állt. Batthyány Ferencnének egy 1538. július 7-én Németújvárról Batthyány Kristófhoz címzett leveléből az derült ki, hogy a „Mihály mester”-ként emlegetett, akkor horvát- szlavón báni ítélmester Kristóf nevelője volt.³²¹ A feldolgozott hiteleshelyi oklevelek tanúsága szerint 1544 és 1548 között országbírói ítélmester is volt, több 1546-ban és 1547-ben kelt oklevélén *lecta et correcta per protonotarium Raweny* feljegyzés olvasható.³²² (10. ábra) Neki egyébként volt zalai birtoka is a Muraközben, Tarnolcon.³²³

Nádasdy Tamás sárvári kancelláriájából több olyan oklevél is került ki, amelyet Rádóczi Gyárfás deák szerkesztett, *lecta* jegyzete fölött *de commissione domini iudicis curie regie per me Gervasium de Radocz* aláírással.³²⁴ (10. ábra) Biztosan azonos azzal a „Literátus Gerváz”-zal, akit az 1549-es birtokösszeírás a Vas és Zala megyék határán lévő Rádóc és Hermántilaj birtokokon két porta birtokosaként tüntet fel.³²⁵

Nádasdy Tamás familiárisi köréhez tartozott Chernelházi Chernel Ambrus, akinek neve szintén szerepel Drágffy Anna végrendeleti végrehajtói között (lásd fentebb) 1528-ban. Az

³¹⁵ Eckhart 2000, 258-260.

³¹⁶ Pálffy 2002, 935.

³¹⁷ Iványi 1942, 77-78.

³¹⁸ Bilkei 2006, kézirat nr. 366.

³¹⁹ Bilkei 2006, kézirat nr. 413. 1546. január 21.

³²⁰ Pálffy 2000, 184.

³²¹ RML, nr. 162. 381. p. 12. jz.

³²² Bilkei 2006, kézirat nr. 444. 1546. szeptember 15. – nr. 484. 1547. október 20.

³²³ Maksay 1990, II. köt. 1005.

³²⁴ Bilkei 2006, kézirat nr. 578. 1548. december 21. – nr. 581. és 582. 1548. december 31.

³²⁵ Maksay 1990, II. köt. 909.

eredetileg Vas és Sopron megyei kisbirtokos család sarja a Kanizsayak familiárisaként kezdte pályafutását 1522-ben királyi ember, majd 1543-ban már *magister... personalis presentie regie protonotarius*.³²⁶ 1546-tól bukkant fel a hiteleshelyi oklevelekben mint zalai birtokos.³²⁷

Abból a köznemesi körből, amelyből Nádasy Tamás kiemelkedett, több, hasonló származású zalai is került a Ferdinánd király által újonnan felállított pénzügyi hivatal, a Magyar Kamara tisztségviselői közé.³²⁸ Szarvaskendi Sibrik Osvát és testvére, Gergely, aki mint királyi tanácsos, alországbíró és jogtudós is ismert volt.³²⁹ Rajki István, ismert zalai hivatalvállaló köznemesi família tagja, a hiteleshelyi oklevelek gyakori szereplője,³³⁰ 1544-ben mint alországbírót említette egy oklevél hatalmaskodási ügy aktív szereplőjeként.³³¹ Ő 1536-ban volt kamarai tanácsos.³³² Itt érdemes megemlíteni, hogy a dolgozat által vizsgált korszak határain túl is van adatunk zalai köznemesekre országos tisztségekben. Már a hivatalvállalók második nemzedékéhez tartozott Hosszútóti György, 1549-ben a Kancellária jegyzője, 1553-1556 között Oláh Miklós érsek titkára, 1557-1589 között kamarai tanácsos.³³³ Joggal feltételezhető, hogy mindannyian Nádasy Tamás támogatásával kerülhettek hivatalukba.

Ezzel összefüggésben lehet megemlíteni még egy olyan országos tisztséget, amelyet zalai kötődésű köznemes is elért, a királyi jogügyszagatót (*director causarum regalium*), aki a királyi érdekek védelmezője volt a bíróságok előtt. Mohács utáni névsorukban³³⁴ látható Ravon Mihály neve (1536-1538), feltételezhetően azonos Nádasy későbbi ítélőmesterével, Raveni vagy Ravoni Mihállyal.

A vármegyei szolgálatban előforduló, valamint a jogi műveltségű és a kormányhivatalokig eljutó zalai köznemesek neveit vizsgálva nem nehéz észrevenni, hogy nagy részük már a Mohács előtt is hivatalvállaló familiákból került ki.³³⁵ A Csányi, Háshágyi, Rajki, Pölöskei Ördög, Gersei Pethő, Ákosházi Sárkány stb. családokban évszázados múltra tekintett vissza a közeleti szereplés. Már a Jagelló-korban a királyi tanács név szerint ismert ülnökei közül az 54-ből hat zalai volt: Csányi Balázs, Rátóti Gyulafi István, Kányaföldi Kerecsenyi György, Gersei Pethő János, Csébi Pogány Zsigmond és Ákosházi Sárkány István szerepeltek 1498 és 1526 között *assessor*-ként. A

³²⁶ Horváth 2000, 124. – Horváth 2001, 369-382.

³²⁷ Bilkei 2006, kézirat nr. 440. 505. 520.

³²⁸ Gecsényi 2003, 100-116.

³²⁹ Uo. 102-103.

³³⁰ Bilkei 1999, nr. 57. 76. 121. 191. – Bilkei 2002, nr. 242. 291. 296. 304.

³³¹ Bilkei 2002, nr. 328. 1544. augusztus 6.

³³² Gecsényi 2003, 103.

³³³ Uo. 107-108.

³³⁴ Ember 1946, 146-147.

³³⁵ Bilkei 2000, 9-21. – Bilkei 2004, 46-47.

zalai ülnökök nagy számát a királyi tanácsban Kubinyi András a megye nagyszámú és erős köznemességével magyarázta.³³⁶

A hiteleshelyi oklevelekben sűrűn előforduló Háshágyi család két késő középkori tagja is *protonotarius* volt: Háshágyi István 1470-1493 között országbírói ítélőmester, Háshágyi Imre 1504-1507 között báni ítélőmester.³³⁷ Az ő fia volt Ferenc, akit Nádasdy Tamás maga után jelölt a zalavári apátság kormányzójának, valamint Dénes, aki Zala megyét képviselte egyik követként Szapolyai 1527. évi budai országgyűlésén.³³⁸ Egyébként a család már régóta Kanizsai-familiáris volt, így kerültek Nádasdy szolgálatába.³³⁹

Háshágyi Ferenc unokaöccse, Imre 1556-tól évekig volt Zala megye egyik alispánja.³⁴⁰

A Rajki családból Detre a Jagelló-kor sikeres ügyvédje volt,³⁴¹ Istvánról az alországbíróról már fentebb volt szó, Gábor pedig az 1550-es évek közepétől hosszú évekig megyei alispán volt.³⁴²

A Csányi családból Balázs a Mohács előtti utolsó zalai alispán, aki valószínűleg Sárkány Ambrus halála után is hivatalban maradt,³⁴³ ő volt János király budai országgyűlésén 1527. márciusban Zala megye másik követe.³⁴⁴ Fia, Ákos ragyogó köznemesi karriert futott be. Jóllehet megyei hivatalt nem viselt, Nádasdy Tamás egyik leghűségesebb familiárisaként ura oldalán tényleges alakítója volt Zala történetének.³⁴⁵

3. 2. 3. A megye működése és viszonya a hiteleshelyekhez.

Mint ahogyan 1526, a magyar középkor szimbolikus záródátuma a hiteleshelyek életében, úgy a megyék működésében sem jelentett éles határt, a változások csak néhány évtizeddel később jelentkeztek. A középkori megyék kutatása évszázados múltra tekint vissza, amihez viszonylag széles forrásanyag áll rendelkezésre. A 20. század elején Holub József több tízezer oklevél adataira támaszkodva írta meg Zala megye középkori történetét.³⁴⁶ A Mohács utáni kb. negyedszázad, tehát éppen a nemesi vármegye átalakulásának kezdete, már nem áll ilyen jól

³³⁶ Kubinyi 1984, 264-265.

³³⁷ Bónis 1971.

³³⁸ MOE 103.

³³⁹ Füssy 1902, 119-121.

³⁴⁰ Bilkei 2004, 48. 2. táblázat.

³⁴¹ Tordai 1989, 333-342.

³⁴² Bilkei 2004, 48. 2. táblázat.

³⁴³ Bilkei 2004, 41.

³⁴⁴ MOE 103.

³⁴⁵ Bilkei 1993, 7-16. – Óze 1996. I. köt., 5-63.

³⁴⁶ Holub 1929.

források dolgában.³⁴⁷ A megye működésének legfontosabb írásos emlékei a közgyűlési jegyzőkönyvek Zalában csak 1555-től maradtak fenn,³⁴⁸ a megye levéltárának sorsáról pedig nincs tudomásunk. Az 1526 utáni időkből származó megyei oklevelek is csak szórványosan bukkannak fel.³⁴⁹

A Mohács utáni zalavári és kapornaki hiteleshelyi oklevelek azonban, ha nem is számtalan, de sok használható adatot tartalmaznak a kora újkori Zala megye működéséhez.

Az oklevelekből megismert megyei tisztségviselőkről az előbbi fejezetben már volt szó. A megye a Mohács utáni években is folyamatosan működött, ezt a több-kevesebb rendszerességgel megtartott gyűlések és törvényszékek említései is bizonyítják.³⁵⁰

1530. január 30. Szentlászló – *congregatio*

1540. április 15. Kapornak – *sedria*

1541. október 30. Kapornak – *congregatio*

1541. december 8. körül Kehida – *congregatio*

1542. július 9. Csabrendek – *sedria*

1542. november 19. körül Kehida – *congregatio*

1543. június 10. Kapornak – *sedria*

1544. október 2. Kapornak – *congregatio*

1547. szeptember 29. Kapornak – *sedria*

A kettős királyválasztás korából alig van adat.³⁵¹ Az ország három részre szakadása után, 1541. október 30-án Zala hűségnyilatkozatot tett Ferdinándnak a Kapornakon tartott közgyűlésen, amint ezt Nádasdy Tamásnak Choron Andrásához írt leveléből tudjuk.³⁵² Ezután már rendszeresen tartottak gyűléseket. Összehívásuk gyakoriságát az adott helyzet határozhatta meg, mert különösebb rendszeresség nem figyelhető meg bennük. A gyűlések színhelye a középkoréhoz³⁵³ képest annyiban változott, hogy egyre többször került át Kehidáról Kapornakra.³⁵⁴ Közben

³⁴⁷ A későközépkori megye működéséről legutóbb: Tringli 2001. és 2001/1, a kora újkoriról Dominkovits 2005.

³⁴⁸ Bilkei-Turbuly 1989.

³⁴⁹ Pl. Bessenyei 1994, 208-209. – HO V. Nr. 285.

³⁵⁰ Bilkei 2000, 7-22. – Bilkei 2004, 57. 5. táblázat – forráshivatkozásokkal.

³⁵¹ Bilkei 2004, 43-46. – Pl. 1540. április 16. János király mandátumára írt jelentésfoglalmazványon: *in sede iudiciaria in oppido Kapornak celebrata*. Bilkei 1999, nr. 187.

³⁵² Bessenyei 1994, nr. 274: *tota universitas nobilium comitatus Zaladiensis.. congregacione ipsorum in Kapornak per manus suas nobis iuraverunt*.

³⁵³ Csukovits 1997, 361-385.

³⁵⁴ 1541-ben és 1542-ben *congregationem ad possessionem Kethyda*; Bilkei 2002, nr. 240. – 1543. június 10: *in oppido Kapornak... sedis iudiciarie*; uo. nr. 282. – 1544. október 2-án *in congregatione Kapornak* mutatott be Péter szerzetes egy idéző levelet a megye tisztségviselőinek.

ítélőszéket tartottak a járások székhelyén is, mint 1542. július 9-én Csabrendeken a tapolcai és szántói járás nemesei részvételével.³⁵⁵ A későbbi években a székhely teljesen Kapornakra került át, ami miatt Csányi Ákos, Nádasdy vezető szervitora, korszakunk fontos szereplője levelében méltatlankodott:

„... mai napon [1558. január 2. – B. I.] zolkabíró hirdete ezten ez napra Kapornakra giülésbe, az Bánfi urak zavával, királi Üfelsége akarattjából, jól lehet az mi giülés heliünk Kedhida és Zent Gerolt” [Szentgrót – B. I.].³⁵⁶ Egyébként tőle tudjuk a magyar szóhasználatot, következetesen különíti el a „gyülés” és a „szék” szavakat, ez utóbbi természetesen a *sedriát* jelöli.

Az autonóm megye kialakulásának folyamatára, a megye önkormányzati jellegűvé válására³⁵⁷ a későbbi évtizedek közgyűlési jegyzőkönyvei adnak majd választ.³⁵⁸

A megye és a területén működő hiteleshelyek közötti kölcsönös kapcsolatra természetesen már a középkorból vannak adatok. A megyék tevékenységére már a 15. században fontos forrást jelentenek a hiteleshelyi oklevelek, főleg a kikiáltott közgyűlések ügyei. A megye is részt vett az igazságszolgáltatásban, a nagybírák hasonló mandatumokat intézhettek hozzá, mint a hiteleshelyhez, de a megye nem lett hiteleshely, mert nem volt autentikus pecsétje.³⁵⁹ A közgyűlésen (ami nem azonos a kora újkorban kialakuló megyegyűléssel) részt vett a hiteleshely embere is, hogy a szükséges feladatokat elvégezhesse.³⁶⁰

A 14-15. században néhány dunántúli megyében szokásban volt, hogy ugyanolyan kérést intéztek a hiteleshelyekhez, mint a nagybírák,³⁶¹ ezek között volt Zala megye is. Megyénkben a jelentősebb forgalmat lebonyolító hiteleshely, Kapornak egybeesett az egyik sedriaszékhellyel és a két zalai hiteleshely illetékességi köre csak saját megyéjére terjedt ki. A kapornaki hiteleshelynek így volt lehetősége megyei megbízásokat is ellátni.³⁶² A megyék és a hiteleshelyek ilyen közös működésére a Zsigmond korból vannak adataink.³⁶³ A Mohács utáni évtizedekben jóllehet a két zalai hiteleshely területi hatásköre megnőtt, működésük töretlen volt, nem volt szükség arra, hogy a megye hiteleshelyi tevékenységet végezzen. A megye és a hiteleshely azonban már a középkortól kezdve kapcsolatban állt egymással a jegyző személyében. A hiteleshelyi jegyzők többnyire világi írástudók voltak (lásd fentebb 2.2.2. fejezet). Már a 16. század elejéről van arra adat, hogy a sági

³⁵⁵ Bessenyei 1994, nr. 286: *vicecomites ac universitas et iudicium ... sedis ... ad oppidum Czabrennek universaliter convenisemus et consedissemus.*

³⁵⁶ Óze 1996, nr. 225.

³⁵⁷ Föglein 1923-1924, 467-492. – Tringli 2001/147.

³⁵⁸ Bilkei-Turbuly 1989.

³⁵⁹ Tringli 2001/1, 10-12.

³⁶⁰ Uo. 14. – Eckhart 1914.

³⁶¹ C. Tóth 2002, 351-364.

³⁶² Holub 1929, 311-327.

³⁶³ C. Tóth 2002, 364.

konvent jegyzője egyben Hont megye *sedriájának* is jegyzője volt.³⁶⁴ Valószínűleg ez más megyék esetében is így lehetett, mivel nem volt sok alapvető jogi ismeretekben és oklevélszerkesztésben jártas ember egy-egy megyében.³⁶⁵ Ha Kapornak esetét nézzük, ami *sedria* székhelye is volt, joggal feltételezhetjük, hogy a hiteleshelyi *notarius* igény szerint elláthatta a törvényszék jegyzőjének feladatát is. Ez a jelenség általános lehetett még akkor is, ha csak egy konkrét adatunk van 1550-ből Kapornakról: *Blasius litteratus de Porgovez notarius conventus et sedis*.³⁶⁶

3. 3. A megyei nemesség familiárisi és rokoni kapcsolatai

A továbbiakban a dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a zalai köznemesség társadalmi-gazdasági mobilitásának két másik útján, a familiaritáson és a jó házassági kapcsolatokon keresztül felemelkedéséhez milyen forrásanyagot jelentenek a hiteleshelyi oklevelek.

A Mohács előtti két évtizedben már stabilizálódott a nemesség rétegződése, elkülönült egymástól a bárói és a nemesi rend, az átmenet lehetőségei beszűkültek. Ákosházi Sárkány Ambrus karrierje a zalai köznemességtől az országbírói székig kivételes.³⁶⁷ A nemesség legnagyobb számú csoportját a birtokai nagysága alapján középbirtokosnak nevezett réteg adta, aki a hiteleshelyi oklevelek állandó szereplőjeként az *egregius* jelzőt hordta.³⁶⁸ Ez a kép a Mohács utáni évtizedben sem változott meg alapjaiban, legfeljebb a köznemesség tovább differenciálódott, a kisbirtokosság aránya megnövekedett.³⁶⁹

A társadalmi mobilizáció fő mozgatórugója a Mohács utáni évtizedekben a középkori familiaritásból kinőtt szervitori intézmény volt.

3. 3. 1. Familiárisi/szervitori kapcsolatok

A szervitorság lényege ugyanaz volt, mint a középkori familiaritása: egy többnyire nemes jogállású személy, a nálánál hatalmasabb úr szolgálatában katonai, birtokigazgatási, titkári, vagy

³⁶⁴ Idézi: Fügedi 1984, 124. 66. jz-ben.

³⁶⁵ Föglein 1936, 149-171.

³⁶⁶ ZML XII. 1. hh. fasc. 2. nr. 117.

³⁶⁷ Kubinyi 1994.

³⁶⁸ Kubinyi 2004, 7-9. – Draskóczy 2000, 104-111.

³⁶⁹ Várkonyi 1999, 112 – Pálffy 2000, 148-153.

hivatali helyettesítési feladatot vállalt, amiért ellenszolgáltatást kapott. A terminológiai változás a 15-16. század fordulóján már tartalmi változást is jelentett.³⁷⁰ A szolgálat már a Jagelló-kor végétől kezdett átalakulni, meghatározott időre szóló, készpénzben fizetett szolgálatvállalást jelentett, ami szükségszerűen a személyes kötöttségek lazulásához vezetett.³⁷¹ Ha egy nagyúr szolgálatában sokan álltak, a lépcsőzetes függés rendszere alakult ki köztük, így a familiárisi (és mint látni fogjuk, a rokon) kapcsolatokon keresztül összefonódott Zala teljes köznemesi társadalma. A szervitorság a kisebb birtokosok számára a társadalmi-gazdasági felemelkedés lehetőségét jelentette, vármegyei tisztségeket nyerhettek el és hosszú ideig tartó hűséges szolgálattal gyarapíthatták vagyonukat.³⁷² A koraiújkori szervitorság kutatásának legfontosabb forrásanyagát az uradalmi gazdálkodási iratok, fizetési jegyzékek ill. a levelek jelentik.³⁷³ A Mohács utáni zalai hiteleshelyi oklevelek, különösen a hatalmaskodás kivizsgálását elrendelő mandátumok új forrásokat hozhatnak be a kérdéskör kutatásába. (Megjegyzendő, hogy az oklevél természetesen más típusú forrás, mint a levél, így a szervitorság személyes vonásai nem jelennek meg bennük.) A hatalmaskodást ugyanis többnyire nem az azt elhatározó nagyúr követte el, hanem szolgálattelvői. Az oklevelekben név szerint felsorolt szervitoroknak többször feltüntették az esetlegesen viselt tisztségét. Innen ismerjük pl. a zalai várak várnagyait és udvarbíráit, ill. *dominus*aikat.³⁷⁴

Zalavár 1525-től a Mohács utáni évtizedekben Nádasdy Tamás érdekszférájába tartozott egészen a haláláig. Mint fentebb láttuk, *commendatorsága* után saját emberét, Háshágyi Ferencet jelölte utódjának. A Háshágyiak egyébként még a Kanizsai család familiárisai voltak,³⁷⁵ ezt még évtizedekkel későbbi oklevelek is bizonyították. Pl. 1544. március 19-én Ferdinánd mandatumot intézett a kapornaki hiteleshelyhez, amelyben Henyei Bernát panaszának kivizsgálására utasította a konventet: a panaszos Kanizsai Dorottytól pénzt és ezüstneműt kapott szolgálataiért, amiket Háshágyi Dénesnek, az úrnő másik szervitorának és officialisának adott át megőrzésre, de ő nem akarta azokat visszaadni, halála után most annak feleségétől, Kányaföldi Kerecsenyi Katalintól és fiától kéri vissza.³⁷⁶

A Háshágyiak biztosan Orsolyával együtt kerültek új uruk, Nádasdy Tamás szolgálatába és évtizedekig ott láthatjuk őket.

³⁷⁰ Megjegyzendő, hogy hiteleshelyi okleveleink mindkét terminust használják sokszor et-el összekötve: *familiaris et servitor*.

³⁷¹ Varga 1981, 189-194. – Kubinyi 1984, 265. – Varga 1996, 179-182.

³⁷² Maksay I. 1990, 39-42. – Dominkovits 2005, 863-864.

³⁷³ Takáts-Komoróczy 1932. – Dominkovits 2005, 863-864.

³⁷⁴ A dolgozatnak nem célja foglalkozni a *castellanus-provisor-officialis* tisztségek hatásköreinek elemzésével, amelyek esetenként egyis fedték egymást. Egyébként sem a tisztség feladatköre volt a meghatározó, hanem az azt betöltő személy tekintélye és hatalma. Lásd hozzá: Óze I. 1996, 22.

³⁷⁵ Füßy 1902.

³⁷⁶ Bilkei 2002, nr. 310.

A zalavári vár személyzete közül ezekből az évtizedekből a hiteleshelyi oklevelekből ismerjük Apáti Nagy István udvarbíró,³⁷⁷ Egervári László várnagyot³⁷⁸ valamint Zoltai András és Miklós várnagyokat.³⁷⁹

A zalavári apátság birtokainak része volt Csács, 1532-ben Kürtös János volt az officiális, akinek dominusa, Nádasdy Tamás kiállította az igazolást arról, hogy abban az időben, amikor a birtokot igazgatta, hűségesen szolgált.³⁸⁰ Hasonlóan az apátság birtoka volt Rada, aminek a tiszttartója Hispán András 1530-ban a beszolgáltatott bortizedekről számolt el Nádasdy Ferencnek, Tamás apjának.³⁸¹ A nagyrúri familiárisainak familiárisai közül Háshágyi Ferenc Farkas nevű sójtőri tiszttartója ismert egy hatalmaskodási oklevélből.³⁸²

A Kerecsenyiek kányaföldi várának várnagya Porkoláb Mihály,³⁸³ Csányi Ákos tiszttartója Töröki Benedek,³⁸⁴ Ákosházi Sárkány Antal hahóti tiszttartója, a nem nemes Szabó Mihály³⁸⁵ voltak.

Nádasdy Tamás szervitori köréből már sokan (de nem teljesen) ismertek. Az 1529-1542. közötti készpénzfizetési jegyzékekben a Kutasi, Bezerédi, Rajki, Sibrik, Zichy, Csányi, Damonyai, Ebergényi, Fáncsi, Kisfaludi, Pribék familiák tagjai szerepelnek Zalából, mint a nagyrúri szolgálatában állók.³⁸⁶ Az 1540-es, 50-es években pedig Háshágyi Dénes, Csányi Ákos, Szele Jakab voltak az akkori országbíró legfontosabb zalai szervitorai.³⁸⁷ A zalai hiteleshelyi oklevelek a fentebb bemutatott néhány nívvel egészítették ki ezt a kört.

Érdemes külön kitérni Csányi Ákosra. Apja, Balázs Zala megye alispánja volt, 1520-1526. között biztosan, feltételezhetően tovább is, ezenkívül Szapolyai 1527. évi budai országgyűlésén ő képviselte a megyét.³⁸⁸ Ákos fiát 1534-ben említi először egy oklevél, amelyet Ferdinánd birtokbaiktatási ügyben intézett a kapornaki konventhez, és őt királyi emberek jelölték.³⁸⁹ (Hasonló szerepben bukkant fel 1538-ban is.³⁹⁰) Ekkor már biztosan Nádasdy Tamás szolgálatában állt. 1546-ban és 1547-ben hatalmaskodási ügyek aktív szereplőjeként bukkant fel a

³⁷⁷ 1529: Bilkei 1999, nr. 140-1530: Bilkei 1999, nr. 66.

³⁷⁸ 1541: Bilkei 2002, 223.

³⁷⁹ 1543: hh. C. protocollum 88.-1548: Bilkei 2006, kézirat nr. 503.

³⁸⁰ Bilkei 1999, nr. 78.

³⁸¹ Bilkei 1999, nr. 66.

³⁸² 1542: Bilkei 2002, nr. 226.

³⁸³ 1546. Bilkei 2006, kézirat nr. 485.

³⁸⁴ 1547. Bilkei 2006, kézirat nr. 466.

³⁸⁵ 1540. Bilkei 2002, nr. 245.

³⁸⁶ Dominkovits 2002, 34.

³⁸⁷ Komoróczy 1932, 50-52.

³⁸⁸ Bilkei 2000, 252 – Bilkei 2004, 41.

³⁸⁹ Bilkei 1999, nr. 96.

³⁹⁰ Bilkei 1999, nr. 144-151.

hiteleshelyi oklevelekben.³⁹¹ 1534-től 1571-ig maradtak fenn levelei, amelyek nagy részét urához, Nádasdy Tamáshoz írt.³⁹² A levelek bőséges adatokat szolgáltatnak katonai szolgálatvállalásához.³⁹³ (Birtokai gyarapítását más helyen már bemutattam.³⁹⁴)

Csányi Ákos levelei egyébként – ugyan tárgyalt korszakunknál egy évtizeddel későbbi időből – alapvető forrásai a megye működésének. Nádasdy vezető servitorának, jóllehet nem viselt megyei tisztséget, határozott elképzelései voltak a vármegye működéséről és a tisztségviselők kiválasztásáról is, amelyek – úgy tűnik – nem mindig egyeztek a főispánok véleményével. Különösen haragban állt Rajki Gábor alispánnal, ennek több alkalommal is hangot adott, pl. egy urához 1556. december 25-én intézett levelében:

„... Rajki Gábor, Hasági Imre szaván: eféle két inas vice espán soha mi köztünk nem volt, kik semi rézébe nem tugák, mi legien Isten zerént az ű tiztek, chak futnak, zomihozák az perédát makok telhetetlenségekre.”³⁹⁵

Egy másik levélben 1560. júniusában ismét hangot adott elégedetlenségének és közben azt is megfogalmazta, hogy mik az elvárások egy alispánnal szemben:

„Értem, hogi az Bánfi urak mindketen ot fen vadnak. Zólna nachákod velek, hogi lene más vicheespánunk, mert az ispánkba Hasági felfuvolkodot, minden konoz bozúsáknak, utána nem nézvén, az ő dolkát mibe kelene makát tartani, ha ű kegielmek ezt nem mielik, bizoni soha egiebb nem lehet bene, anagi konoz dolok esik. ... Tugia nachákod Hasági Ferenchnek is az ispánoktul, kivel vér zerént atjafi, minemű éktelen niomorúsáka bántása vagion. Tahi uramal azoniom egi ember giermeke, miért Hasági Ferench uram ismeri Istenét. Törvénihez is ért. Diákul is tud. ... Jó volna ötet Zalán inét ispáná teni. Zalán tul az ak [sic!] Pető Jánost, kikel, látja Isten, egi zót sem zoltam róla mi nem örökség az vite espánsák, és nachákod mekbochása, hogi ilien két inasra jutott volna, ez vármegiének dolka. ...”³⁹⁶

A Zalában nagy befolyással bíró, főispáni hivatalt is viselő főúri família, az Alsólendvai Bánffyak szervitorai közül már kevesebben ismerünk, többnyire alsólendvai várnagyokat.

1529. Lórántházi Lóránt János *provisor*.³⁹⁷

1542. Lórántházi Lóránt Péter *provisor*.³⁹⁸

1542. Kurcsovics Boldizsár *castellanus*.³⁹⁹

³⁹¹ Bilkei 2006, kézirat nr. 397. 406. 466.

³⁹² Óze, 1996.

³⁹³ Uo.

³⁹⁴ Bilkei 1994, 12-15.

³⁹⁵ Óze 1996, nr. 173.

³⁹⁶ Óze 1996, nr. 366. – idéztem: Bilkei 2004, 45.

³⁹⁷ Bilkei 1999, nr. 50.

1543. Zsoldos Miklós *provisor*.⁴⁰⁰

1543. Cupi Kelemen *vicecastellanus*.⁴⁰¹

A várnagyi udvarbírói tisztség lehetett a leginkább jellemző familiárisi szolgálat, ez jelent meg leginkább az oklevelekben. Az ekkor már szintén Nádasdy Tamás befolyása alatt lévő kapornaki vár castellanusa 1533-ban Isebori János deák volt,⁴⁰² 1548-ban pedig Markalházi Markal Ferenc.⁴⁰³

A Gersei Pethő család kemendi várának volt castellanusa és officialisa Almás Mátyás 1541-ben, ill. 1545-ben Nagy Mihállyal együtt látta el ezt a feladatot.⁴⁰⁴ A Pethők Rezi várának pedig Köveskaldi Gergely volt a várnagya és tiszttartója.⁴⁰⁵ (A tisztségek elnevezése itt is a hatáskörök összemosódására utal.)

Gecsényi Lajos és Dominkovits Péter kutatásaiból tudjuk, hogy a 16. század végén–17. század elején a Nyugat-Dunántúl vezető vármegyei köznemesség kettős szerepben jelent meg, főúri familiárisként és vármegyei tiszttviselőként.⁴⁰⁶ A főurak a szolgabírói hivatalokig bezárólag bele akartak szólni a vármegyei tisztikarok összetételébe, ezért igyekeztek valamelyik vezető szervtorukat megyei tisztségbe (főleg alispáni) juttatni.⁴⁰⁷ Ez a tendencia a 16. század közepén még nem lehetett erős. Nádasdy Tamás hatalma Zalában annyira erős volt, hogy a főispáni hivatal viselő Bánffyak nem tudták szervitoraikat hathatós pozíciókba juttatni. Csányi Ákos megyei hivatalt nem viselt de pl. 1547-ben ő végezte Kanizsa környékén a *connumeratiot* és az alispánok az ő kezébe adták az adót.⁴⁰⁸

Mindenesetre a hiteleshelyi oklevelek is igazolják azt a tényt, amit Csányi Ákos utóbb idézett leveléből is láttunk: Nádasdy és a Bánffyak, valamint szervitoraik között ellentétek feszültek, ami kölcsönös hatalmaskodásokban is megnyilvánult. 1541-ben Háshágyi Ferenc familiárisaival hatalmaskodott Bánffy László szentgyörgyi birtokán.⁴⁰⁹ 1541-ben és 1542-ben az akkor már főispán Bánffyak István és László a megyegyűlés idején Kehidán feldúlták Háshágyi Dénes özvegyének, Kányaföldi Kerecsenyi Katalinnak a birtokát.⁴¹⁰ A két nagyúr között személyes konfliktus is volt: 1543-ban Nádasdy Tamás panaszolta be Bánffy Lászlót, mert az Zalavár

³⁹⁸ Bilkei 2002, nr. 346.

³⁹⁹ U.o.

⁴⁰⁰ Bilkei 2002, nr. 228.

⁴⁰¹ Bilkei 2002, nr. 292.

⁴⁰² Bilkei 1999, nr. 92.

⁴⁰³ Bilkei 2006, kézirat, nr. 557. – *castellanus abbacie de Kapornak*.

⁴⁰⁴ Bilkei 2002, nr. 215. és 366. – Bilkei 2006, kézirat, nr. 402.

⁴⁰⁵ Bilkei 2006, kézirat, nr. 430.

⁴⁰⁶ Gecsényi 1993, 237–253. – Dominkovits 2005/1, 127–161.

⁴⁰⁷ Dominkovits 2005, 880–883.

⁴⁰⁸ Komoróczy 1932.

⁴⁰⁹ Bilkei 2002, nr. 223.

⁴¹⁰ Bilkei 2002, nr. 240.

váranak a területén hatalmaskodott, az ügyben fogott bírák ítéleztek, de ítéletüket Bánffy László nem fogadta el.⁴¹¹

3.3.2. Házassági és rokoni kapcsolatok

A házasság a késői középkorban és a korai újkorban egyaránt a családi politika eszköze volt. Ez különösen az arisztokrácia köreiből volt így, de mint látni fogjuk a köznemességen belül is érvényesült. A korszak demográfiai viszonyai miatt a házasság mindkét fél számára nem egyszeri esemény volt, ezért lehetőség nyílt a rokoni kapcsolatok bővítésére. Házasságra többnyire az egymáshoz társadalmi helyzetben és vagyonban közel állók léptek, ami alól természetesen voltak kivételek. A köznemesi származású férfiak arisztokrata lányokkal kötött házasságok révén emelkedhettek feljebb, ez társadalmi presztízsüket és vagyonukat egyaránt emelte.⁴¹²

A családi kapcsolatok kutatásának klasszikus forrásai mindig a korabeli levelek voltak, ezeket számos új adattal egészítik ki a hiteleshelyi oklevelek.⁴¹³

A hiteleshelyek előtt nők is megjelentek bevallást tenni, ill. a mandatumokban is előfordulnak hitbér, jegyajándék és leánynegyed ügyekben, így meglehetősen sok az adat az oklevelekben házassági-rokoni kapcsolataikról (szüleik, férjeik, gyermekeik, testvéreik nevei a rokoni kapcsolatok megjelölésével).

A zalai Jagelló-kori arisztokrata házasságok közül előzményként megemlíthető, hogy a mágnáslány Rozgonyi Klára kétszer is zalai főúr felesége lett, először Egervári Lászlóé, majd Kanizsai Györgyé.⁴¹⁴ Rozgonyi Klára volt az édesanyja Bélteki Drágfi Annának, akinek Kanizsai Lászlóval kötött házasságából született Orsolya,⁴¹⁵ később Nádasdy Tamás felesége.⁴¹⁶

Az arisztokrata családok körében a 16. század közepén csak néhány esetben fordult elő, hogy külföldi házastársat választottak,⁴¹⁷ még nem alakult ki a Habsburg Birodalomra jellemző „nemzetek feletti arisztokrácia”.⁴¹⁸ A hiteleshelyi oklevelekben zalai birtokosként fordult elő Székely Magdolna, akkor már: *olim magnifici Thome Zechy, pridem vero spectabilis et magnifici condam comitis Alexy Thurgo de Bethlenffalva relicta, nunc vero consors generosi et magnifici Joannis, a Pernstaya* valamint első házasságából származó lánya, Felsőlendvai Szécsi Margit: *consors spectabilis et magnifici*

⁴¹¹ Bilkei 2002, nr. 312.

⁴¹² Fügedi 1970, 77-96. – Maksay I. köt. 1990, 36-39.

⁴¹³ Szalay 1861.-Takács 1926.-Vida 1988. – RML.

⁴¹⁴ Fügedi 1970, 86-87.

⁴¹⁵ ETE I. nr. 376.

⁴¹⁶ Horváth 1838. – Vida 1988. – Péter 1997. – Bessenyei 1998.

⁴¹⁷ Koltai 2002.

*Nicolai comitis a Salmis.*⁴¹⁹ Alsólendvai Bánffy Jánosnak, Szapolyai nádorának a felesége Ormosdi Székely Margit volt, aki érdekes módon többnyire hatalmaskodás kezdeményezőjeként szerepel a hiteleshelyi oklevelekben 1539 és 1545 között.⁴²⁰ Fiának, Istvánnak, aki 1541-től Zala egyik főispánja volt, Gutí Ország Magdolna volt a felesége.⁴²¹ Fennmaradt esküvői meghívójuk tanúsága szerint 1543. január 22-én keltek egybe Alsólendván.⁴²²

A zalai főrangú és köznemesi családok házasodási köre biztosan kiterjedt a megyehatárokon túlra, néha messzebbre is. Már a későközépkorból ismerünk erre példákat, Rátóti Gyulafi István ülnök felesége Bátorfi lány volt, Csébi Pogány Zsigmond ügyvédé pedig Várdai lány.⁴²³ Egy 1544. évi oklevél szerint pedig Csébi Pogány Sára a Mohácsot túlélő Brodarics kancellárnak, Mátyásnak a felesége volt.⁴²⁴ Arra is van példa, hogy nagybirtokosok olyan köznemesi családokkal kerültek kapcsolatba, amelyek ezek vezető rétegéhez tartoztak. Alsólendvai Bánffy Petronella a köznemes Ákosházi Sárkány János felesége volt, nem kis presztízsemelkedést hozva a férj családjának.⁴²⁵ Ennek a Jánosnak egy 16. századi genealógiai feljegyzés tanúsága szerint hat lánya volt, akiket férjhez adva Zala megye tehető közép-nemesi familiáinak nagy részével rokoni kapcsolatba került.⁴²⁶ A fentebb idézett zalavári oklevél 1531-ben név szerint említi Borbálát, Zsófiát, Margitot és Orsolyát. Utóbbi kettőnek a további sorsáról is vannak adatok. Margit a már többször említett Mezőlaki Ferenc kapornaki jegyző (majd világi kormányzó) felesége volt. Unokatestvére Ákosházi Sárkány István pedig feleségül vette Mezőlaki Annát, Ferenc testvérét.⁴²⁷ Orsolya első házassága révén Nyitra megyébe került, majd második házasságában Bakics Péterrel Sopron megyébe.⁴²⁸ Nádasdy Tamás is törekedett arra, hogy a saját rokoni és szervitori kapcsolatait házasságok útján kiszélesítse. Hűségese familiárisának, Csányi Ákosnak a felesége, a hasonlóan saját familiárisi családból származó Sitkei Anna volt.⁴²⁹

A zalai hiteleshelyi oklevelekben 1535 és 1548 között legtöbbször szereplő nemes hölgy Kányaföldi Kerecsenyi Katalin, Háshágyi Dénesnek a zalavári kormányzóságban Nádasdy Tamást

⁴¹⁸ Pálffy 2007.

⁴¹⁹ Bilkei 2006, kézirat, nr. 402. 1545. szeptember 4. ill. uo. nr. 448. 1546. november 4. – Erdélyi 2005, 69.

⁴²⁰ Bilkei 1999, nr. 159. – Bilkei 2002, nr. 228. nr. 235. – Bilkei 2006, kézirat nr. 384.

⁴²¹ 1543. Bilkei 2002, nr. 229. 262.

⁴²² ETE IV. 154 p. nr. 123.

⁴²³ Kubinyi 1984, 11. p. 47. és 52. jz.

⁴²⁴ Bilkei 2002, nr. 339.

⁴²⁵ Bilkei 1999, nr. 72. 130.

⁴²⁶ Idézttem: Bilkei 2002, 114 p. 25. jz.

⁴²⁷ Bilkei 1994, 7-8.

⁴²⁸ Uo. 13-14.

⁴²⁹ MOL. E. 185. Nádasdy Missiles 33. csomó. – Az adatot Ruzsa Károlynak köszönöm.

követő szervitor felesége.⁴³⁰ Zálogügyletek, birtokbaiktatások szereplőjeként, hatalmaskodások kezdeményezője vagy elszenvedőjeként egyaránt számos okleveles adat szól róla.⁴³¹

3. 4. A megyei nemesség anyagi kultúrája, életmódja

Végül arra a kérdésre keressük a választ, hogy a Mohács utáni zalai hiteleshelyi oklevelek milyen forrásértékkel bírnak a korszak köznemessége anyagi kultúrájának, ingó vagyonának illetve életmódjának megismeréséhez.⁴³²

A köznemesség ingó vagyonának egyik részét a készpénz, ékszerek, nemesfém használati tárgyak és értékes textíliák jelentették, a másik részét pedig a gazdálkodásból származó javak, a termények és a haszonállatok.⁴³³ Az anyagi kultúrára vonatkozó adatok találhatóak a testamentumokkal, hitbér- és jegyajándékokkal, zálogügyletekkel és a hatalmaskodási ügyekkel foglalkozó hiteleshelyi oklevelekben (lásd 2. 5.3. fejezet).

Az oklevelekből nyert adatokat a korszak régészeti anyagával érdemes összevetni. A tárgyi kultúra kutatói előtt már régóta ismert az a tény, hogy az írott forrásokból és a régészeti leletekből ismert tárgyak köre nem teljesen fedi egymást. Különösen jól látszik ez a végrendeleteknél, leltáraknál, amelyeknél egy bizonyos értékhatár alatti tárgyakat nem tartottak szükségesnek megemlíteni. Ezzel szemben a hatalmaskodásokról szóló oklevelek bizonyos spontaneitást mutatnak, az erőszakos cselekményeknek értékesebb és értéktelenebb tárgyak egyaránt áldozatul estek, a hatalmaskodók minden mozdíthatót (*omnia mobilia*) elvittek, ahogy szinte már közhelyszerűen panaszozzák az oklevelek.⁴³⁴

A hiteleshelyi oklevelek a korabeli zalai birtokos köznemesség asszonyai ruházatkodási szokásaihoz illetve ruhadarabjaiknak az ingóvagyonban betöltött szerepéhez nyújtják a legtöbb adatot. Annak a ténynek, hogy a ruházat minden korban a társadalmi hierarchia jelzője volt, mentalitásbeli következménye az lett, hogy az emberek legalább öltözködésükben szerettek volna hasonlítani a náluk feljebb levő társadalmi osztályokhoz, ami többnyire felesleges fényűzésben nyilvánult meg, mint ezt alábbi példáink is bizonyítják.⁴³⁵

⁴³⁰ Kosutány 1882, 462-464.

⁴³¹ Bilkei 1999, nr. 105. 134. 135. 143. 161. – Bilkei 2002, nr. 202. 205. 240. 265. 276. 310. – Bilkei 2006, kézirat nr. 357. 372. 379. 418. 464. 482.

⁴³² Természetesen a hiteleshelyi oklevelek adatai a zalai köznemesség birtokviszonyaira és nemesi kúriáira is értékes kiinduló forrásanyagként szolgálhatnak majd egy később elvégzendő munka során.

⁴³³ Maksay I. 1990, 17-24.

⁴³⁴ Bilkei 2002/2, 10-22.

⁴³⁵ Bilkei 2007/1.

A jobb ruhadarabok nagy értéknek számítottak és nemzedékről nemzedékre öröklődtek. A nyugat-dunántúli arisztokráta és köznemes nők által hordott ruhadarabok legfeljebb csak mennyiségben különböztek egymástól. Házasságok révén a jómódú köznemesség lányai bekerülhettek a főrangúak közé és fordítva is. A Nyugat-Dunántúl területének a családjai részben egymás között házasodtak, így a nők ruhái és ékszerei rendszeresen útra keltek.

1548. december 3-án Nádasdy Tamás országbíró mandatumot intézett a kapornaki konventhez, amely szerint Lónyai Borbála úrnő, Kaboldi Weispryacher János soproni főispánnak, Ferdinánd hűséges hívének felesége egy zalai köznemes, a vitézlő Pölöskei Ördög László özvegyétől, Katalintól nem kisebb, hanem egészen nagy vagyont érő ingóságokat kér vissza, amiket egyébként 23 sorban sorol fel az oklevél. Borbála asszony édesanyja, Csapi Erzsébet testvére volt Ördög László első feleségének, Csapi Ilona nemzetes asszonynak. A téma szempontjából most nem a jogi eljárás érdekes, hanem a Pölöskei Ördög család kezében felhalmozódott óriási értékű ingóvagyon, ami valószínűleg többszöri házasságok miatt vált ilyen tekintélyessé. Az oklevél egyébként 2 gyémántos násfát, gemmákat, gyémánt, rubin és smaragdkövet, 2 arany nyakéket, 2 gyöngyös pártát, 12 köves aranygyűrűt, 2 nyest subát, 1 gyöngyös atlaszselyem, 1 másik zöld atlasz, 2 taft, 3 kamuka és 3 bársonyszoknyát sorol fel ezüstkanalak, kupák, poharak, szőnyegek, kárpitok, baldachinok, selyem lakástextíliák stb. társaságában.⁴³⁶ Mindez egy olyan nemesasszony birtokában volt, aki az 1549-es portális összeírás szerint Zala megyében 25 portát birtokolt.⁴³⁷

A kar gondolkodásmódja szerint a nemesi életideál megkövetelte a gazdaság nyilvános mutogatását, erre a fenti példa alapján is láthatóan a női ruhák és ékszerek különösen alkalmasak voltak.

Egy másik oklevélben, 1559. Bátori András országbíró intézett mandatumot a kapornaki konventhez, amely szerint Bakics Péter özvegye, Orsolya és Tóth Tamás felesége, Zsófia nemzetes asszonyok kéri vissza gyermektelenül meghalt testvérük, Ákosházi Sárkány Margit jegyajándékát annak férjétől, Mezőlaky Ferencről. Ez ugyan „csak” 14 sort tesz ki az oklevélben, de felsorol két aranyláncot, egyikük 20 aranyból, 6 aranygyűrűt, 3 gyöngyös fejéket, három arannyal átszőtt fátlyat, 5 prémes subát, 6 taft, damaszt, tabit és itáliai szövet szoknyát, mellettük pedig a szokott lakástextíliákat. Mezőlaky Ferenc, a köznemes férj ekkortájt már a kortársak által is gátlástalan rablólovagnak tartott katona, a zalavári apátság világi kormányzója volt. Margit

⁴³⁶ Bilkei 2006, kézirat nr. 576.

⁴³⁷ Maksay II. 1990, 995.

asszony hozományát bizonyára gyarapították a főrangú édesanyától, Alsólendvai Bánffy Petronellától örökölt holmik is.⁴³⁸ (Fentebb már volt róluk szó.)

Az előbbi kép példa azt valószínűsíti, hogy a Mohács utáni évtizedek nemesasszonyainak ruhatarára és ékszerei több nemzedéken át több házassággal gyűltek össze.

Egy szerényebb női ruhatarát mutat be az eddig feltárt 1527 és 1548 közötti okleveles anyagból származó egyetlen testamentum. 1529. december 12-én végrendekezett a zalavári hiteleshely előtt Szántói Botka Imre özvegye, Szentersébet Terjék Márta.⁴³⁹ A hölgy mind apja, mind férje révén Zala megye jómódú birtokos köznemességéhez tartozott, családjá kapcsolatban állt Nádasdy Tamással. A jómódú nemesasszony anyagi helyzetének megfelelően meglehetősen gazdag tárgyi hagyatékra rendelkezett, lányaira ruhaneműket, szolgálóira gabonaféléket és állatokat hagyott.

Számottevő vagyont képviseltek a köznemesség háztartási eszközei, amelyek egy része reprezentációt szolgáló diszedény, más része használati tárgy volt.⁴⁴⁰ Szükség esetén ezek azonnal készpénzzé tehetőek voltak, ill. zálogba adhatták őket. A már többször említett Csányi Ákos 1552. május 10-én a kapornaki konventhez fordult abban az ügyben, hogy néhány ezüst holmit kapott zálogba Babics Györgytől és kérte ezek értékének megállapítását. A konvent *amrifabere*, István mester (újabb fontos művelődéstörténeti adat) a tárgyak mérlegelése után megállapította, hogy néhány közülük rézből, néhány pedig rossz minőségű ezüsből, így értéktelenek.⁴⁴¹

Az ezüst és ón holmik, tányérok, poharak, kanalak sokszor estek hatalmaskodás áldozatául⁴⁴²

Szerszámokat, munkaeszközöket kevés oklevél említ, ezekből viszont tudható, hogy a jobbágháztartások legértékesebb tárgyai közé tartoztak. 1543. április 13-án Ferdinánd intézett mandatumot a kapornaki konventhez Csébi Pogány Gáspár kérésére, akinek gyertyánági birtokán élő jobbágyságot Alsólendvai Bánffy István familiárisai kiraboltak. Minden portáról a termények, állatok és ruhaneműk mellett a szerszámokat is elvitték: fejsze, fűrő, szekérvasalás, kasza, kapa szerezpel a rablott holmik között.⁴⁴³

A hiteleshelyi oklevelek a nemesség életmódjának a ruházatkodás mellett a táplálkozási szokások ismeretéhez is forrásul szolgálnak.

1543. április 7-én, egy a Somogy megyei Szenyér várában keltezett oklevelében Ferdinánd király mandatumot intézett a zalavári konventhez, amelyben utasította a hiteleshelyet, hogy Béri János és Csabi Bazsó András zalai nemesek kérésére folytasson vizsgálatot ez utóbbi testvére,

⁴³⁸ ZML. XII. 1. hh. Nr. 1933.

⁴³⁹ Bilkei 2004-2005, 111-118.

⁴⁴⁰ Radvánszky 1986.

⁴⁴¹ ZML. XII. 1. hh. nr. 1034.

⁴⁴² Példák: Bilkei 2002/2, 17.

Farkas ellen, akinek a szervitorai lerohanták a panaszosok béri várát, onnan teheneket, disznókat, tyúkokat, libákat, búzát, szalonnát, sajtot, vajat és sót, mellettük fegyvereket és házi felszerelést raboltak el.⁴⁴⁴

A hatalmaskodásnak az eddig tárgyalt ruhaneműkön, ékszereken, használati tárgyakon kívül állatok, termények, egyéb élelmiszerek is áldozatul estek. Az oklevelek az élelmiszerek vonatkozásában is adatgazdagok, így értékes források a nemések asztalára kerülő ételnek-italnak, ill. alapanyagaiknak, mint ezt fenti példánk is bizonyítja. A kor legfontosabb élelmészeti cikkei a gabona, a marhahús és a bor szinte minden hatalmaskodást rögzítő hiteleshelyi oklevélben szerepelnek. 1529. február 20-án a veszprémi püspökség jószágigazgatója Báthori István nádor előtt tett panaszt, hogy néhány évvel azelőtt a püspökség, szepetneki tizedkerületéből származó gabona- és bortizedet zalai nemések elrabolták. A panasztevő falvanként részletezte az elrabolt gabona és bor mennyiségét és értékét.⁴⁴⁵

A hiteleshelyi oklevelekből feltáruló, a fentihez hasonló adatok gazdag forrásbázisát adhatják a továbbiakban a folyamatos feltárásnak köszönhetően a gazdaságtörténeti és az életmódkutatásoknak.

4. Összefoglalás, konklúziók

Az eddig elmondottak alapján összefoglalásul – de nem befejezésül – az alábbiakat állapíthatjuk meg. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyei 1526 utáni okleveleinek vizsgálatával feltehetőleg sikerült bizonyítani, hogy:

- 1.) a hiteleshelyek folyamatosan működtek a politikai helyzetűtől függetlenül mind a kettős királyválasztás, mind a három részre szakadás éveiben, hanyatlásról ezekben az évtizedekben még nem beszélhetünk,
- 2.) a hiteleshelyek tekintélye töretlen volt, szerepüket más intézmény nem vette át,
- 3.) a hiteleshelyek a tárgyalt korszakban ugyanúgy egységesen működtek – legalábbis a királyság területén – mint a középkor évszázadaiban, a változások első csírái csak a 16. század közepétől mutathatók ki,

⁴⁴³ Bilkei 2002, nr. 251.

⁴⁴⁴ Bilkei 2002, nr. 246.

⁴⁴⁵ Bilkei 1999, nr. 43.

- 4.) a hiteleshelyeknek, mint az ország egyik legrégebben és folyamatosan működő közigazgatási és jogi intézményeinek kiemelkedő szerepe volt a három részre szakadt ország összetartásában,
- 5.) a hiteleshelyek Zalában, ahol nem volt nagy művelődési centrumként funkcionáló főúri udvar, szabad királyi város vagy püspöki székhely, a gyakorlati életet szolgáló írásbeliség helyi központjai lehettek,
- 6.) a hiteleshelyi oklevelek forrásértéke jelentős: új forráscsoportként vihetők be a diplomatikai és hivataltörténeti szempontokon túl a korszak nemessége társadalomtörténetének kutatásaiba.

Zárszóként idézzünk Ferdinándnak Pozsonyban, 1549. február 22-én Mihályházi Heteyi Jánoshoz, Oltárci Nagy Mártonhoz és Isebori Deli Tamáshoz, „hűségese híveihez” intézett parancsleveléből! Előterjesztették a király előtt Semjénföldi Semjén András özvegyének és fiainak nevében, hogy a panaszosok és Szentmihályi Damonyai Péter között keletkezett viszályban öt évvel ezelőtt fogott bírák (*arbitri electi*) ítéleztek, de erről nem született egy hiteleshelyen sem oklevél, amire a jogaik védelmében szükség lenne⁴⁴⁶ (*arbitrativa deliberatione ac compositione vestra nulla hactenus in aliquo loco credibili fecisset fassione*). A király felszólítja az ügyben érdekelteket, hogy jelenjenek meg a kapornaki konvent hiteleshelye előtt, ahol a szóbanforgó ügyről oklevelés bizonysgot állítsanak ki a *communis iustitia* alapján (*super quaquidem fassione et attestatione vestra litteras tandem prefatis exponentis iurium eorumdem futura ad cautelam per predictum conventum ecclesie de Kapornak dari et emanari facere volumus et mandamus communi iustitia observata*).⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ ZML. XII. 1. hh. nr. 1908. – az oklevél kifejezései hűen tükrözik az eljárás változatlanlságát.

⁴⁴⁷ Köszönettel tartozom a munkám során nyújtott segítségért és biztatásért témavezetőmnek Geesényi Lajosnak, Dominkovits Péternek, Érszegi Géának, Fedeles Tamásnak, Kőfalvi Tamásnak., Pálffy Géának, Tringli Istvánnak.

5. Függelék

5. 1. Felhasznált irodalom

Levéltári források

Zala Megyei Levéltár (ZML)

IV. 1. a.	Zala Vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei.
IV. 434.	Ármalisok és diplomák.
XII. 1.	A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárai.
XII. 2	A Zalavári Apátság házi levéltára.
XII. 3.	A Kapornaki Apátság iratai.
XV. 1.	Mohács előtti oklevelek gyűjteménye
XV. 2. a.	Holub József kéziratai és jegyzetei.
XV. 9.	Pecsétnyomók gyűjteménye.

Kiadott források

Bessenyei 1994	Enyingi Török Bálint. (A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi Bessenyei József). Bp., 1994.
Bilkei 1999	Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527-1541. Zalaegerszeg, 1999. Zalai Gyűjtemény 47.
Bilkei 2002	Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1542-1544. Zalaegerszeg, 2002. Zalai Gyűjtemény 54.
Bilkei 2006	Bilkei Irén: A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1545-1548. Zalaegerszeg, 2006. (kézirát-Zala Megyei Levéltár)
Bilkei-Turbuly 1989	Bilkei Irén-Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555-1711. I. köt. 1555-1609. (szerk. Gyimesi Endre) Zalai Gyűjtemény 29. Zalaegerszeg, 1989.

Borsa 1984	Borsa Iván. A szenyéri uradalom a török időben (Forráspublikáció) In: Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv. (szerk. Kanyar József) Kaposvár, 1984, 77 – 134.
Borsa 1993	Borsa Iván: A somogyi konvent II. Ulászló kori oklevelei az Országos Levéltárban. 18. közlemény. In: Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv. (szerk. Szili Ferenc) Kaposvár, 1993. 27 – 30.
Borsa 1995-2001	Borsa Iván: A somogyi konvent oklevelei az Országos Levéltárban 1-7. Somogy Megye Múltjából. Levéltári évkönyv. (szerk. Szili Ferenc – Bósze Sándor) 6-32. Kaposvár, 1995-2001.
CJH	Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1526 - 1608. évi törvénczykkek. (szerk. Márkus Dezső) Bp., 1899.
Dominkovits 1996	Dominkovits Péter: XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából. Sopron, 1996.
DRH II.	Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458-1490. (összeáll. Bónis Görgy-Érszegi Géza-Teke Zsuzsa) Bp., 1989.
ETE	Bunyitay Vince-Rapaics Raimund-Karácsonyi János-Kollányi Ferenc-Lukcsics József: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I-V. köt. Bp., 1902-1912.
HO	Nagy Imre-Paur Iván-Ráth Károly-Ipolyi Arnold-Véghelyi Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I-VIII. Bp., 1865-1891.
Istvánffy	Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből (ford. Juhász László) Bp. 1962.
Iványi 1904	Iványi Béla: Egy 1526 előtti ismeretlen kézíratos formulás könyv. Történelmi Társ 5, 1904, 481-538.

Iványi 1942	Iványi Béla: A körmendi levéltár memorabiliái 1352-1698. (Körmendi Füzetek 2) Körmend, 1942.
Jakó 1990	Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. (1289-1556) I-II. Budapest, 1990. jav. és bőv. kiadás. In: Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico digesta. Bp. 1993.
Károlyi-Szalay 1882	Károlyi Árpád - Szalay József: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Bp., 1882.
Komjáthy 1970-1972	Komjáthy Miklós: A somogyi konvent II. Lajos kori oklevelei az Országos Levéltárban. 1-3. közlemény. In: Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv. (szerk. Kanyar József). Kaposvár, 1970 – 1972.
Komjáthy 1973 – 1989	Komjáthy Miklós: A somogyi konvent II. Ulászló kori oklevelei az Országos Levéltárban. 1 – 17. közlemény. In: Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv. (szerk. Kanyar József) Kaposvár, 1973 – 1989.
Kosztá 1992	Kosztá László: A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei. I 1301-1325. Baranyai Történetírás 1990/91. Pécs, 1992. 3-19.
Kosztá 1995	Kosztá László: A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei. II. 1325-1339. Baranyai Történetírás 1992/95. Pécs, 1995. 3-35.
Kóta 1997	Kóta Péter: Regeszták a vasvári káptalan középkori okleveleiről. (1130) 1217-1526. Szombathely, 1997. Vas Megyei Levéltári Füzetek 8.
Kőfalvi 1998/1	Kőfalvi Tamás: A pécsváradai konvent hiteleshelyi oklevelei. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. (szerk. Koszta László) Szeged, 1998. 151-170.
Kőfalvi 2006	Kőfalvi Tamás: ”...a rosszat rosszal tetézve...” . Hatalmaskodási esetek a középkori Dél-Dunántúlon. Szeged, 2006.

Kőfalvi 2006/1	Kőfalvi Tamás: A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254-1526. Szeged, 2006.
MOE	Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae I. 1526 – 1536. (szerk. Fraknói Vilmos) Bp., 1874.
Őze 1996	Őze Sándor: 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549-1562. I-II. köt. (szerk. Basics Beatrix) Bp., 1996.
RácZ 2003	A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. A Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményeihez készült levéltári segédletek. DL-DF 4. (szerk. RácZ György) CD-ROM. Arcanum. Bp., 2003.
RML	Középkori leveleink (1541-ig). Régi magyar levéltár I. (szerk. Hegedűs Attila-Papp Lajos) Bp., 1991.
Sugár 2001	Sugár István: Az Egri Káptalani Hiteleshely nógrádi vonatkozású iratainak regesztái (1378-1700). Salgótarján, 2001.
Szalay 1861	Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból 1504-1560. (Magyar Levelestár I) Pest, 1861.
Szatlóczi 2004	Zala megye archontológiai és genealógiai adattára 13.-16. század (szerk. Szatlóczi Gábor) CD-ROM. Arcanum. Bp., 2004.
Vida 1988	„Szerelmes Orsikám...” A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése. (szerk. Vida Tivadar) Magyar Levelestár. Bp., 1988.
Werbőczy	Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság szokásjogának Hármaskönyve. Latin-magyar kétnyelvű kiadás (szerk. Gazda István). Reprint. Bp., 1990.
ZO	Zala vármegye története. Oklevéltár I-II. 1024 – 1098. (szerk. Nagy Imre – Véghely Dezső - Nagy Gyula) Bp., 1886- 1890.

Feldolgozások

Armálisok 2004	Bilkei Irén - Kapiller Imre - Molnár András: Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből. (szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2004.
Balló 1994	Balló István: A hiteleshelyek néhány kérdése hazánk okleveles gyakorlatában. (XIII.-XIV. század). Turul 67, 1994, 117-123.
Barta 1977	Barta Gábor: Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János király kormányzása 1526 november-1527 augusztus). Századok 111, 1977/4, 635-680.
Barta 1977/1	Barta Gábor: Illúziók esztendeje. Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez. Történelmi Szemle, 1977/2, 1-30.
Bedy 1938	Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győregyház-megye Múltjából III. Győr, 1938.
Beke 1896	Beke Antal: A kolozsmonostori konvent levéltára I. Történelmi Tár 1896, 483-504. 718-736.
Benda 2002	Benda Borbála: Fogasztási szokások és változásaik a 17. századi főúri udvarokban. Korall 10, 2002, 114-136.
Bessenyei 1998	Bessenyei József: Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498-1562). Tudományos emlékülés. (szerk. Söptei Imre) Sárovar, 1998. 9-27.
Bessenyei 2003	Bessenyei József: Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526-1540). Történelmi Szemle 46, 2003/1-2, 93-107.

Bessenyei 2004	Bessenyei József: Szigetvári Zrínyi Miklós. In: Tanulmányok Kulcsár Péter 70. születésnapjára. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sect. Phil. Tom. IX. Fasc. 4. Miskolc, 2004. 39-59.
Bessenyei 2005	Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp., 2005.
Béli 1996	Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig. Pécs, 1996.
Bilkei 1989	Bilkei Irén: Hiteles helyek Zalában (XIII-XVI. század). In: A Dunántúl településtörténete VII (szerk. Somfai Balázs) Veszprém, 1989. 343-350.
Bilkei 1990	Bilkei Irén: Adatok a középkori és kora újkori egytemjárás és litteratus-műveltség történetéhez Zalában. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 31. (szerk. Turbulay Éva) Zalaegerszeg, 1990. 29-48.
Bilkei 1993	Bilkei Irén: Csányi Ákos – Egy zalai köznemes pályája a XVI. században. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. (szerk. Kapiller Imre) Zalai Gyűjtemény 34. 1993. 7-16.
Bilkei 1994	Bilkei Irén: Okleveles adatok az Ákosházi Sárkány család XVI. századi történetéhez. In: Zalai Történeti tanulmányok. (szerk. Bilkei Irén) Zalai Gyűjtemény 35. Zalaegerszeg, 1994. 3-14.
Bilkei 1997	Bilkei Irén: Zala megye nemessége a Mohács utáni két évtizedben. In: Zalai Történeti tanulmányok. (szerk. Káli Csaba) Zalai Gyűjtemény 42. Zalaegerszeg, 1997. 21-60.
Bilkei 2000	Bilkei Irén: Zala megye közigazgatása a kezdetektől 1541-g. In: Zala megye archontológiája 1138-2000. (szerk. Molnár András) Zalai Gyűjtemény 50. Zalaegerszeg, 2000. 9-21.

- Bilkei 2001 Bilkei Irén: A középtörténet középkori és korai középkori forrásai a Zala Megyei levéltárban. In: Szentgyörgyvölgytől Kéhidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai. (szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2001. 7-13.
- Bilkei 2002/1 Bilkei Irén: „Magnifica et generosa domina...” Nemesasszonyok a XVI. századi Zalaiban. In: Női sorsok a történelemben. Partes populorum minores alienigenae 7. (szerk. Mózer Ibolya) Szombathely, 2002. 119-132.
- Bilkei 2002/2 Bilkei Irén: A zalai köznemesség tárgyi kultúrája, életmódja a 16. századi hiteleshelyi oklevelek alapján. Levéltári Szemle 52, 2002/1, 23-40.
- Bilkei 2004 Bilkei Irén: Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. Levéltári Szemle 54, 2004/1, 39-57.
- Bilkei 2005 Bilkei Irén: A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenységének néhány sajátossága a Mohács utáni évtizedekben. In: Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. (szerk. Almási Tibor-Draskóczy István-Jancsó Éva) Bp., 2005. 47-58.
- Bilkei 2004-2005 Bilkei Irén: Egy köznemes hölgy végrendelete a 17. (sic!) századból. In: Öregek a történelemben. (szerk. Mózer Ibolya) Partes populorum minores alienigenae 9. Szombathely, 2004-2005. 111-118.
- Bilkei 2006 Bilkei Irén: A XVI. századi megyei archontológia forrásai. In: Magyar levéltárosok Egyesületének 2004. évi vándorgyűlése, Pécs. (szerk. Takács Edit) Pécs, 2006. 187-191.
- Bilkei 2007 Bilkei Irén: A zalavári és a kapornaki bencés konventek hiteleshelyi tevékenysége a Mohács utáni évtizedekben. In: 825 éves a hiteleshelyi írásbeliség. (szerk. Bilkei Irén -Fedeles Tamás) Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye Történetéből V. Pécs, 2007. megjelenés alatt.

Bilkei 2007/1	Bilkei Irén: Fényűzés a XVI. századi dunántúli nemesasszonyok öltözködésében. A Hajnal István Kör Konferenciája 1994. (szerk. Hudi József) Pápa, 2007. megjelenés alatt.
Bogdán 1965	Bogdán István: Papírkereskedelmünk a 14 – 17. században. Századok 99, 1965, 871-881.
Boncz 1899	Boncz Ödön: A szentgyörgyvölgyi Bakacs család. Turul 17, 1899
Bónis 1957	Bónis György: A somogyvári formuláskönyv. In: Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár-Bukarest, 1957. 117-133.
Bónis 1962	Bónis György: Les auctorités de „foi publique” et les archives des „loci credibiles” en Hongrie. In: Archivum 12, 1962, 97-104.
Bónis 1963	Bónis György: Az Ars Notaria mint retorikai és jogi tankönyv. Filológiai Közöny 1963, 373-388.
Bónis 1964	Bónis György: A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. Levéltári Szemle 14, 1964, 118-142.
Bónis 1967	Bónis György: Magyi János formuláskönyve és a gyakorlati jogtanítás. In: Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből. (szerk. Csizmadia Andor) Pécs, 1967. 225-260.
Bónis 1971	Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.
Bónis-Degré-Varga 1996.	Bónis György-Degré Alajos-Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. (2. bőv. kiadás) Zalaegerszeg, 1996.
Borsa 1946	Borsa Iván: A középkori oklevelek regesztázása. In: A Kölcsy család levéltárának középkori oklevelei. Függelék. Levéltári Közlemények 24, 1946, 47-70.
Borsa 1987	Borsa Iván: A hiteleshelyi eljárás színhelyén készült feljegyzés. Levéltári Közlemények 58, 1987, 39-44.

Borsa 1988	Borsa Iván: A Szent-Iványi család levéltára 1230-1525. Előszó. Bp. 1988.
Borsa 1988/1	Borsa Iván: Zur Beurkundungstätigkeit der glaubwürdigen Orte in Ungarn. In: Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. In: Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. II. Band. (Hrsg. K. Benda, T. Bogay, H. Glassl) München, 1988. 143-147.
Borsa 1993	Borsa Iván: Irattípusok a középkori Magyarországon. Levéltári Közlemények 64, 1993, 27-37.
Borsa 1996	Borsa Iván: A királyi ember és a hiteleshelyi kiküldött melléktevékenysége Leleszen. In: Jakó Zsigmond Emlékkönyv. (szerk. Sipos Gábor-Tonk Sándor) Kolozsvár, 1996. 101-108.
Borsa 1997	Borsa Iván: Ügyintézési törekvések a leleszi hiteleshelyen a 14. és a 15. század fordulóján . In: Miscellanea fontium historiae Europae. H. Balázs Éva Emlékkönyv. (szerk. Kalmár János) Bp., 1997. 57-64.
Borsa 2000	Borsa Iván: A hiteleshelyekről. In: „Magyaroknak eleiről.” Makk Ferenc Emlékkönyv (szerk. Piti Ferenc) Szeged, 2000. 99-106.
Borsa 2001	Borsa Iván: A kancelláriai aprómunkától a gátlástalan birtokosig. In: Analecta mediaevalia I. Tanulmányok a középkorról. (szerk. Neumann Tibor) PPKE. Budapest-Piliscsaba, 2001. 37-52.
Bunyitay 1883	Bunyitay Vince: A váradi püspökség káptalanai és monostorai a püspökség alapításától 1566-ig. Nagyvárad, 1883.
Bunyitay 1886	Bunyitay Vince: A váradi káptalan legrégibb statutumai. Nagyvárad, 1886.
Csánki 1897	Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. köt. Bp., 1897.
Cselenkó 2006	Cselenkó Borbála: Szerzetesrendek az Árpád-kori Zala megyében. Zalai Kismonográfiák 9. Zalaegerszeg, 2006.

- Csukovits 1997 Csukovits Enikő: Sedriahelyek-megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle 39, 1997/3-4, 361-385.
- Degré 1971 Degré Alajos: Megyei közgyűlések a XVI.-XVII. századi török háborúk korában. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. (szerk. Bónis György – Degré Alajos) Bp., 1971. 35-52 .
- Dominkovits 1999 Dominkovits Péter: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. In: Soproni Szemle 53, 1999/ 2, 99-122. .
- Dominkovits 2000 Dominkovits Péter: Közigazgatástörténet – családtörténet. Egy 16-18. századi Sopron vármegyei hivatalviselő család, a petőházi Zekék. In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. (szerk.: Horváth József) Győr, 2000. 39-67.
- Dominkovits 2001 Dominkovits Péter: Moson vármegye birtokos társadalma a 16. század végén. In: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 39, 2001, 299-328.
- Dominkovits 2002 Dominkovits Péter: Egy egy-generációs középbirtok és birtokosa: Kővér Gábor. Adalék Sopron vármegye XVII. Századi birtokos társadalmához. In: Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) 9. (2002) 1-3. sz.: Tanulmányok a 60 éves Geccsényi Lajos tiszteletére. 273-303.
- Dominkovits 2002/1 Dominkovits Péter: Egy kora újkori ügyvéd pályaképe – Szepsy (Zepsy) János. In: Aetas 2002/2-3. 5-35.
- Dominkovits 2002/2 Dominkovits Péter: Familiárisi szolgálat – vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsey (Rechey) Bálint. In: Korall 9, 2002, 32-54.

Dominkovits 2003	Dominkovits Péter: Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. (szerk.: Mayer László-Tilcsik György) Szombathely, 2003. 183-206.
Dominkovits 2005	Dominkovits Péter: A rendi jogok védelmezője – a központi utasítások végrehajtója: a 17. századi magyar vármegye. Századok 139, 2005/4, 855-888.
Dominkovits 2005/1	Dominkovits Péter: Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő? Bezerédy György soproni alispánsága 1655-1662). Fons XII. (2005) 2. sz. 127-161.
Draskóczy 2000	Draskóczy István: A tizenötödik század története. Magyar Századok. Bp., 2000.
Dreska 1996	Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyének 14. századi oklevéltírásai. In: Mons Sacer. 996-1996. Pannonhalma ezer éve. (szerk. Takács Imre) Pannonhalma, 1996. 463-470.
Dreska 1997	Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyének működése a Zsigmond-korban. Levéltári Közlemények 68, 1997, 3-61.
Dreska 1997/1	Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyének működése a középkorban. In: Egyház és művelődés. Pannonhalma 996-1996. Tudományos konferencia Pannonhalma és a magyar oktatás milleniuma emlékére. (szerk. Hajdú Ákos-Kokas Zsuzsanna) Bp., 1997. 57-67.
E. Kovács 1990	E. Kovács Péter: Az egri káptalan hiteleshelyi és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban. Archivum 12. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. 1990. 5-43.
Eckhart 1913	Eckhart Ferenc: Hiteles helyeink eredete és jelentősége. Századok 9, 1913, 641-655.

Eckhart 1913/1	Eckhart Ferenc: Hiteles helyeink oklevélkritikája. Turul 31, 1913. 158-163.
Eckhart 1914	Eckhart, Ferenc: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. MÖG IX./2. Innsbruck, 1914. 395-558.
Eckhart 1946	Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány-és jogtörténet. Bp., 1946. (bőv. kiadás 2000)
Ember 1946	Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (MOL Kiadványai III/I) Bp., 1946.
Engel 1999	Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében. In: Mediaevalia Transilvanica 3, 1999, 71 – 88.
Erdélyi 2005	Erdélyi Gabriella: I Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése 1526-1532. Bp., 2005. Lymbus kötetek 1.
Érszegi 1996	Érszegi Géza: Hétköznapiak a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban. In: Mons Sacer I. Pannonhalma ezer éve (szerk. Takács Imre) Pannonhalma, 1996. 561-570.
Érszegi 2001	Érszegi Géza: Paleográfia. In: A történelem segédtudományai. (szerk. Bertényi Iván) A történettudomány kézikönyve I. Bp., 2001. 95 – 125.
Érszegi 2005	Érszegi Géza: Hiteleshely. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IV. Középkor és korai újkor. (főszerk. Kőszegi Péter) Bp., 2005. 141 – 143.
Érdűjhelyi 1895	Érdűjhelyi Menyhért: A titeli káptalan története. Zombor, 1895.
Érdűjhelyi 1899	Érdűjhelyi Menyhért: A közjegyzőség és a hiteles helyek története Magyarországon. Bp., 1899.

- Fedeles 2001 Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi levéltára a középkorban. Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. (szerk. Weisz B. - Balogh L. – Szarka J.) Szeged, 2001. 39-53.
- Fedeles 2001/1 Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a hiteleshelyi oklevelek tükrében (1354-1437). In: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. (szerk. Font Márta) Pécs, 2001. 103-137.
- Fedeles 2003 Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzete. In: Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. (szerk. Weisz Boglárka) Szeged, 2003. 9-22.
- Fedeles 2004 Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi személyzete (1354-1526). Egyháztörténeti Szemle V/1. (2004) 73-86.
- Föglein 1923-24 Föglein Antal: XVI. századi közigazgatástörténeti adatok Zólyom vármegyéből. Századok 57-58, 1923-24, 466-494.
- Föglein 1936 Föglein Antal: A vármegyei notarius. Levéltári Közlemények 14, 1936, 149-171.
- Fügedi 1970 Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Történeti Statisztikai Kötetek. Bp., 1970.
- Fügedi 1984 Fügedi Erik: „Verba volant...” Középkori nemességünk szóbelisége és az írás. In: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. (szerk.: H. Balázs Éva et al.) Bp., 1984. 107-130.
- Füssy 1891 Füssy Tamás: A zalavári konvent, mint hiteles helynek a története. Századok 25, 1891, 809-823.
- Füssy 1902 Füssy Tamás: A zalavári apátság története a legrégebb időktől fogva napjainkig. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története VII.) Bp., 1902.

G. Jäger 1993	G. Jäger Márta: Adatok a Somogy megyei hiteleshelyek történetéhez. Somogy 21, 1993/3, 54-59.
Gecsényi 1992	Gecsényi Lajos: Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében. Történelmi Szemle 34, 1992, 95-106.
Gecsényi 1993	Gecsényi Lajos: Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak). In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. (szerk.: Dominkovits Péter-Turbuly Éva) Sopron, 1993. 237-253.
Gecsényi 2003	Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. (szerk.: Ormos Mária) Bp., 2003. 100-116. .
Gerics 1956	Gerics József: A királyi kápolna tagjai által folytatott hiteleshelyi tevékenység történetéhez. Levéltári Közlemények 27, 1956, 31-34.
Györffy, 1983	Györffy György: Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának registruma. Századok 117, 1983, 1116-1134.
Halász 2005	Halász Csilla: Az egri főkáptalan hiteleshelyi tevékenységének utolsó korszaka (1821-1887). Archivum 17. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Eger, 2005. 79-110.
Holub 1929	Holub József: Zala megye története a középkorban. Pécs, 1929.
Horváth 1943	Horváth Antal: A csornai konvent hiteleshelyi működése. Keszthely, 1943.
Horváth 1838	Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838.
Horváth 2001	Horváth Richárd: A chernelházi Chernelek a középkorban. Soproni Szemle 55, 2001, 369-382.

Horváth – Neumann 2000	Horváth Richárd-Neumann Tibor: Ismeretlen középkori oklevelek a Chernel család levéltárából. Vasi Szemle 54, 2000/1, 123 – 136.
Hunyadi 1973	Hunyadi István: A XVI. századi idézőlevelek demográfiai értéke. Arrabona. A Győri Xantus János Múzeum Évkönyve 15, 1973, 251-255.
Hunyadi 1998	Hunyadi Zsolt: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. (szerk. Koszta László) Szeged, 1998. 33-65.
Ivánfi 1877	Ivánfi Endre: Titel, mint prépostság, káptalan, hiteleshely és vár. Temesvár, 1877.
Jászay 1846	Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846.
Jerney 1855	Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek, mint hielmes és hiteleshelyek története. Magyar Történelmi Tár 2, 1855, 1-166.
Juhász 1941	Juhász Kálmán: A csanádi székeskáptalan a középkorban. (1030-1552) Makó, 1941.
Juhász 1954	Juhász, Kálmán: Das Kapitel von Arad als glaubwürdiger Ort. MIÖG 62. Innsbruck, 1954. 406-424.
Juhász 1960	Juhász Kálmán: Az aradi hiteleshely vezetői. In: A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve. Orosháza, 1960. 101-134.
Juhász 1962	Juhász Kálmán: Egy dél-alföldi hiteleshely kiadványai. Aradi regeszták. Gyula, 1962.
Koltai 2002	Koltai András: Magyar főrendek külföldi feleségei a 16-17. században. In: A nő és a jog. – A nők társadalmi helyzete az elmúlt századokban. Történeti tudományos konferencia, Szomolány, 2002.

Komjáthy 1963	Komjáthy Miklós: Az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára okleveleinek lajstromozása (regesztázása). Levéltári Szemle 4, 1963, 36-47.
Komjáthy 1982	Komjáthy Miklós: A hiteleshelyek. História 4, 1982/2, 28-29.
Komoróczy 1932	Komoróczy György: Nádasdi Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 3. Bp., 1932.
Kosutány 1882	Kosutány Ignác: A kányaföldi Kerechényiek a XVI. században. Századok. 1882. 456-478. p.
Kosza 1989	Kosza László: A pécsi székeskáptalan Árpádkori hiteleshelyi tevékenységének kiadatlan oklevelei. Baranyai Helytörténetírás. Pécs, 1989. 13-26.
Kosza 1991	Kosza László: Hiteleshelyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig. In: Baranya, 1991/1-2, 55 – 70.
Kosza 1996	Kosza László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználata a XIV. század közepéig. Levéltári Közlemények 67, 1996/1-2, 51-60.
Kosza 1998	Kosza László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214-1353). Tanulmányok Pécs történetéből 4. Pécs, 1998.
Kosza 1998/1	Kosza László: A pozsegai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Századok 132, 1998, 3-46.
Kosza 1998/2	Kosza László: Írásbeliség a pécsi egyházmegyében 1353-ig. A hiteleshelyek. In: Hermann Egyed Emlékkönyv. (szerk. Sümegi József és Zombori István) METEM könyvek 20. Bp., 1998.
Kóta 1987	Kóta Péter: A vasvári káptalan korai oklevelei. Egy formulagyűjtemény. Levéltári Szemle 37, 1987, 17-29.

- Kóta 2000 Kóta Péter: Káptalani, megyei, városi jegyzők a XVI.-XVII. századi Szombathelyen. In: Előadások Vas Megye Történetéből III. Vas megyei Levéltári Füzetek. 9. Szombathely, 2000. 153-160.
- Kóta 2001 Kóta Péter: A vasvári káptalan levéltára. In: *Analecta mediaevalia* I. Tanulmányok a középkorról. (szerk. Neumann Tibor) PPKE. Budapest-Piliscsaba, 2001. 155-178.
- Kovács 1991 Kovács Imre: A türjei Premontrei Prépostság története. Zalaegerszeg, 1991. Zalai Gyűjtemény 32.
- Kőfalvi 1998 Kőfalvi Tamás: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban (1254-1301). *Capitulum* I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. (szerk. Koszta László) Szeged, 1998. 129-149.
- Kőfalvi 1999 Kőfalvi Tamás: A pécsváradi konvent külső hiteleshelyi tevékenységének főbb jellemzői 1526-ig. In: Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievalisztikai PhD-konferencia előadásai. (szerk. Homonnai Sarolta et al.) Szeged, 1999. 6-74.
- Kőfalvi 1999/1 Kőfalvi Tamás: Pécsvárad nevééről, különös tekintettel a konvent hiteleshelyi gyakorlatára. *Uo.* 287-306.
- Kőfalvi 2000 Kőfalvi Tamás: A hiteleshelyi oklevelek egyháztörténeti tanulságai. *Egyháztörténeti Szemle* I/1, 2000, 49-64.
- Kőfalvi 2001 Kőfalvi Tamás: A pécsváradi hiteleshely működésének pécsi vonatkozásai. In: *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon.* (szerk. Font Márta) Pécs, 2001. 139 –161.
- Kőfalvi 2001 Kőfalvi Tamás: A hatalmaskodás bűne a középkorban. In: *Bűn és bűnhődés. Győri Tanulmányok* 24, 2001, 89-120. (szerk. Bana József)

- Kőfalvi 2001/1 Kőfalvi Tamás: A pécsvárad konvent hiteleshelyi tevékenysége 1254-1526. In: Pécsvárad. (szerk. Füzes Miklós). Pécsvárad, 2001. 206-210.
- Kőfalvi 2004 Kőfalvi Tamás: Pécsvárad központi hely szerepe a középkorban. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica CXIX. (szerk. Makk Ferenc) Szeged, 2004. 65-74.
- Kőfalvi 2005 Kőfalvi Tamás: Malmok és malomhelyek a pécsvárad konvent hiteleshelyi gyakorlatában (1254-1526) In: Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. (szerk. Almási Tibor et al.) Bp. 2005. 155-164.
- Körmendy 1980 Körmendy József: A veszprémi püspöki és káptalani levéltár Mohács előtti oklevelei. Levéltári Szemle 30, 1980, 463-480.
- Kristó 2003 Kristó Gyula: Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19. Szeged, 2003.
- Kubinyi 1980 Kubinyi András: Az 1525. évi „Kalandos Szövetség”. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. (szerk. Bertényi Iván) Bp., 1980. 141-155.
- Kubinyi 1984 Kubinyi András: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagellókorban. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv. (szerk. H. Balázs Éva-Fügedi Erik-Maksay Ferenc). Bp., 1984. 257-268.
- Kubinyi 1984/1 Kubinyi András: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Discussiones Nogradienses 1. Salgótarján, 1984. 5-24.
- Kubinyi 1984/2 Kubinyi András: Írástudás és értelmiségi foglalkozásuk a Jagellókorban. In: Magyar Herold I. (szerk. Kállay István) Bp., 1984. 186-208.

Kubinyi 1986	Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából.(szerk. Rúzsás Lajos– Szakály Ferenc) Bp., 1986. 59-99.
Kubinyi 1988	Kubinyi András: A Jagelló-kori értelmiség. In: Az értelmiség Magyarországon a 16.-17. században (szerk. Zombori István) Szeged, 1988. 7-22.
Kubinyi 1989	Kubinyi András: Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 1, 1989, 319-335.
Kubinyi 1990	Kubinyi András: A középkori anyagi kultúra kutatása és néhány módszertani problémája. Aetas 1990/3, 51-67.
Kubinyi 1994	Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László Emlékkönyv. Művészettörténet – Műemlékvédelem. OMH. Bp., 1994. 263-289.
Kubinyi 2001	Kubinyi András: Vásárok a középkori Zala megyében. In: Zala megye ezer éve. (főszerk. Vándor László) h. n. é. n. (Zalaegerszeg, 2001) 53-60.
Kubinyi 2002	Kubinyi András: Főúri étrend tábori körülmények között 1521-ben. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére (szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György) Bp., 2002. 249- 261.
Kubinyi-Fügedi 1966/67	Kubinyi András-Fügedi Erik: A budai káptalan jegyzőkönyve. Történeti Statisztikai Évkönyv 1966/67. Bp., 1970.
Kumorovitz 1928	Kumorovitz L. Bernát: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. Turul 42, 1928, 1-39.
Kumorovitz 1929	Kumorovitz L. Bernát: A leleszi konvent pecsételési és oklevéltalajstromai. Levéltári Közlemények 1929, 312-325.
Kumorovitz 1932	Kumorovitz L. Bernát: A leleszi konvent országos levéltárának története. Levéltári Közlemények 10, 1932, 223-255.

Kumorovitz 1934	Kumorovitz L. Bernát: A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. In: Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800. évfordulójára. Gödöllő, 1934. 22-51.
Kumorovitz 1936	Kumorovitz L. Bernát: Az autentikus pecsét. Turul 50, 1936, 46-68.
Kumorovitz 1944	Kumorovitz L. Bernát: A magyar pecséthasználat története a középkorban. In: A jászóvári premontrei kanonokrend gödöllői Szent Norbert Gimnáziuma Évkönyve. Gödöllő, 1944.
Kumorovitz 1960	Kumorovitz, L. B.: Die erste Epoche der ungarischen privatrechtlichen Schriftlichkeit im Mittelalter (XI.-XII. Jahrhundert). In: Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Bp. 1960.
Kumorovitz 1989	Kumorovitz L. Bernát: A középkori magyar magánjogi írásbeliség kialakulása. Századok 123, 1989, 381-406.
Kurecskó 2000	Kurecskó Mihály: A nyitrai káptalan hiteleshelyi tevékenysége a kezdetektől 1269-ig. In: „Magyaroknak eleiről” Makk Ferenc emlékkönyv (szerk. Piti Ferenc) Szeged, 2000. 329-348.
Kvassay 2004	Kvassay Judit: Az ákosházi Sárkány család nemesi kúriája Buzádsgiget faluban. In: Quasi liber et pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Bp., 2004. 331-336.
Laczlavik 2004	Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó Mohács előtti pályafutása. Levéltári Közlemények 75, 2004/2, 4-43.
Lukcsics 1930	Lukcsics Pál: A veszprémi székeskáptalan levéltára. Levéltári Közlemények 8, 1930, 152-181.
Maksay 1990	Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I-II. A MOL kiadványai II. Forráskiadványok 16. Bp., 1990.

Marsina 1990	Marsina, Richard: A XIII. század derekán kelt oklevelek diplomatikai és írástani vizsgálata. Levéltári Közlemények 61, 1990, 43-60.
Mezey 1966	Mezey László: A latin írás magyarországi történetéből. Magyar Könyvszemle 82, 1966, 1-9. 205-216. 285-304.
Mezey 1967	Mezey László: A pécsi egyetemalapítás előzményei (a deákság és hiteleshely kezdeteihez) In: Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből. (szerk. Csizmadia Andor) Pécs, 1967. 53-85.
Mezey 1974	Mezey László: A hiteleshely a közhitelőség fejlődésében és III. Béla szerepe. In: Memoria Saeculorum Hungariae I. (szerk. Horváth János és Székely György) Budapest, 1974. 315-322.
Miklósy 1940-41	Miklósy Zoltán: Hiteles hely és iskola a középkorban. Levéltári Közlemények 18-19, 1940-41, 170-178.
Nagyfalusy 1941	Nagyfalusy Lajos: A kapornaki apátság története I-II. Publicationes ad historicam S. J. In Hungaria illustrandam. Lucubrationes 6-7. Kalocsa, 1941.
Nyulásziné 1987	Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Bp., 1987.
Oborni 2000	Oborni Teréz: A koraujkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról. In: A történeti források kiadásának módszertani kérdései. (szerk. Kenyeres István) Fons VII.(2000) 1. sz. 67-76.
Ortvay 1892	Ortvay Tivadar: Pozsony város története I-III. Pozsony, 1892-1895.
Pálffy 1999	Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. Történelmi Szemle 41, 1999/3-4, 331-367.
Pálffy 2000	Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Magyar Századok. Bp., 2000.

- Pálffy 2002 Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16-17. században. In: Szakály Ferenc Emlékkönyv. (szerk. Fodor Tamás et al.) Bp., 2002. 307-331.
- Pálffy 2002 Pálffy Géza: Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: a budróci Budor család a XV-XVIII. században. Hadtörténelmi Közlemények 115, 2002/4, 923-1007.
- Pálffy 2003 Pálffy Géza: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. Történelmi Szemle 45, 2003/ 1-2, 45-59. p.
- Pálffy 2003/1 Pálffy Géza: A másfél évszázadnyi török uralom mérlege. In: Magyar Évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. (szerk. Ormos Mária) Bp., 2003. 73-87.
- Pálffy 2005 Pálffy Géza: Egy különleges nemesi karrier a 16 – 17. században. Hatos Bálint pápai várkapitány és családja története. Pápa, 2005.
- Pálffy 2007 Pálffy Géza: A Magyar Királyság a 16. századi Habsburg Monarchiában. Századok 141, 2007/5. – megjelenés alatt
- Papp 1936 Papp László: A hiteleshelyek története és működése az újkorban. Palaestra Calasanciana 14. Bp. 1936.
- Papp 1938 Papp László: A birtokba-iktatás (statutio) lefolyása. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Bp., 1938. 372-384.
- Papp 1942-43 Papp László: A hiteleshelyi intézmény megszűnése. Regnum 5, 1942-43, 536-562.
- Parlagi 2001 Parlagi Márton: A bácsi káptalan hiteleshelyi tevékenysége a 14. század első felében. In: Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD konferencia előadásai. (szerk. Weisz Boglárka et al.) Szeged, 2001. 95-112.
- Péter 1997 Péter Katalin: Kanizsay Orsolya 1521-1569. In: Nők a magyar történelemben (szerk. R. Várkonyi Ágnes) Bp., 1997. 47-63.

PRT	Erdélyi László-Sörös Pongrác: A pannonhalmi Szent Benedek Rend története. I-XII. Bp., 1902-1912.
Radvánszky 1986	Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. Században. Reprint kiadás Bp., 1986.
Romhányi 2000	Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Pytheas. Bp., 2000.
R. Várkonyi 1999	R. Várkonyi Ágnes: Három évszázad Magyarország történetében 1526-1790. I. A megosztottság évszázada 1526-1606. Bp., 1999.
R. Várkonyi 1999/1	R. Várkonyi Ágnes: A királyi Magyarország 1541-1686. Tudomány- Egyetem. Bp., 1999.
Sill 1976	Sill Ferenc: A vasvár-szombathelyi káptalan hiteleshelyi tevékenysége. Vas Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv I. Szombathely, 1976. 20-60.
Sill 1977	Sill Ferenc: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. Szombathely, 1977. 211-216.
Sinkovics 1943	Sinkovics István: Európai műveltség a magyar végvárok mögött. Századok 77, 1943, 154-172.
Sinkovics 1978	Sinkovics István: Sárvár társadalmi, politikai és hadtörténete 1530-1848. In: Sárvár monográfiája. (szerk. Horváth Ferenc). Szombathely, 1978. 341-418.
Sipos 1979	Sipos Gábor: A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi tevékenysége. In: Művelődéstörténeti Tanulmányok (szerk. Csetri Elek -Jakó Zsigmond -Tonk Sándor). Bukarest, 1979. 33-50. 215-219.
Solymosi 1976	Solymosi László: A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. Történelmi Szemle 18, 1976, 125-155.

Solymosi 1984/1	Solymosi László: Észrevételek a ciszterci rend magyarországi történetének repertóriumához. Levéltári Közlemények 55/2, 1984, 237-251.
Solymosi 1989	Solymosi László: Guden magánoklevele másodlagos pecsétjének eredete. In: Veszprémi Történelmi Tár 1989/I. 101-105.
Solymosi 1991	Solymosi László: Árpád-kori okleveleink grafikus szimbólumai. Aetas 1991/3-4, 14-39.
Solymosi 1984	Solymosi László: A hiteleshelyi pecséthasználat kezdeteihez. In: Magyar Herold I. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181-1981. (szerk. Kállay István) Bp., 1984. 91-139.
Solymosi 1994	Solymosi László: Hiteleshely. In: Korai Magyar Történeti Lexikon (9.-14. század) (főszerk. Kristó Gyula) Budapest, 1994. 263-264.
Solymosi 1996	Solymosi László: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: Mons Sacer. 996-1996. Pannonhalma ezer éve I. (szerk. Takács Imre) Pannonhalma, 1996. 481-498.
Solymosi 1996/1	Solymosi, László: Graphische Symbole in den ungarischen Urkunden des 11 –13. Jahrhunderts. In: Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik. (hrsg. Peter Rück) Sigmaringen, 1996. 607-632.
Solymosi 1996/2	Solymosi László: A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai az Árpád-korban. In: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége. (szerk. Farkas Gábor) Székesfehérvár, 1996. 178-201.
Solymosi 2000	Solymosi, László: Die Eigenarten der Urkundenaustellung des Stuhlweissenburger Kapitels in der Arpadenzeit. In: Im Gedachtnis der Kirche neu erwachen Studien zur Geschichte des Christentums in Mittel- und Osteuropa. Köln-Weimar-Wien, 2000. 479-494.

- Solymosi 2001 Solymosi László: Chirographum és írásbeliség. In: Írástörténet - Szakszerűsödés. A Hajnal István Kör velemi konferenciája 1992. Rendi társadalom- polgári társadalom 6. (szerk. Sasfi Csaba) Szombathely, 2001. 11-15.
- Solymosi 2001/1 Solymosi László: Transfixum - oklevélritkaság a XIII. századból. In: *Analecta mediaevalia* I. Tanulmányok a középkorról.(szerk. Neumann Tibor) PPKE. Budapest-Piliscsaba, 2001. 229-250.
- Solymosi 2002 Solymosi László: A perjogi írásbeliség első százada. *Vigilia* 67 (2002/7) 521-527.
- Solymosi 2004 Solymosi László: A világi bíraskodás kezdetei és az oklevéladás Magyarországon. In: *Analecta mediaevalia* II. Várak, templomok, ispótályok. Tanulmányok a magyar középkorról. (szerk. Neumann Tibor) PPKE. Budapest-Piliscsaba, 2004. 221-235.
- Solymosi 2004/1 Solymosi László: Az esztergomi káptalan 14. századi pecsétnyomója. In: *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára* (szerk. ifj. Barta János és Pallai László) Debrecen, 2004. 19-31.
- Solymosi 2006 Solymosi László: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomatikai és pecséttani tanulmányok. Bp. 2006.
- Sörös 1912 Sörös Pongrácz: Az elenyészett benczés apátságok. *PRT* XII. Bp., 1912. Kapornak: 268-309.
- Spilka 1938 Spilka Lőrinc Tibor: A jászóvári prépostság hiteleshelyi levéltárának „B” jelzetű protocolluma. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Bp., 1938. 410-418.
- Stolcz 1912 Stolcz Alfonz: A hiteleshelyek és azok jelentősége a középkorban Magyarországon. *Újvidék*, 1912.

- Sunkó 2001 Sunkó Attila: A curia militaris működésének nyomai a kora újkori Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben. Levéltári Közlemények 72, 2001/1-2, 3-64.
- Sunkó 2002 Sunkó Attila: Debreceni János életpályája. A Gyulafehérvári Káptalan levéltárosának élete, végrendeletének tükrében. In: Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Fons IX. (2002) 1-3. sz. 305-343.
- Sunkó 2003 Sunkó Attila: A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent levéltárának működésére vonatkozó iratok. In: Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények (főszerk. Újváry Gábor) 2003. 75-110.
- Sunkó 2004 Sunkó Attila: Levélkeresők. A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent requisitorainak archontológiája a XVI-XVII. században. Fons XI. (2004) 2. sz., 277-328.
- Szakály 1968 Szakály Ferenc: A szekszárdi konvent hiteleshelyi és oklevéladó működése 1526-ig. Tanulmányok Tolna Megye Történetéből. I. Szekszárd, 1968. 9-60.
- Szakály 1998 Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt 1314 – 1525. Szekszárd, 1998.
- Szakály 2001 Szakály Ferenc: A hódolt megye története. In: Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig. (szerk. Zsoldos Attila) Bp., 2001. 329-543.
- Szentpétery 1930 Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. A magyar történettudomány kézikönyve II. 3. Bp., 1930. 75-76. 121-138. 158-159. 214-222.
- Szovák 1996 Szovák Kornél: A pannonthalmi konvent hiteleshelyi működésének kezdetei, 1224-1387. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonthalma ezer éve. I. (szerk. Takács Imre) Pannonthalma, 1996. 422-462.

Szovák 1998	Szovák Kornél: Kormányzat és hiteleshely. Néhány megjegyzés a kormányzati adminisztráció korai történetéhez. In: Borsa Iván emlékkönyv. (szerk. Csukovits Enikő) Bp., 1998. 223-231.
Szovák 2001	Szovák Kornél:...Sub testimonio litterali eiusdem conventus....Bencés hiteleshelyek a középkori Magyarországon. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Pannonhalma, 2001. 80-95.
Takács 1992	Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Budapest, 1992.
Takáts 1926	Takáts Sándor: Nagyasszonyainkról. In: Magyar nagyasszonyok I. Bp., é.n. /1926/5-49.
Takáts 1961	Takáts Sándor: A magyar és török íródeákok. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI.-XVII. Századból (szerk. Benda Kálmán) Bp., 1961. 146- 194.
Tordai 1989	Tordai György: Egy Jagelló-kori köznemes rokonsága és pályája. (Szempontok a Jagelló-kori ügyvédség történetéhez.) In: A Dunántúl településtörténete VII. (szerk.: Somfai Balázs) Veszprém, 1989. 333-343.
Tóth 2000	Tóth Ildikó: Káptalan a déli határszélen. A boszniai székeskáptalan területi hatóköre a XIV. század közepéig. In: „Magyaroknak eleiről”. Makk Ferenc Emlékkönyv (szerk. Piti Ferenc) Szeged, 2000. 617-636.
Tóth 1998	Tóth Norbert: A stefanita rend esztergomi házának kiadatlan hiteleshelyi oklevelei az Árpád-korból. In: Borsa Iván Emlékkönyv. (szerk. Csukovits Enikő). Bp., 1998. 283-290.
Tóth 1999	Tóth Endre: Szent Adorján és Zalavár. Századok 133, 1999, 3-40.
Tóth 2001	C. Tóth Norbert: Hiteleshely és a királyi különös jelenlét. Századok 135, 2001, 409-428.

Tóth 2002	C. Tóth Norbert: Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és a 15. században. <i>Századok</i> 136, 2002, 351-364.
Tóth I.Gy. 1996	Tóth István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz...Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. <i>Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok</i> 17. Bp., 1996.
Tóth I. Gy. 1996/1	Tóth István György: A latin, mint beszélt nyelv Magyarországon a 17-18. században. In: <i>In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére.</i> (szerk. Lengvári István) Pécs, 1996. 339-352.
Tóth Szabó 1903	Tóth Szabó Pál: A jászói konvent, mint hiteleshely a középkorban. <i>Turul</i> 21, 1903. 110-119.
Tringli 1997	Tringli István: Két szokásjogi norma a közgyűlések működéséről. <i>Történelmi Szemle</i> 39, 1997/3-4, 387-401.
Tringli 1998	Tringli István: Jagelló-kori levelesítő jegyzék Zalából. <i>Levéltári Közlemények</i> 69, 1998/ 1-2, 3-31.
Tringli 2000	Tringli István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. In: <i>A történeti források kiadásának módszertani kérdései.</i> (szerk. Kenyeres István) Fons VII. (2000) 1.sz. 7-40.
Tringli 2001	Tringli István: Megyék a középkori Magyarországon. In: <i>A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei.</i> 27. Vármegyék és szabad kerületek I-II. (szerk.: Radics Kálmán) Debrecen, 2001. 15-50. p.
Tringli 2001/1	Tringli István: Pest megye a késő középkorban. In: <i>Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig.</i> (szerk. Zsoldos Attila) Bp., 2001. 75 – 194.
Tringli 2003	Tringli István: Az újkor hajnala. Magyarország története 1440-1541. <i>Tudomány-Egyetem.</i> Bp., 2003.

- Trostovszky 1989 Trostovszky Gabriella: Az esztergomi káptalan XIII-XIV. századi oklevelei az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában. Levéltári Közlemények 60, 1989, 57-81.
- Turbuly 1994 Turbuly, Éva: Die Komitatsverwaltung und ihre Trager in West-Transdanubien im 16./17. Jahrhundert. In: Beitrage zur Landeskunde des burgenlandisch-westungarishcen Raumes. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1994. 455-470.
- Turbuly 2004 Turbuly Éva: Megyei közigazgatás a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében. In: A Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése, Szolnok. (szerk. Bilkei Irén) Bp., 2004. 11-19.
- Udvardy 1992 Udvardy József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. METEM könyvek. Bp., 1992.
- Vagner 1896 Vagner József: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896.
- Varga 1980 Varga Árpád: A váradi káptalan hiteleshelyi működése. In: Művelődéstörténeti Tanulmányok. (szerk. Csetri Elek-Jakó Zsigmond-Sipos Gábor-Tonk Sándor) Bukarest, 1980. 20-35.
- Varga 1981 Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XV-XVII. századi dunántúli nagybirtokon. ÉTTK Új sorozat 94. Bp., 1981.
- Varga 1988 Varga J. János: a katonáskodó nemesség szellemi és anyagi műveltsége a XVI. – XVII. Században. In: Az értelmiség Magyarországon a 16. – 17. században. (szerk. Zombori István) Szeged, 1988. 119-130.
- Varga 1996 Varga J. János: A familiárisi-servitori intézmény átalakulása a 15.-16. században. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. (szerk. Lengvári István) Pécs, 1996. 177-182.

Varga 2001	Varga Szabolcs: A Devecseri Choronok. Fons VIII. (2001.) 3. sz. 259-310.
Varga 2001/1	Varga Szabolcs: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karrierjének kezdetei 1526-1541 között. (A devecseri Choronok). Sic itur ad astra 2001/1-2, 17-31.
Vekov 2003	Vekov, Károly: Locul de adeverirede la Alba Iulia (secolele XIII.-XVI.). Cluj-Napoca, 2003.
Vekov 2003/1	Vekov Károly: Hol működött a gyulafehérvári hiteleshely kancelláriája? In memoriam Tonk Sándor. Református Szemle 96, 2003/6, 638-641.

5. 2. In extenso mellékletek

1. 1533. november 16. Antal, kapornaki apát Isebori János deák, kapornaki várnagynak a török elleni harcokban szerzett érdemeiért Szentmárton birtokon jobbágytelket és szántóföldet adományoz. (Bilkei 1999, nr. 92)

Nos Anthonius Abbas, et conventus Ecclesie Sancti Salvatoris de Kapornak Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis multimodis fidelibusque serviciis gratuitisque meritis egregii Iohannis Litterati de Issebor castellani castelli dicte Ecclesie nostre Abbatialis de Kapornak quibus idem temporibus retroactis usque ad hec tempora nobis et ecclesie nostre conventuali sub locorum et temporum diversitate presertim hoc tempore ingressionis sevissimarum Thurcarum in Hungaria dum Cesar ipse per has partes sub Wiennam erat profectus, laudabiliter complacuit, in omnibusque rebus nostris fidei sue creditis atque commissis, indefessa exhibuit servitia, matura deliberatione ac unanimi consilio et voluntate inter nos prehabitis, unam sessionem nostram iobagionalem populosam in qua ad presentum providus Emericus Nagh resideret in possessione nostra Zenthmarthon vocata in comitatu Zaladiensi existente habitam, simul cum cunctis eisdem utilitatibus et pertinenciis quibuslibet terris ut puta arabilibus cultis et incultis agris pratis campis, pascuis, fructis silvis nemoribus rubetis virgultis montibus vallibus vineis vinearumque promonthoriis et iuribus monthanis, aquis fluvys, piscinis piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorum locis, generaliter versus quarumlibet utilitatum eisdem integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem sessionem iobagionalem populosam de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, cum omni et pleno iure ac titulo nobilitatis sub eisdem veris metis et antiquis limitibus, quibus ab olim per nos tenta fuisset et possessa. Item novem iugera terrarum arabilium penes viam, qua itur ad Issebor de Zenthmarthon ad meridiem et ad aquilonem adjacentia et divertentia que pertinet ad aratrum nostrum prefato Ioanni Isseborii et Generose domine Elene Sarkan consorti nec non Egregio Joanni Kapornaky de Myhalfalwa Generi et puelle Sare filie suis, saltem et nemini alteri ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus iure perpetuo et irrevocabiler dedimus, donavimus et contullimus imo damus donamus et conferimus tenenda possidenda pariter et habenda in filios filiorum heredumque per heredes, tali tamen condicione mediante quod si prefati Ioannes Issebory et domina Elena consors sua ex hac luce decesserint ac prescriptis Ioanni Kapornaky et Sare sponse eisdem absque heredum solacio ex ipsis tantum Ioanne et Sara procreandorum fiendorum et nascendorum ex hac vita (quod Deus avertat) ab hac vita migrare contingerit extunc, preses hec

nostra collatio nemini alteri suffragari valeat, sed rursus ad nos et nostram Ecclesiam prefatam devolui et condescendi debeat es facto harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum die dominico proximo post festum Beati Martini Episcopi Anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo tertio.

(Újkorí másolata is van.)

2. 1529. február 20. ill.március 27. Mandatum a rajta lévő jelentésfogalmazvánnyal. Báthori István nádor Redneki Jánosnak, a veszprémi püspökség jövedelmei kezelőjének a panaszára utasítja a kapornaki konventet, hogy jelen oklevelet kézbesítse Szentgróti Hagymási Jánosnak, aki elraboltatta a veszprémi püspökség szentgróti tizedkerületében összegyűjtött tizedet. (Bilkei 1999, nr. 42. ill. 48.)

Amicis suis Reverendis Conventui Ecclesie de Kapornak, Stephan /.../rum ac in presenti absentia serenissimi principis domini Ferdinandi Dei /.../ paniarum archiducis Austrie etc. locumtenens salutem et favorem. Dicitur /.../ dnek administratoris proventuum Episcopatus Wesprimiensis, quomodo circa festum Beate Marie Mag/.../ ingentesimo vigesimo sexto transacto preteritum Egregius Joannes Haghmassy de Zenthgyroth nescitur /.../otus aut quibus ductus rationibus missis et destinatis Nobilibus Joanne Tharsol de Thekenye provisoro curie in castro suo Zenthgyroth vocato in Comitatu Zaladiensi existente per eum constituto, item Dominico de eadem Thekenye aliis etiam compluribus hominibus et familiaribus suis manibus armatis et potentiariis ad possessiones Barba, Kyswasarhel, Dobroncz, Felsewthyllye, Alsothyllye, Hethye, Lak et Zenthgyroth vocatas omnino in comitatu Zaladiensi praedicto in et sub cultello decimationis Zentgyroth vocato item Baghk, Bozol, Naghpakod, Kyspakod et Bagotha appellatas omnino in eodem comitatu Zaladiensi ac cultello Nowa existentes habitas, ibique universos acervos frugum, avene et id genus rerum decimanti solutarum ipsius Ecclesie Wesprimiensis in predictis possessionibus more alias consueto locatos et repositos, in quibusquidem acervis mille centum et septuaginta caepie exstitissent, propria sua auctoritate ac temeritate pro se violenter auferi et quo sue placuisset voluntati fecisset, in quibus premissis eidem Ecclesie Wesprimiensis praedictae idem Joannes Haghmassy plusquam sexingentorum florenorum auri demna intulissent potentia sua mediante, preterea circa festum Beati Michaelis Archangeli in praescripto Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto transacto preterito, statim videlicet post mortem et obitum serenissimi principis condam domini Ludovici /.../domini nostri clementissimi pie memorie, prefatus Joannes Haghmassy de dicta Zenthgyroth ignoratur quibus respectibus ductus non formidans poenam in generali decreto huius Regni Hungarie super actum potentiariorum patratores, post obitum Regum tempore interregni statutam incurrrere missis et destinatis prescriptis Joanne Thekenyey provisoro suo, et Dominico de eadem aliis etiam compluribus hominibus et familiaribus suis manibus armatis et potentiariis ad predictas possessiones Baarba Felsewthyllye, Alsothyllye et Wdvarnok vocatas in dicto Zaladiensi comitatu et sub

cultello decimacionis Zenthgyroth existentes item Chafford et Bagotha appellatas omnino in eodem comitatu cultellis vero Kapornak et Nowa existentes habitas ab indeque quadraginta duo vasa vinorum decimalia prefate Ecclesie Wesprimiensi in eodem anno provenientia violenter propria sua auctoritate auferri et quo sue placuisset voluntati fecisset, in quibus domino Episcopo ac Ecclesie sue Wesprimiensi plusquam sexingentorum et septuaginta florenorum auri damna prefatus Joannes Haghmassy intulisset potentia mediante, cum autem iuxta constitutionem universorum dominorum Prelatorum et Baronum ac huius Regni nobilium pro felici coronacione Regie Majestatis Domini nostri clementissimi Albe celebrata factam et per Maiestatem suam approbatam et ratificatam, universi actus potenciarum a festo Beate Margarethe Virginis et Martyris in anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo primo transacto preterito, per quospiam illati et commissi et deincepsque inferendi more brevisbrevium evocationum pro quinto decimo die evocationis ex hinc fiendi per iudices Regni Ordinarios devindi debeant et terminari, pro eo amicitiam vestram presentibus requirimus diligenter nihilominus etiam auctoritate praefati domini nostri Regis qua in hac absentia sue Maiestatis fungimur, vobis committimus et mandamus quatenus presentes litteras nostras prenominate Joanni Haghmassy nec non Joanni Thassol de Thekenye et Dominico de eodem missorum scilicet actum potentiariorum patratibus per vestrum testimonium fidedignum exhiberi et presentari faciatis, qui si personaliter reperiri poterint ibidem personaliter alioquin de domibus habitationum sive solitis eorundem residentiis ammoneat eosdem dicatque et committat eisdem verbo nostro ut ipsi prescripto quinto decimo die a die exhibitionis presentium ipsis fiende computando coram nobis personaliter vel per procuratores ipsorum legitimos comparere debeant et teneantur ad querimoniam actionem et acquisitionem dicti exponentis predeclaratam de iure responsuri exindeque a nobis iudicium et justitiam ac debite satisfactionis complementum recepturi certificando eosdem ibidem, ut sive ipsi termino in predicto coram nobis compareant, iudiciumque recipiant sive non, nos ad partis comparentis instantiam id faciemus in premissis quod dictaverit ordo Iuris, Et post hec huiusmodi exhibicionis amonicionis et certificacionis seriem cum amonitorum et certicatorum nominibus terminum ad predictum ut fuerit expediendas nobis suo modo rescribatis, secus non facturi, Datum Bude Sabato proximo ante dominicam Reminiscere anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono.

/.../ctabili et /.../agnifico domino Stephano de Bathor Regni Hungarie Palatino et Iudici Comanorum ac Serenissimi Principis et Domini Ferdinandi Dei Gratia /.../ Hungarie, Bohemie etc. Regi Infantis Hispaniarum, archiducis Austrie et domini Nostri gratiosissimi in hac absentia sue majestatis locumtenenti conventus Ecclesie Sancti Salvatoris de Kapornak

debitam reverentiam cum sincero honoris incremento, vestra noverit Magnificencia nos Litteras eiusdem vestre magnificencie exhibitorias pariter et amonitorias nobis amicabiliter loquentes, et directas honore quo denuit recepisse in hac verba: Amicis suis etc. Unde nos premissis amicabilibus petctionibus eiusdem Vestre Magnificencie gratum prebentes consensum unum ex nobis religiosum videlicet fratrem Stephanum sacerdotem et socium nostrum conventualem ad premissam exhibicionem faciendam nostro pro testimonio fidedignum duximus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversus nobis retulit hoc modo, qualiter ipse feria quarta proxima post dominicam Iudicare proxime preteritam ad oppidum Zenthgyroth accessisset ibique praefatum Joannem Thassol de Thekenye personaliter reperisset, praescriptasque litteras eiusdem vestre Magnificencie eidem exhibuisset et praesentasset, deinde ad castrum /.../gyroth vocatum processisset, ibique memoratum Joannem Hagymassy personaliter minime reperisset /.../isset tamen eundem tamquam absentem de prescripto castro domo videlicet eiusdem residentie, dixisset /.../isset eidem verbo vestre Magnificencie /.../escripto quinto decimo die, a die exhibicionis, et amonicionis presencium ipsis fie/.../coram vestra Magnificencia personaliter /.../os legitimos comparere debeant, et teneantur ad querimoniam actionem et acquisitionem dicti exponentis predeclaratam de jure responsuri exindeque iudicium, et iustitiam ac debite satisfactionis complementum recepturi, certificasset, nihilominus idem eosdem ibidem ut sive ipsi termino in predicto coram eadem vestra magnificencia compareant, iudiciumque recipiant, sive non eadem ad partis comparentis instantiam id faciet in premissis q/ / dictaverit ordo Iuris. Et post hec hujusmodi exhibicionis, amonicionis et certificacionis, seriem cum amonito/.../, et certficatorum nominibus terminum ad predictum ut fuit expediendas eidem vestre magnificencie suo modo /.../psimus. Datum undecimo die diei exhibicionis, amonicionis, et certificacionis praedictarum A/.../supradicto.

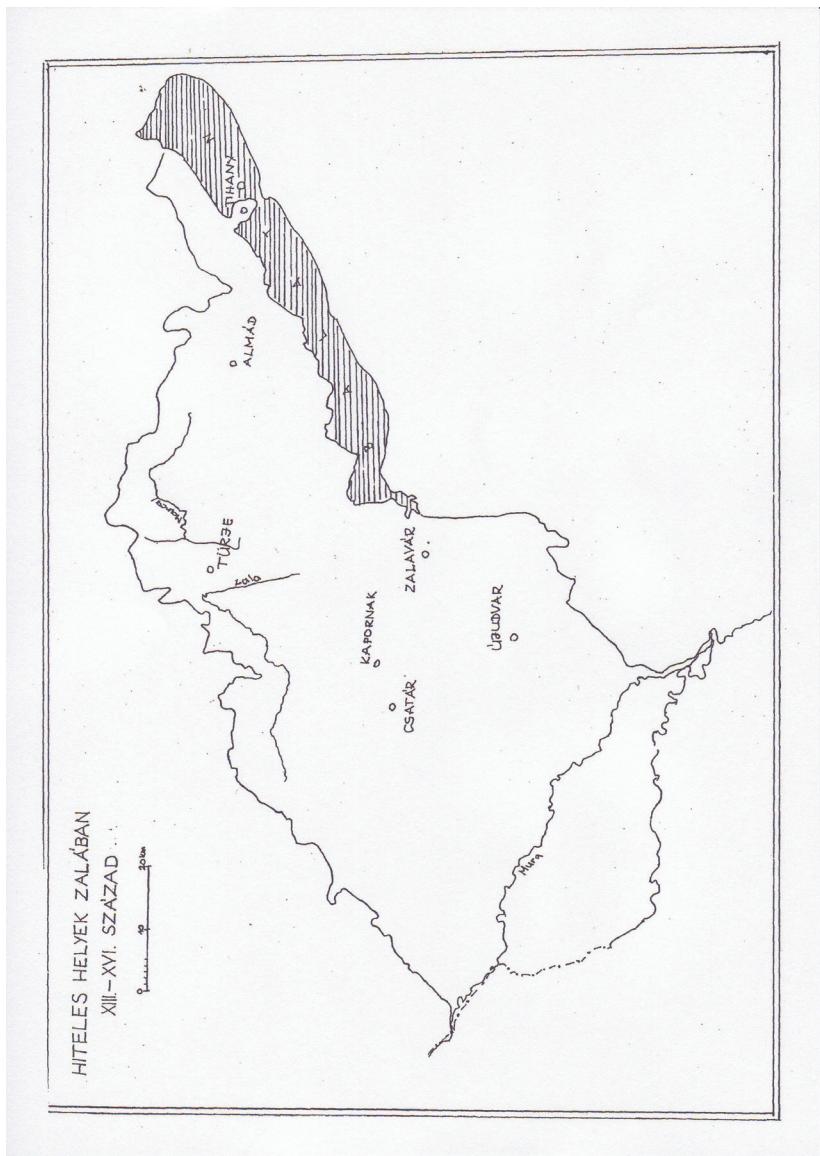
Hátlapi címzés:

Amicis suis reverendis conventui Ecclesie de Kapornak pro Egregio Joanne de Rednek administratore proventuum Episcopatus Wesprimiensis contra Egregium Joannem Hagymassy de Zenthgyroth et alios intrascriptos ad terminum intranominatum. exhibitorie, amonitorie et certficatorie.

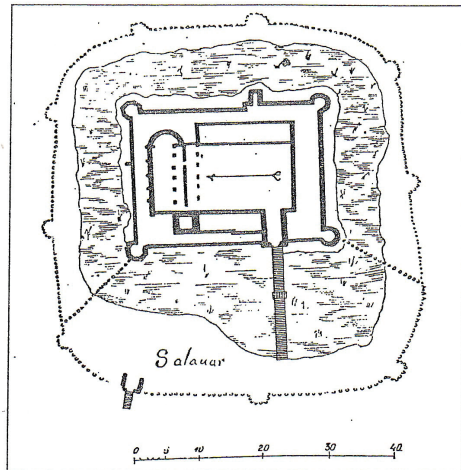
Újkori másolata is van.

5. 3. Az ábrák jegyzéke

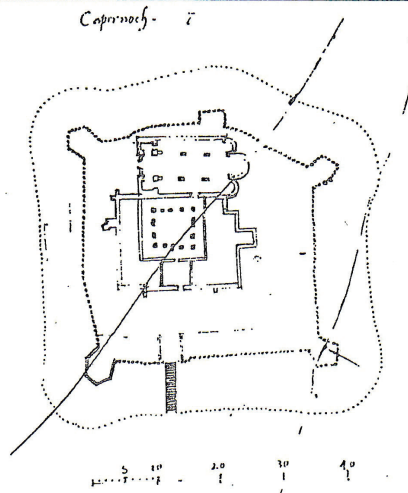
1. Hiteleshelyek Zalában 13-16. század (Bilkei 1989, 347)
2. A zalavári és a kapornaki várak alaprajzai Turco metszetein (Cselenkó 2006, 16. 35.)
3. Zalavár, a Vársziget mai képe légi felvételen. A Szent Adorján templom alapfalai mögötti erdő területén volt a kolostor. (Zóka Gyula felvétele)
4. A kapornaki templom mai látképe (A szerző felvétele)
5. Ferdinánd király és Oláh Miklós kancellár aláírása egy mandatumon. (Bilkei 2006, kézirat nr. 416)
6. Nádasdy Tamás, mint zalavári *commendator* egyik első említése II. Lajos király Budán, 1526. április 5-én kiadott oklevelében (ZML XV. 1. Dl. 29.)
7. Részlet Mária Terézia okleveléből a Szent Adorjánt ábrázoló pecsétnyomó rajzával 1757. (ZML XII. 2. A Zalavári Apátság Házi Levéltára)
8. A zalavári és a kapornaki konventek ma is meglévő újkori pecsétnyomói. (ZML XV. 9. Pecsétnyomók gyűjteménye)
9. Budróczy Budor Sixtus és Bodoni Pósa György aláírásai (Bilkei 2006, kézirat nr. 366. és 388.)
10. Raveni Mihály és Rádóczi Gyárfás aláírásai (Bilkei 2006, kézirat nr. 488. és 497.)

1. Hiteleshelyek Zalában 13.- 16. század

Zalavár Giulio Turco felmérése alapján 1569.

A kapornaki vár, Giulio Turco rajza 1570-ből.

2. A zalavári és a kapornaki várak alaprajzai Turco metszetein

3. Zalavár, a Vársziget mai képe légi felvételen.

A Szent Adorján templom alapfalai mögött lévő erdő területén volt a kolostor

4. A kapornaki templom mai látképe

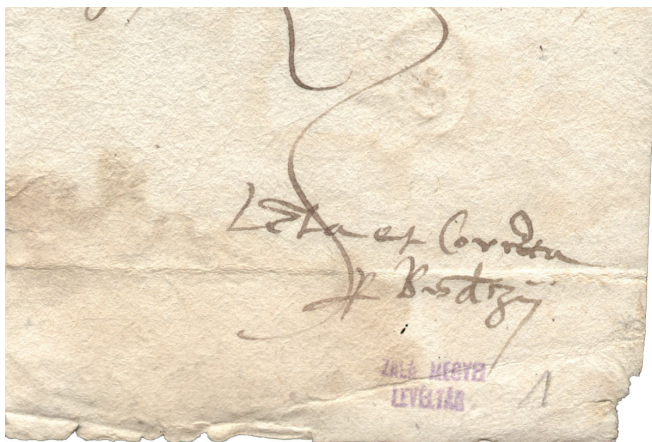
1542
ordinatio summa faciente clementia romanorum Hungarie Boemie et Bos. semper Augustus Inquis Hispaniarum
Archidux Austriae et fidelibus nostris clementi Catholici Sancti Salvatoris de Exponit Salutem et gratiam
Expositum est maiori nostre in persona fidelis nostri Gregij Bernardi Sarum de Altagra. Quomodo ipse
exponit Nobilibus Catholici et Joannem Layky rone restitutum nequeerim factum honoris concernen
per eundem exponit coram nobis vel nobis absen coram committente nro claris declarandorum
in curia nra Regia iure conuenire et ex parte eiusdem a nobis vel committente nro, iudicium et
iustitiam habere vel legem et consuetudine militaris Curie nostre in talibus causis fieri et admitti
solent. Cum autem cause factum honoris concernen extra terminos quorundam iudiciorum dispo
situm ad nos. Memorat Catholici et Joannem Layky per vestrum testimonium fidelitatem
exhiberi et prius fecerit. Qui si personaliter reperti poterim eundem personaliter Alioquin
de domo habitacionis sue salute eorundem residentie amoneas eosdem dicitur et remittat eosdem
verbo nro Regia iuris Berno quinto die diei exhibitis premixis ex hinc fieri reputand
personaliter et non per procuratores suos coram nobis vel nobis et premixum est absen coram
quo committente nro in Hungaria ad actionem prefati Bernardi Sarum exponen hinc
proponen de iure desponsuri et a nobis vel eodem committente nro superembe veluti in
tanta factum honoris concernen iudicium et iustitiam receptum comparere debeant et
teneantur. Cuiusmodi eorundem iudiciorum sue ipsi termino in scripto coram nobis vel coram
predicto committente nro comparere sue nobis ad parit comparentis instanciam id faciemus
vel eodem committente nro fieri in premixis quod didauerit ordo iuris et consuetudo militaris
Curie nostre Regie et postea huiusmodi exhibitis amonitionibus et reuocacionibus seriem
rum amonitionum et reuocacionum nemini et facis expedire terminum ad scriptum
nobis vel nobis et premixum est absen dicto committente nro fideliter rescribas. Semel
non factus. Datum. Sexto decima mensis februarii Anno domini Millesimo quingentesimo
Quadragesimo Septimo

Nicolaus Olahus

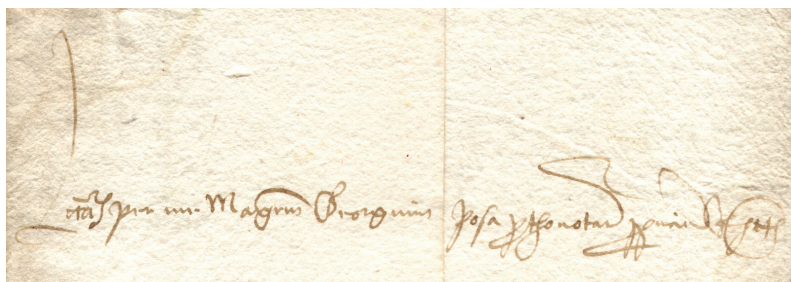
5. Ferdinánd király és Oláh Miklós kancellár aláírása egy mandátumon 1546.

8. A zalavári és a kapornaki konventek ma is meglévő újkori pecsétnyomói

Budróczy Budor Sixtus 1545. április 23.

Bodoni Pósa György 1545. június 13.

